

magazin istoric

82/88

SERIE NOUĂ — IULIE 1991

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică

Anul XXV — nr. 7 (292)

Iulie 1991

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, Intrarea Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 15.02.00, Inter-
loare 406, 917.

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu

Redactori: Gheorghe David, Florentina
Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei (res-
ponsabil de număr), Marian Ștefan

Secretar de redacție: Theodor Lianos

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța
Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Editura Presa Națională S.A., director
ing. Stan Pelteacu; director economic Ion
Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. —
Imprimeria „Coresi” — București în secțiile
fotoculegere, offset și legătorie

**Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună**

S U M A R

Ioan Lupaș — Muntele, Marea și Dunărea	2
Românii de strajă la Porțile Europei: Tahsin Gemil	3
Istorie și diplomație românească (V): Dan Berindei	8
Iuliu Maniu-Nicolae Titulescu. O trainică prietenie: Corneliu Coposu	11
România în al doilea război mondial (II): Alesandru Dușu, Mihai Retegan, Marian Ștefan	15
În București, acum 50 ani	22
Iulie-august 1944. Ministrul Elveției la București transmite... (XVI): Andrei Șiperco	25
Eroul Necunoscut: Emanuel Bădescu	32
Două orașe românești — la șapte veacuri de existență: Gheorghe Sébestyen	33
Uzinele „Malaxa” (III): Henry Holban	38
Alte convorbiri telefonice interceptate: Dumitru Hincu	42
2 Iulie 1904. Bucovina cinstește memoria lui Ștefan Vodă: Anghel Popa	44
Pe urmele comorii lui Decebal: Liviu Mărghită	47
Anii '70 în relațiile economice româno-americane: Paul D. Quinlan	50
Prof. Ellsworth H. Brown despre Chicago Historical Society: Valeriu Buduru	55
Amintiri de la Biblioteca Hasefer: Lucien Steinberg	58
Jacques Julliard: o dragoste formidabilă pentru poporul român	59
1946-1954. Mari procese politice în România. „Cazul” grupului Lucrețiu Pătrășcanu: Cristian Popișteanu	62
Țapi ispășitori în Revoluția franceză: Mirela Murgescu	67
Delațiunea — flagel al Romei antice (III): Emil Condurachi	71
Istoria creștinismului primar (VII): Remus Rus	76
1860. Beijing — „O minune a lumii” este distrusă: Charles Meyer	78
Operația Overlord și războiul radarelor: Allan Michie	82
Destinul familiei Stalin: Svetlana Alilueva	86
• Cărți sosite la redacție . . . 46 • Rebus istoric . . . 75 • Dialog cu cititorii . . . 94	

Ioan Lupaș —

Muntele, Marea și Dunărea

Dacă ar fi lipsit din mijlocul pământului românesc osia Carpaților, soarta poporului ar fi fost îndrumată și ea cu totul altfel. Despre țara Egiptului se zicea în vechime că ar fi fost un dar al Nilului. Despre România s-ar putea spune cu drept cuvânt, că e un dar al Carpaților și al Dunării. Aproape jumătate din pământul ei face parte din regiunea Munților, unde se găsesc cele mai vechi și mai temeinice sate românești. Unde s-au putut păstra în goana veacurilor cele mai curate tradiții și obiceiuri populare, scutite de păgubitoare înfriuri străine. Iar Dunărea, spre care privește cealaltă jumătate a pământului românesc, a avut și ea rost însemnat în trecutul poporului nostru, după cum va trebui să-l aibă și în viitorul lui, chemându-l să iasă în largul Mării, spre a-și încerca norocul și priceperea în felurite întreprinderi, aducându-l în legătura cu alte neamuri, servindu-i ca drum de comerț și întărind-l cu un fel de cingătoare măiastră...

Fără Carpați și fără Dunăre anevoie s-ar putea înțelege și talmăci trecutul poporului român care, mînat de neistovita lui putere de stăpînire a ogoarelor, s-a întins cu plugul și cu sapa spre locurile mănoase din cîmpie, iar cu turmele sale nenumarate a cutreărat malurile Dunării, ale Mării, ale Nistrului și ale Tisei pînă departe, dincolo de aceste ape de hotar. Nici culmile Carpați-

lor, nici valurile Dunării n-au putut alcătui însă graniți de despărțire, nici piedici de neînlaturat între frații de acelaș singe...

Cîmpia, colina și muntele au îndreptat pe căi deosebite dezvoltarea poporului, obișnuindu-l a se îndeletnici în locurile roditoare de la șes mai mult cu plugăria, iar în cele muntoase cu pășoritul și cu felurite ramuri de industrie ca lemnăritul, minieritul ș.a. Ținuturile de la șes, mai în drumul năvălirilor străine, au dat adeseori prilej locuitorilor băstinași să vie în atingere cu diferiți străini, dintre care unii s-au contopit în mulțimea poporului român, alții au părăsit locurile cucerite vremelnice ori au rămas aci păstrîndu-și pînă în timpul de față firea și obiceiurile proprii.

După potolirea năvălirilor, cînd începu a se înșenina din nou orizontul Daciei lui Burebista, Remacilor și Decebal, urmele smeritelor întocmiri străvechi din nordul și sudul Carpaților, din nordul și din sudul Dunării au ieșit treptat la iveală, servind drept temelie pentru înjghebarea unor așezări mai cuprinzătoare, cum au fost marile vevodate: al Transilvaniei, al Munteniei și al Moldovei. Acestea s-au sprijinit toate trei, de-a lungul veacurilor, pe nezdruncinata temelie a Românilor de băstina...

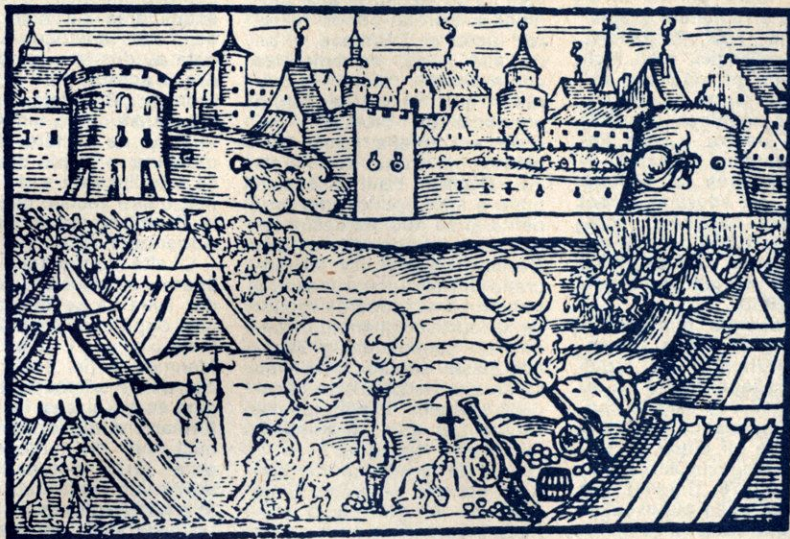
(Fragmente din
Istoria unirii românilor)

„În ce privește, Poarta, [eu] admit pentru o clipă ceea ce este un neadevăr, că toate tratatele cunoscute prin care Moldo-Valahia și-a păstrat autonomia și suveranitatea s-ar fi pierdut. Susțin că există un fapt mai puternic, mai vizibil decît tratatele și care nu lasă loc nici unei ambiguități. Vreți să știți care e condiția acestor provincii față de Poartă?... Nici că se află întrebare la care să se poată răspunde cu mai mare ușurință. Luați în considerare, în forma lui imuabilă, dreptul musulman; el va răspunde fără ocolișuri... Peste tot unde musulmanii au pus stăpînire pe un teritoriu, pe un regat, au început prin a aduce cînstire pentru victoria lor Dumnezeuului lui Mahomed, iar acest mare act de proprietate a fost însemnat pe pămînt prin cîltorile lor sacre [moschei], dovadă Spania, Atica, Moreea, Arhipelagul [insulele grecești], Bizanțul, Asia Mică, Serbia, Bulgaria. Nu există cucerire musulmană fără însemnul acesta.

Or, nimic asemănător nu se găsește în Principate. Printro excepție care sare în ochi, extraordinară, musulmanii, de cum au pătruns în această țară, și-au interzis dreptul de-a clădi fie și-o singură moschee. De la începuturi și pînă în zilele noastre, s-au ținut de cuvînt. Ce demonstrație mai sigură că pămîntul românesc nu este și nici n-a fost vreodată pămînt musulman, că nu a fost însemnat cu pecetea cuceririi, că autonomia și suveranitatea i-au fost respectate?”

Cuvintele acestea aparțin istoricului, scriitorului și filozofului francez Edgar Quinet (1803-1875). El a tipărit în anul 1856, în două numere ale publicației Revue des Deux-Mondes, lucrarea Les Roumains (Românii). Prieten al poporului nostru, Edgar Quinet contribuia astfel la apărarea drepturilor și libertăților naționale ale românilor, în preajma deschiderii lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris. Conferința urma să pună capăt războiului Rus-

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

ROMÂNII DE STRAJĂ LA PORȚILE EUROPEI

Dr. TAHSIN GEMIL

mei și avea să recunoască în mod oficial "legitimitatea aspirațiilor naționale românești, creind cadrul politico-diplomatic favorabil împlinirii lor de către însuși poporul român.

Cele spuse atunci de Edgar Quinet reflectau o trăsătură esențială a istoriei noastre medievale. Într-adevăr, în vreme ce alte state, precum Grecia, Bulgaria, Serbia, Ungaria sau Polonia, au dispărut pentru vreme îndelungată de pe harta politică a Europei, românii și-au păstrat în mod neîntrerupt organizarea statală, constituind un reazem, un refugiu și un model

pentru popoarele de la sud de Dunăre, ca și pentru altele învecinate.

Datorită condițiilor lor de state mici, permanent înconjurate de mari puteri, țările române au fost obligate să vegheze neincetat la evoluția raporturilor de forță din zonă. În funcție de contextul de moment, factorii politici de decizie au adoptat tactica cea mai potrivită pentru afirmarea și apărarea obiectivului fundamental: menținerea existenței statale.

Relațiile româno-otomane s-au desfășurat, timp de mai multe veacuri, pe multiple planuri. Ele nu s-au limitat la

cadrul îngust al unor relații bilaterale, ci s-au integrat, încă de la început, în cursul istoriei europene și universale. Principala caracteristică a acestor relații a constituit-o rezistența opusă de poporul român — hotărât să își aperse independența și pământul străbun — tendințelor expansioniste ale statului otoman, care nutrea veleități de hegemonie mondială. Dar raporturile nu au fost exclusiv antagonice; ele au cunoscut și perioade de apropiere, de înțelegere și chiar de colaborare, mai ales pe plan comercial.

Inițiativa și conducerea

uriașului efort material și moral pe care l-a implicat necurmata luptă pentru independență a românilor a apărut cind Țării Românești, cind Transilvaniei, cind Moldovei. Rind pe rind sau împreună, ele au avut capacitatea de a mobiliza energile necesare pentru a para impactul otoman, realizind — după aprecierea lui Nicolae Iorga — „un adevărat război de apărare națională”, integrat în eforturile general-europene menite să stăvilească înaintarea vertiginoasă a noilor cuceritori.

După domnia glorioasă a lui Mircea cel Bătrîn, dimensiunile europene ale luptei pentru independență și-au aflat o nouă expresie în epopeea românească de sub conducerea lui Iancu de Huneoara (Magazin istoric, nr. 1/1977, 3/1978, 1/1986). Un aspect mai puțin cunoscut în istoriografia noastră îl reprezintă conexiunea dintre criza politică internă otomană și dezvoltarea acțiunilor ofensive sub conducerea voievozului român. În paginile ce urmează ne-am propus să stăruim asupra acestei probleme. Articolul reprezintă o formă prescurtată a capitoului consacrat rezistenței anti-otomane din prima jumătate a sec. XV din lucrarea noastră, ce urmează să apară la Editura Academiei Române, cu titlul *Românii și otomanii* în sec. XIV-XVI.

Un bellic din inima Anatoliei

Lupta condusă de Iancu de Huneoara a pornit în momentul în care otomanii încercau să reia forțarea cursului mijlociu al Dunării. Imperiul otoman traversa momente dificile. Înfrângerea suferită de Baiazid I, în 1402, la Ankara, din partea lui Timur Lenk (Magazin istoric, nr. 9/1975) a dezorganizat tînărul stat otoman. Perioadei de lupte între pretendenții la tron i-a pus capăt înscăunarea lui Mehmed II, în 1413. I-a urmat Murad II (1421-1444; 1446-1451). Situația acestuia

era îngreunată de doi factori: pe de o parte, de preparati-vele ce se făceau în acel moment în Europa pentru reluarea luptei antiotomane și, pe de altă parte, de adîncirea contradicțiilor dintre grupările rivale din cadrul păturii conducătoare otomane. Vechea aristocrație turcă (*ulemalele*), în frunte cu marele vizir Candarli Halil pașa, susținea o linie politică mai prudentă și se opunea declanșării asaltului decisiv asupra Constantinopolului. Aristocrația din partea europeană a Imperiului și gruparea robilor de la curtea sultanului, conduși de Șehabeddin și Zaganos pașa, cereau în schimb să se acorde prioritate cuceririi capitalei Imperiului bizantin. Dar cum se ajunsese la această opoziție?

Încă de la începuturile statului otoman — pe cînd era doar un simplu belic (numele îi vine de la bey, cel ce se afla în fruntea sa) în Anatolia —, sultanul s-a opus cu succes tendințelor aristocrației locale de a-și transforma pămînturile în mari proprietăți ereditare. Șefii de clanuri sau de triburi au fost prefațuți în timarioți (posesori doar ai veniturilor rezultate din exploatarea unor suprafețe de pămînt, asupra cărora stăpînirea deplină rămînea statului, ce putea revoca pe posesor oricînd dorea). Aceași politică a fost promovată inițial și în Balcani. Dar extinderea stăpînirii turcilor otomani în Europa a dat naștere unor condiții diferite de cele din Anatolia. În teritoriile europene cucerite — cunoscute sub numele generic de *Rumelia* — a apărut și s-a dezvoltat o pătură de îmbogățiti, pentru care principala sursă de venituri o constituia tocmai războiul. Acești *gazii* (purători ai războiului sfînt — *gaza*) au acaparat importante atribuții militare și politice, precum și întinse posesiuni, pe care le puteau transmite moștenitorilor. S-a format astfel o puternică aristocrație rumeliotă, care a căutat permanent să își lărgească puterea și autonomia politico-militară. În același

timp, depășirea în Europa a centrului de greutate al politicii expansioniste otomane și acumularea de mari bogății de către aristocrația rumeliotă au dus la o rapidă înflorire a acestei părți a statului otoman. Rivalitatea născută între aristocrația din Anatolia — locul de naștere al puterii otomane — și cea din Rumelia este ilustrată și de competiția dintre vechea capitală de la Bursa și cea nouă de la Adrianopol (Edirne).

O altă contradicție care a apărut în aceeași perioadă, dar avea să se dezvolte mai ales după cucerirea Constantinopolului de către Mehmed II (în 1453) a fost cea dintre aristocrația de origine turcă și cea în curs de formare, a robilor. Strînși de mici copii din teritoriile ocupate (prin sistemul numit *devşirme*), robii erau crescuți în palatul sultanului, în spiritul civilizației islamice și mai ales al unei depline supunerii față de sultan. Odată cu urcarea lui Mehmed II (1444-1446; 1451-1481) pe tron, robii au fost promovați în dregătoriile cheie ale statului otoman — inclusiv mari viziri —, ca o contrapondere la tendințele centrifuge ale aristocrației de origine turcă.

Acestor elemente de instabilitate socială și politică li se mai adăuga, în prima jumătate a sec. XV, încă unul. Statul otoman a încurajat puternic imigrarea populației anatoliene în Rumelia, fără a putea însă asigura tuturor noilor veniți sursele de subsistență necesare și în primul rînd pămîntul. A apărut astfel un puternic element turbulent, gata să participe la orice acțiune de contestare a ordinii existente, pe care aristocrația rumeliotă a căutat, pe de o parte, să îl canalizeze contra statelor creștine învecinate și, pe de altă parte, să îl transforme într-un factor de opoziție față de autoritatea centrală.

În acest complicat context, sultanul Murad II a renunțat să mai atace Constantinopolul. A reacționat însă cu fermitate față de pregătirile întreprinse pentru pornirea

unei noi cruciate și față de încercările de realizare a unei coaliții între statele europene și principatele din Anatolia nesupuse încă autorității otomane. Mai ales că Apusul nu s-a grăbit să pună pe picioare cruciata așteptată de bizantini și nici nu l-a susținut suficient pe principele anatolian din Karamania. Drept urmare, Murad II a înregistrat succese în campaniile sale din Balcani și Anatolia.

Urmind exemplul lui Mircea

Doar în teritoriile românești de la nord de Dunăre au cunoscut forțele sultanului înfrângerea. În 1441 și 1442, lancul de Hunedoara a zdrobit trei expediții otomane. Prima, pornită din Serbia, în toamna anului 1441, și condusă de Ishak, beiful de Semendria, viza Transilvania. Următoarea, avându-l în frunte pe Mezid, beiful de Vidin, a pătruns în primăvara lui 1442 prin pasul Turnu Roșu, surprinzând nepregătită oastea voievozului Transilvaniei, lancul a făcut apel la țărani și orașeni — un act de curaj, dacă ținem cont că trecuseră doar cinci ani de la răscoala de la Bobilna — și a spulberat pînă la urmă pe invadatori. Cronicile otomane pun în seama lui Mezid bei înfrângerea, acuzându-l că s-a încrezut prea mult în puterea sa și și-a petrecut vremea, după primele succese obținute, în chefuri fără sfârșit.

lancul de Hunedoara a trecut în Țara Românească — element indispensabil în organizarea unei rezistențe antiotomane — și a instalat un domn favorabil proiectelor sale. O știre occidentală menționa chiar că locuitorii din Țara Românească de la sud de Carpați l-ar fi ales domn. De fapt, era vorba despre instalarea în domnie a lui Basarab II. Sultanul, dorind să răzbune înfrângerea lui Mezid bei, a trimis, la sfârșitul verii, o puternică oaste, în frunte cu beilerbeiful Ru-

meliei, Șehabeddin. Acesta a trecut Dunărea pe la Nicopol. Basarab, neputînd rezista singur, s-a retras spre munți, așteptînd ajutorul lui lancul de Hunedoara. Voievozului Transilvaniei a reîntreat în Țara Românească și a obținut o strălucită victorie, în ziua de 2 septembrie 1442, pe riul Ialomița. Prin această biruință și prin urmările ei imediate, lancul de Hunedoara își dovedea intenția de a întări frontul de luptă antiotomană al Transilvaniei și Țării Românești. Pe plan extern, victoriile, amplificate de mediile favorabile cruciatei, au conferit voievozului aura unui erou al întregii lumi creștine. Izbînzile sale au dinamizat spiritul de cruciată, au însuflețit lupta pentru libertate a popoarelor din Balcani și au stimulat acțiunile antiotomane din Anatolia.

În anul următor, 1443, lancul de Hunedoara a întreprins „campania cea lungă”, ajungînd pînă în trecătoriile Munților Balcani, aproape de Edirne. Era prima acțiune contraofensivă care reușea o asemenea pătrundere în pozițiile otomane, după cea realizată în 1392 de către Mircea cel Bătrîn. Bătălia cea mai importantă s-a dat în luna decembrie 1443, pentru trecătoarea Zlatița, și s-a încheiat cu un rezultat nedecis. Lancul a fost silit să ordone retragerea, căci vremea nu mai permitea continuarea campaniei. În timpul retragerii, a fost luat prizonier Mahmud Çelebi, fratele marelui vizir Halil și cumnatul sultanului. Murad II, îngrijorat de perspectiva luptei cu coaliția karamanido-europeană și înduplecat de lacrimile surorii sale, soția celui prins, a trimis soli la regele Ungariei, Vladislav, suzeranul lui lancul de Hunedoara, și i-a oferit pacea. Prin tratatul încheiat cu regatul ungar, la Edirne, în iunie 1444, și confirmat apoi la Seghedin, o lună mai târziu, sultanul recunoștea existența statului sîrb, restituindu-i cetățile. Printr-un articol special referitor la Țara Românească se prevedea că domnul acesteia nu mai era

obligat să depună personal omagiu de credință în fața sultanului.

Ofensiva balcanică a lui lancul de Hunedoara s-a corelat cu reluarea luptei de către principele de Karaman, Ibrahim bei. Murad II a fost silit să încheie și cu acesta un tratat de pace, nefavorabil lui, la Yenişehir, în luna iulie 1444, prin care îi ceda o zonă mult disputată, situată între Akşehir și Beyşehir.

Consecințele pe plan intern ale biruințelor lui lancul de Hunedoara au fost și mai grave pentru Imperiul otoman. Amplificarea luptelor dintre grupările rivale l-a determinat pe sultanul Murad II să abdice pe neașteptate, în august 1444, în favoarea fiului său nevîrstnic, Mehmed II. Hotărîrea sa nu era deci doar rezultatul depresiei psihice produse de moartea fiului favorit și al aplecării către introspecție și misticism. Actul său a fost o consecință directă a incapacității de a rezolva contradicțiile interne, amplificate de înfrîngerile suferite în fața forțelor conduse de lancul de Hunedoara. Cronicile otomane contemporane evenimentelor ne oferă informații în acest sens. Astfel, vorbind despre „campania cea lungă”, cronicarii afirmă că penetrația a fost favorizată de conducătorul akingiilor¹, Turahan bei, care „nefacînd tovarășie” beilerbeifului Rumeliei, Kasım pașa, și-a trimis oștenii acasă înainte de lupta de la Zlatița. Mai mult chiar, Turahan bei era acuzat că s-a înțeles în secret cu despotul Serbiei, George Branković. Ulterior, sultanul l-a internat pe Turahan bei în faimoasa închisoare Bedevi Çardağı, din orașul Tokat. Cum beilerbeiful Rumeliei, Kasım pașa, era rob la origine (fiu al unui nobil albanez, Todor Muzaki) și reprezentant al puterii centrale, putem considera acest episod tipic pentru opoziția dintre aristocrația robilor și cea rumeliotă.

Intronarea lui Mehmed II

¹ Trupe de șoc, recrutate din rîndul populației turcomane.

s-a făcut îndeosebi cu aportul robilor, împotriva voinței vechii aristocrații turce. Experiența nu a reușit însă, căci primii nu dețineau încă suficientă putere și nu acumulaseră destulă experiență, iar ceilalți erau încă puternici. Sub presiunea situației interne și pentru a face față unui nou pericol extern, Murad II a fost obligat să revină pentru scurt timp în fruntea statului otoman, în noiembrie 1444.

Isprava lui românească

Pacea de la Edirne-Seghedin fusese impusă imperiului otoman de forțele unite ale Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei, sub conducerea lui Iancu de Hunedoara. Prin efortul comun al celor trei țări surori, Țara Românească și-a redobândit poziția și rolul avute înainte ca luptele interne pentru domnie desfășurate între urmașii lui Mircea să îi fi afectat capacitatea de rezistență. Apreciind strălucita epopee de istorie românească și, totodată, de istorie universală marcată de personalitatea lui Iancu de Hunedoara, Nicolae Iorga scria, cu îndreptățită mândrie: „Nu era prin urmare o politică personală, ci altceva: o politică în care se oglindește firea de la început a lui, originea lui românească, instinctul românesc din sufletul lui. Gîndul lui cel mare a fost, vizibil, acesta: să se sprijine pe forțele unei națiuni viguroase și nouă pentru ca prin această națiune să reziste turcilor, să păstreze Dunarea, schimbînd numai centrul de greutate din Principate în Ardeal... El întrebuițează prin urmare puterea sa în Ungaria pentru a săvîrși această operă cu noi și, putem adăugi, spre cîntecul nostru. Elementul pe care l-a dus în luptă n-a fost în rîndul întil cel unguresc, nu cu nobilii răgăsiari a făcut el campaniile sale, ci mai ales cu trupe auxiliare din părțile noastre, pe de o parte, și cu țărani din Ardeal...”

Tînărul și neexperimentatul rege al Poloniei și Ungariei, Vladislav, îndemnat de fanaticul Iulian Cesarini, legatul papal, și-a călcat însă jurămîntul făcut la Seghedin, „prefăcînd ceea ce fusese pînă atunci ispravă personală românească” a lui Iancu într-o „cruciata pontificală, ca acelea din aîndul ev mediu”, nota marele nostru istoric. Cruciața s-a terminat prin dezastrul de la Varna (10 noiembrie 1444) și moartea regelui pe cîmpul de luptă (*Magazin istoric*, nr. 6/1972).

În ciuda victoriei obținute, Murad II și-a menținut decizia de a renunța la sultanat în favoarea fiului său. Mehmed II a rămas pe tron doar pînă în 1446. Noi evenimente interne și externe au intervenit impunînd rechemarea lui Murad II. În primul rînd, lupta pentru putere desfășurată în jurul tronului otoman a capătat o notă suplimentară de violență prin antrenarea și a corpului ienicerilor. După cum rezulta din cronicile otomane, la originea acestei prime revolte politice de amploare a corpului de elită al oastei sultanului s-a aflat partida vechii aristocrații turce. Datorită marilor cheltuieli de război din ultimii ani, reclamate de ofensiva lui Iancu de Hunedoara în Balcani și de atacurile principelui de Karaman în Anatolia, vistieria otomană nu mai era în măsură să plătească soldatele ienicerilor. Răscoala a izbucnit în mai 1446, fiind declanșată de încercarea tînărului sultan Mehmed II — sfătuit de robii din jurul său — de a-i plăti pe oșteni în monedă nouă, inferioară calitativ. Ienicerii au refuzat să pornească în expediție — ce urma să fie îndreptată, probabil, împotriva Țării Românești — sub comanda beilerbeului Rumeliei, Șehabeddin pașa, motivînd ca acesta, din nepricepere, dusesse la pierdere oastea în lupta de pe Ialomița, din 1442. Șehabeddin pașa a reușit cu greu să scape din tabăra ienicerilor și s-a refugiat sub protecția sultanului. Adunați pe o colină din apropierea Capitalei, nu-

mită Buçuk tepe, răsculații au amenințat că aveau să se alăture unui pretendent care se dădea drept fiul lui Baiezid I. Mehmed II s-a grăbit atunci să satisfacă cererile răsculaților și le-a majorat solda zilnică cu o jumătate de akce. În același timp, partida aristocrației turce, condusă de marele vizir Halil pașa, l-a convins pe Murad II să revină pe tron.

Pe de altă parte, în *Calendardul (Takvim)* pe anul 856 H./1452 se arată că motivul adevărat al chemării lui Murad la Edirne l-a constituit înfrîngerea suferită în Țara Românească de oastea otomană condusă de Davud bei, în primăvara anului 1446. Afirmatia este veridică, pentru că unitatea de acțiune a celor trei țări române realizată de Iancu de Hunedoara îngrijora foarte mult cercurile conducătoare otomane. Ea pune sub semnul întrebării însuși procesul intern de refacere a statului otoman.

O sută de ani mai tîrziu

Iancu de Hunedoara era și el conștient de acest lucru și de aceea a reacționat — cu violență chiar — împotriva oricărei tendințe de slăbire a acestei unități. Astfel, în anul 1447 el l-a înlocuit pe Vlad Dracul și pe fiul său Mircea, bănuîți de înțelegere cu otomanii, cu omul său de încredere, Vladislav II. Totodată, l-a întronat în Moldova pe Petru II. În ianuarie 1448 a preluat și cetatea Chilia, care controla gurile Dunării, zonă strategică de importanță majoră. Unitatea de acțiune românească era refăcută și linia Dunării, împreună cu zona gurilor ei, redeveniseră baza de pornire a unei noi ofensive antiotomane. Ea s-a materializat în 1448 sub forma unei incursiuni în Balcani.

Noua expediție militară întreprinsă de voievodul român la sud de Dunăre a culminat cu bătălia de la Kossovopolje

(17-19 octombrie 1448), în cursul căreia oastea lui Iancu a fost înfrântă. Explicațiile acestui insucces sînt multiple. Deși solicitase ajutorul unor state europene, Iancu nu obținuse nimic. Nobilii unguri se opuneau planurilor sale. Nici măcar George Branković, prin teritoriul căruia urma să se deplaseze armata, nu îi era favorabil. Suveranul Serbiei preferase, după pacea de la Edirne-Seghedin, să se apropie din nou de sultan, convins fiind că regatul ungar, sub pretextul protejării împotriva otomanilor, nu urmărea de fapt decît acapărarea statului său. Doar din partea albanezilor lui Skanderbeg (*Magazin istoric*, nr. 1/1968) a primit Iancu promisiuni de ajutor. Ele nu s-au mai putut însă materializa pentru că Murad II a fost mai iute și i-a ieșit în cale înainte de a putea realiza joncțiunea cu albanezii.

Înfrîngerea punea capăt speranțelor de a-i alunga pe otomani din Europa printr-un efort de cruciată. Așa cum a dovedit evoluția ulterioară a evenimentelor, statul otoman a depășit criza internă care-l măcina după înfrîngerea din 1402 și s-a instalat temeinic în sud-estul Europei. Drept urmare, țările române s-au văzut confruntate în relațiile lor cu puternicul vecin din sudul Dunării cu amenințări mult mai grave. Rămîne însă un fapt incontestabil că eforturile depuse sub conducerea lui Mircea cel Bătrîn și Iancu de Hunedoara — cel mai adesea fără sprijinul altor state, care le-ar fi fost atît de necesar — au creat dificultăți serioase procesului de refacere a puterii otomane. În ultima instanță, s-a întîrziat astfel marea ofensivă otomană dincolo de Dunăre, către centrul Europei, care, în secolul următor, avea să culce la pămînt regatul ungar și să amenințe Viena. ■

Asediul Vienei din 1529 în viziunea lumii occidentale (p. 3) și a celei orientale

ISTORIE ȘI DIPLOMAȚIE

ROMÂNEASCĂ

ÎN ZORII EVULUI MODERN (V)

DAN BERINDEI

În finalul acestui ciclu de articole consacrate începuturilor diplomației moderne românești, considerăm nimerită o privire specială asupra relațiilor dintre cele două țări românești în aceeași perioadă a domniilor regulamentare, tocmai pentru a putea surprinde mai bine sensul major al evoluției istorice a poporului nostru în epoca respectivă. Cum se va putea observa, în conștiința istorică a vremii se va impune treptat noțiunea de român în locul celor de moldovean și valah, tocmai ca un rezultat al realităților evidente privind unitatea poporului într-un spațiu geografic doar formal despărțit prin hotare politice. Și această unitate, resimțită la diferite nivele ale societății, va deveni în jurul anului 1848 cel mai puternic argument al luptei politice purtată de români pentru afirmarea și impunerea drepturilor lor naționale.

Putere de viață spre a se dezvolta prin sine

Domnii regulamentari au urmărit obiectivele proprii lor afirmări, dar în măsura în care au putut s-o facă — în condițiile permanentei supravegheri exercitate asupra lor de autoritățile țariste și ale dublei lor subordonări față de curtea suzerană și față de cea protectoră — ei au avut și preocupări naționale. La înscăunarea sa, Alexandru Ghica a evocat „judecata generațiilor

care vor veni după noi”, iar în adresa sa către Sfatul administrativ extraordinar, Bibescu amintea, după alegerea sa, la 30 ianuarie/11 februarie 1843, „vocea patriei”; chiar Sturdza făcea, la un moment dat, confesiuni consulului francez, declarându-se partizan al unificării Principatelor, fiind chiar dispus a se sacrifica el însuși. Este drept că în același timp Sturdza s-a străduit, cheltuind sume uriașe, să-și

aibă protectorii săi la Petersburg și la Istanbul, și-a îndemnat fiii trimiși în vizită în Franța să nu frecventeze decât Ambasada rusă, evitând orice contacte care l-ar fi putut compromite și a căutat să asigure fiilor săi legături matrimoniale prințiere, menite probabil a-i justifica crearea unei dinastii!

Noii conducători ai Principatelor au fost preocupați și de adâncirea fașășului afirmării europene a țărilor lor.

ceea ce însemna implicit și o afirmare a propriilor lor persoane. În 1836, consulul general austriac Timoni raporta lui Metternich publicarea la Pesta a unui „schematism”, în care, printre suveranii de rangul al doilea al Europei (precum cei din Toscana sau

Brăila, care au suferit condamnări în Țara Românească, dar care nu au fost predați autorităților otomane, ceea ce i-ar fi dus la pleire sigură și ar fi însemnat un act de părăsire a frăției popoarelor asuprite de Poarta.

cițiva ani, în 1842, generalul rus Duhamel avea să-l învinuiască pe Alexandru Ghica că era „stăpinit de gânduri de neatinare” și „caută să se sustraga de la tutela rusească bazată pe tratate”.

Dar nici Imperiul otoman, chiar slăbit, sau tocmai poate

Subunități de infanterie munteană (în p. 8) și o petrecere cu lauri în grădina domnitorului Alexandru Ghica (desene de Raffet, din 1837)

Parma) fuseseră incluși și principii din Moldova, Valahia și Serbia, ceea ce părea să-l fi șocat. Era totuși o realitate și ea s-a reflectat în epocă și în presa de limbă germană din Transilvania. „Nația moldo-română — scria *Siebenbürger Wochenblatt*, la 16 iunie 1842 — are destulă putere de viață pentru a se dezvolta prin sine și a trăi realmente, ceea ce nu poate fi decât de dorit pentru întreaga Europă care vrea să asigure libertatea Dunării”.

Cu toată încorsetarea în care erau constrinse să trăiască, Principatele au încercat să-și deschidă calea spre viitor. „Cu câtă eleganță de formă — remarcă cu decenii în urmă istoricul I.C. Filitti — slaba Postelnicie a Moldovei apăra, pas cu pas, față de ații străini puternici și pretențioși, autonomia veșnic primejduită”. Meritorii au fost și stăruitoarele intervenții ale lui Sturdza pentru a apăra hotarele Moldovei des încălcate de Habsburgi, precum trebuie evidențiată și rezolvarea „românească” a problemei răscolărilor bulgari de la

Marea problemă însă rămânea cea a independenței, în înțelesul ei cel mai complet, cu eliminarea dublei subordonări și legată neîndoielnic și de unirea românilor, văzută însă la nivelul domnilor — nu și al națiunii! — doar în dimensiuni „moldo-valahe”. În 1836, în timpul campaniei pentru alegerile în Obșteasca adunare, Emanoil Băleanu — care va fi secretarul de stat al lui Bibescu —, colonelul Câmpineanu și Grigore Cantacuzino nu se sfiau să declare, potrivit reclamației unor adversari, că erau „hotărâți cu pieptul să stea ca Rusia să nu mai poată nimic să facă în pământul nostru”. Cu un an înainte și Alexandru Mavrocordat, mare boier moldovean, vizitînd în numele lui Sturdza pe consulul general Cochelet la București și care era înfașăat de acesta drept „unul dintre conducătorii partidei numeroase care dorește independența absolută a provinciilor dunărene”, declara diplomatului francez că neatinerea reprezenta „viul întregii sale vieti”. Peste

de aceea, nu mai era dorit. Neatinerea trebuia să înălture și această legătură devenită cu totul nefirească. Bibescu s-a arătat în această privință aproape vehement. În toamna anului 1846, el a avut o convorbire cu consulul general al Franței, de Nion, în care și-a expus cu sinceritate opiniile, reproșându-i acestuia că guvernele „cele mai liberale” ale Europei nu vedeau Principatele decât „ca provincii ale Imperiului otoman”. „Această opinie — i-a răspuns domnul — nu este fondată nici de drept nici de fapt”. „Odată ce am plătit tributul anual Porții, nu-i mai datorăm nimic”. El sugera chiar „organizarea” națiunilor „autonome” dintre turci și ruși, ceea ce, indirect, era un apel la conferirea neatinării! De Nion mărturisise că Bibescu nu făcuse altceva decât să exprime o opinie generală, același punct de vedere fiind și al „celor mai luminate [persoane] din țară”. Consulul încercase să contraargumenteze, susținînd că „existența internațională a provinciilor dunărene” ar în-

ceta în momentul în care ele n-ar mai fi scotite „ca făcînd parte din Imperiul otoman”. De data aceasta, îi pusese în faţă, cu oarecare dreptate, primejdia unei absorbţii din partea Rusiei atunci cînd Principatele s-ar fi degajat de vasalitatea faţă de sultan. Nu şi-a convins însă interlocutorul şi citeva luni mai tîrziu, tot de Nion raporta lui Guizot că nu putuse înregistra vreun indiciu al unei „tendinţe generale a populaţiei moldo-valahe către o politică de simpatie şi unire cu Turcia”, otomanii rămînînd pentru români — chiar şi pentru interlocutorii săi din rîndul clasei dominante — „opresorii patriei lor, prădătorii satelor, fondatorii iobăgiei”.

Exista o neîndoieală stare de efervescenţă chiar şi la nivelul clasei conducătoare boiereşti, al domnilor şi al autorităţilor constituite. Nu era, desigur, vorba de a se trece din partea lor la o luptă revoluţionară deschisă pentru eliberare, altor forţe revenindu-le această misiune istorică, dar şi factorii menţionaţi au contribuit la crearea unei anume stări de spirit. Discuţiile pe care le-a purtat diplomatul Bois-le-Comte în primăvara anului 1834 şi pe care le-a consenat în amănunt, dezvăluie măsura acestor preocupări la interlocutorii săi. Aceştia şi-au mărturisit, tocmai în pragul inaugurării unei noi etape, cum a fost cea a domniilor pămîntene, dorinţa de a scăpa de puterile suzerane şi protectoare, redobîndindu-şi neatîrnarea faţă de Poartă chiar şi prin răscurpărare binească. El i-au vorbit despre „crearea unui mare ducat al Daciei” ca fiind un obiectiv central, „expresia dorinţei celei mai generale a acestei ţări” şi de asemenea i s-a părut că dobîndirea unui prinţ străin, care să nu aparţină vreunei case domnitoare din imperiile vecine, era „un deziderat general”. Un interlocutor aparţinînd păturilor mijlocii îi declarase: „Pentru noi existenţa nu va începe decît în ziua în care cele

două Principate vor fi unite şi vor fi guvernate de către un principe aparţinînd unei familii suverane”. Realisti, înţelegînd că vecinătatea primejdioasă a imperiilor trebuia într-un fel paralizată, interlocorii lui Bois-le-Comte, dar mai apoi şi cei ai lui Billecocq, în 1839, la Bucureşti sau ai lui Huber, la Iaşi în 1841, au invocat garanţia colectivă a marilor puteri ca o pavază faţă de veleităţile expansioniste ale unuia sau altuia dintre imperiile vecine.

Deşi protectoratul rus era paralizant, autonomia a putut fi ferm afirmată faţă de ingerinţele abuzive ale reprezentanţilor marilor puteri şi procesul de modernizare a însemnat nu numai crearea unor noi structuri instituţionale, ci şi un real proces de înaintare a Principatelor; ceea ce le lipsea era mai ales dobîndirea libertăţii şi în interior — faţă de o boierime opresivă pe plan social-politic, deşi parte din rîndurile acesteia părea deschisă acum unei reînnoiri, fie şi parţiale, a societăţii — şi în afară prin cîştigarea unui nou statut internaţional şi afirmarea naţiunii. În toamna anului 1846, Bibescu, reîntors dintr-o vizită prin judeţe, mărturisea lui de Nion credinţa sa aproape profetică în viitorul ţării sale: „Încă zece ani de pace şi de muncă şi Valahia va decide singură asupra soartei sale”; este ceea ce românii au săvîrşit în anii luptei pentru constituirea statului naţional.

Una din problemele fundamentale care a stat în faţa naţiunii române în epoca regularizării a fost aceea a adîncirii procesului de apropiere dintre cele două Principate care urmau să alcătuiască, în mod necesar, nucleul statului unitar. Regulamentele organice au creat o punte legislativă. Pentru români, deceniul şi jumătate următor a reprezentat o etapă în care, pe toate planurile, procesul de unificare naţională a fost adîncit. Între cele două ţări româneşti au fost încheiate convenţii, cea din 1835 şi apoi cea din 1846

(prima privind extrădarea fugărilor şi regimul comerţului între cele două ţări, tranzitul de mărfuri — cu excepţia vitelor şi grîului — devenind liber; cea de a doua punînd bazele desfiinţării vamii dintre Moldova şi Ţara Românească, la începutul anului 1848). Legăturile economico-sociale şi, evident, cele politice au fost dublate de strînse legături pe plan cultural, legături care vizau naţiunea în întregimea ei.

Intre Alexandru Ghica şi Mihail Sturdza relaţiile nu au fost dintre cele mai bune. O nepotrivire de caracter, dar şi viziuni politice diferite, Ghica fiind neîndoiealnic mai patriot şi mai dezinteresat deşi înzestrarea intelectuală a lui Sturdza era superioară celei a colegului său de la Bucureşti, a făcut ca ei să nu se înţeleagă chiar din timpul investiţiei lor la Constantinopol. Încă din 1835 Sturdza îl învinuia pe Ghica că acesta ar atîta împotrivă sa opoziţia boierească. În 1837, sultanul a „împacat” pe cei doi domni, cu prilejul înţilnirii de la Silistra şi mai apoi, în 1839, şi consulul general francez Billecocq şi-a oferit serviciile sale lui Ghica în vederea unei împacări. În realitate, această împaciuire n-a fost realizată. Sturdza l-a susţinut chiar pe Câmpineanu şi apoi, în timpul crizei politice prin care trecea Ghica înaintea pierderii domniei, a uneltit la Istanbul împotriva sa. În perioada de pînă la demiterea lui Ghica, a circulat insistent ideea desemnării lui Sturdza ca domn în ambele Principate, în 1835 vorbindu-se despre el chiar ca despre un „rege al Daciei”. Ion Ghica i-a şi propus domnia la începutul deceniului cinci şi deşi Sturdza a refuzat din considerente de oportunitate externă, el şi-a mărturisit adieziunea la idee.

Cu Bibescu, Sturdza a avut însă cele mai bune relaţii, acesta recunoscîndu-i oarecum o „preseanţă” (prioritate) şi alegîndu-l chiar ca

(Continuare în p. 21)

IULIU MANIU — NICOLAE TITULESCU:

O TRAINICĂ PRIETENIE

CORNELIU COPOSU

Dan Manolache, realizatorul interviului pe care îl reproducem în continuare¹, a făcut următoarea prezentare oaspetelui emisiunii:

— **Îl avem ca invitat pe domnul Corneliu Coposu, președintele Partidului Național Țărănesc — creștin și democrat, cărui a mulțumim pentru că a acceptat solicitarea noastră.**

Domnule Coposu, ați avut privilegiul de a-l fi cunoscut personal pe marele diplomat. V-aș ruga să ne spuneți în ce împrejurări?

— Am avut deosebita cinste să-l cunosc personal pe Nicolae Titulescu în toamna târzie a anului 1937, la căminul familial al lui Iuliu Maniu, la Bădăcin. Eram secretarul lui Maniu și Titulescu era invitat la Bădăcin în calitate de prieten personal al lui Maniu și fruntas al P.N.T.-La

acea dată, Titulescu era o mare figură, cunoscut în țară și peste hotare.

Activase 17 sau 18 ani în politica țării, la conferințele de pace, era reprezentant permanent al țării noastre la Liga Națiunilor, fusese de două ori președintele [sesiunilor ordinare — XI și XII — ale Adunării] Ligii Națiunilor, de două ori ministru de externe, înaintea fusesse și ministru de finanțe, în permanență deputat, în sfârșit, era un om cunoscut în țară și în străinătate.

El venise ca invitat al lui Maniu să discute probleme de politică internă și externă privind situația destul de confuză prin care trecea Europa și perspectivele sumbre care se evidențiau pentru țara noastră.

Mi-aduc aminte că îi comunicase lui Maniu cu oarecare satisfacție că terminase manuscrisul cărții lui intitulată *Politica externă a României*. Acest manuscris, dacă-mi aduc bine aminte, se găsește și astăzi needitat în posesia colaboratorului principal al lui Titulescu, domnul Atana-

siu, care trăiește la Geneva. [Titulescu] mi-a spus [atunci] că are intenția de a publica această carte, dar că are informații că regele Carol și puterea politică din România, guvernul, s-ar opune imprimării acestei cărți în România și ar fi foarte nemulțumiți dacă această carte s-ar tipări în străinătate, deoarece ar fi jenantă pentru regele și guvernul român de atunci.

Mi-aduc aminte că s-au discutat capitole din această lucrare despre care Titulescu afirma că era terminată.

Am fost profund impresionat de personalitatea lui Titulescu. Titulescu degaja o vrajă deosebită și o euforie volubilă. Era plin de vioiciune, fermecător în conversație, captivant în ținută, atent și îndatoritor. A fost singurul om politic din România veche care era prieten intim cu Maniu și se tuia cu el. A fost, după părerea mea, cea mai reprezentativă figură a diplomației românești din toate vremurile.

— **Dacă am înțeles bine,**

¹ Acest text este reprodus cu aprobarea autorului, fiind transcrierea convorbirii desfășurate în cadrul emisiunii *Pagini de istorie* difuzată de postul de radio România-Actualități, în ziua de 15 martie 1991, pe programul 1, la orele 16.30. Titlul interviului aparține redacției noastre.

ați spus că Nicolae Titulescu era fruntaș al P.N.T. Din cit se știe, după ce s-a retras din Partidul Conservator Democrat, partidul lui Take Ionescu, Nicolae Titulescu nu a mai făcut parte din vreun partid politic.

— Este adevărat că nu a activat politiceste, însă trebuie să știți că Partidul Conservator Democrat a intrat în întregime în Partidul Național al lui Iuliu Maniu înainte de fuziunea cu țărăniștii. Cu acest prilej și-a făcut intrarea în partid și Titulescu. Titulescu însă, preocupat cu problemele externe, nu s-a manifestat pe plan politic, a păstrat o oarecare distanță față de frământările politice din România. După ce în 1936 a fost eliberat din guvernul Tătarăscu de către regele Carol, a reînceput activitatea politică în cadrul partidului de care aparținea. Deci era membru al P.N.T., a fost ales și deputat de Olt pe listele partidului nostru.

— Fiindcă ați amintit de eliminarea sa din guvern, aș vrea să ne spuneți cum se explică demiterea marelui diplomat Nicolae Titulescu la 29 august 1936, de către regele Carol al II-lea printr-o remaniere de guvern care, de fapt, îl viza numai pe el?

— Cred că este vorba de un vechi obiectiv al regelui Carol, care nu s-a putut îndelege niciodată cu Titulescu, datorită faptului că Titulescu îl trata pe regele Carol cu conștiința că acest suveran reprezintă un element de soluție și de piedică în realizarea politicii externe și a obiectivelor vizate de Titulescu. (Deci unul din motivele debarcării lui Titulescu era antagonismul pe care îl manifesta regele Carol față de marele nostru diplomat.) Un al doilea motiv este determinat de presiunile morale și fizice pe care începuseră să le exercite pe plan european țările fasciste și chiar țările litmitrofe României. Titulescu nu se bucura de simpatie nici la polonezi, nici la bulgari

datorită eforturilor făcute pentru încropirea Micii Antante și în cele din urmă a Înțelegerii Balcanice; el era nu numai invidiat, dar și socotit un om foarte incomod pentru eventualele perspective de schimbare a orientării politice externe a țărilor din jurul României. Singura țară care îl susținea pe Titulescu, ca exponent al politicii Ligii Națiunilor de care era strâns atașată, era Franța. (Ecol pe care l-a produs debarcarea lui Titulescu a dovedit aceste deosebiri de vederi dintre toate țările occidentale, care și-au împărțit aprecierile după interesele de moment. Cred că factorul principal al debarcării lui Titulescu era încercarea de a tempera sau amortiza efectele politicii externe pe care o condusesse Titulescu.)

— **Domnule Coposu, credeți că proiectul de tratat pe care, la 21 iulie 1936, la Montreaux, Titulescu îl făcuse împreună cu șeful diplomației sovietice, Maxim Litvinov, a avut vreun rol în grăbirea acestei debarcări?**

— Fără îndoială, chiar un rol de căpetenie, pentru că tendințele lui Titulescu de a diminua asperitățile dintre noi și marele vecin de la rășărit și posibilitățile care se vedeau atunci de a avea o situație destinsă între U.R.S.S. și România jenau, în mod categoric, politica externă a Reichului. (Cred că factorul principal care a determinat schimbarea lui Titulescu au fost presiunile venite din partea Axei Roma-Berlin sau, mai precis, din partea Cănelariei din Wilhelmstrasse. Bineînțeles că ele nu s-au manifestat în prima zi. Înlocuitorul lui Titulescu, [Victor] Antonescu, a făcut afirmația că va continua politica externă tradițională a României. Alceia însă, trebuie să vedem tendința noastră de orientare, oarecum de neutralizare a atitudinii noastre de legături strânse cu englezii și francezii și disponibilitatea noastră de a stabili raporturi mai bune cu Reichul german.) Vreau să

adaug aicea că Titulescu, după opinia mea, avea ca nimeni altul intuiția viitorului. El se înfîlnea cu Iuliu Maniu în prevederea cursului pe care îl vor lua evenimentele istorice. Nu există nici o contradicție în viziunile nu tocmai optimiste privind țara noastră pe care le marcase atât Maniu, cât și Titulescu. Idealul lui Titulescu era o nouă Europă bazată pe egalitatea statelor și pe respectul tratatelor de pace. În sfârșit, el a militat cu convingere pentru o patrie unică a tuturor națiunilor realizată prin spiritualizarea frontierelor, patrie comună, întemeiată pe afecțiunile pe care oamenii de pretutindeni le vor avea pentru propria lor patrie.

— **lată una din ideile pentru care putem spune astăzi că Nicolae Titulescu ne este contemporan.**

— Da. Fără îndoială că aceste idei sînt de mare actualitate, el fiind un premegător al Europei unite. (Gîndirea lui politică și filosofică și activitatea lui diplomatică erau pătrunse nu numai de triumful democrației și al umanismului, și de respectul oamenilor și al națiunilor, dar și de ideea unei conviețuirii pașnice, peste frontiere, dintre toate națiunile europene. Din punctul acesta de vedere îl consider un premegător al tendințelor de unificare spirituală a Europei.)

— **Ne-ați prezentat un Nicolae Titulescu vizionar. Însă politica lui de atunci, politică bazată pe supremația forței dreptului asupra dreptului forței, pe securitatea colectivă, pe pactele regionale, pe această dorință neîntreținută atunci de spiritualizare a frontierelor, nu devenise oare anacronică în perioada anilor '30? Aș dori să dau ascultărilor noastre un citat dintr-o lucrare neapărată încă, așa cum spuneți, în care el caracteriza, într-un mod absolut surprinzător și plastic situația politică a Europei de la sfîrșitul anului 1924 și pînă în 1936.**

Spunea Nicolae Titulescu acolo: „De la sfârșitul lui 1924 și pînă acum, politica Europei a fost un mare joc de poker în care unii dintre jucători nu au fost în stare să aibă altă curaj în-cît să le spună celorlalți să pună cărțile pe masă și au plătit mereu potul pentru a evita spargerea jocului. În consecință, astăzi ar fi foarte greu, dacă nu imposibil, să scoți din capul jucătorilor de poker în ches-tiune ideea că jocul nu va continua mereu în același fel”. **Deci, iată că în 1937, cînd Titulescu scria aceste cuvinte, supremația drep-tului forței se vădea în dauna forței dreptului.**

— Intr-adevăr, în anul 1937, spre sfârșitul toamnei, cînd Titulescu avea în vedere o evoluție dezastruoasă pen-tru viitorul țării noastre, el își limita optimismul în a marca certitudinea pentru el că după o trecere mai îndelun-gată de timp, viitorul României va fi după așteptă-rile lui. În orice caz, nu vedea un viitor apropiat decît într-o Europă încetșoșată, innorată, plină de pericol și avea și oa-recum intuiția dezmembrării ei datorită ascensiunii vigo-roase a țărilor fasciste, doto-rită revendicărilor lor și forței militare, despre care Titu-lescu spunea că a putut să se constituie datorită lipsei de vigilență și apatiei puterilor occidentale. (Fără îndoială, că pentru viitorul apropiat care se putea prevedea la 1937, Titulescu ajunsese să fie pesimist, el nu pierduse însă încrederea într-un viitor glorios mai îndepărtat al Ro-mâniei.)

— **Aș vrea, domnule Coposu, să revenim la momentul demiterii lui Ti-tulescu.**

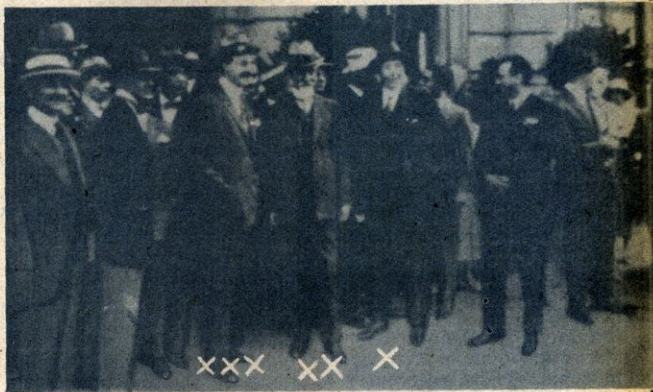
— Demiterea lui Titulescu a produs consternare în Ro-mânia. Politica externă româ-nească, în cazul fiecărui ce-tățean român, era legată de prezența lui Titulescu. Odată cu dispariția lui din fruntea politicii noastre externe, lu-mea românească a început să întrebe încotro ne orien-

tăm. Aceeași nedumerire a fost provocată și în toată Eu-ropa, care a comentat cu multă asiduitate momentul, considerîndu-l ca un moment crucial de schimbare a orien-tării noastre politice. Această schimbare a venit ceva mai tîrziu, dar totuși demiterea lui Titulescu a fost una din pre-misele care au făcut posibilă această schimbare. Încerca-rea de orientare a țării noas-tre spre Germania, care s-a vădit ulterior, în 1938-’39, prin pactele economice și, mai tîrziu, prin 1940, prin aderarea noastră la Axa Ro-ma-Berlin, a arătat că ne-a-castă inițială tentativă de a ne apropia de Germania hi-

alte testamente, ajungînd pe mina mea, l-am transcris în jurnalul meu și pentru conținutul lui cred că merită să fie cunoscut de publicul româ-nesc.

— **Chiar v-aș ruga să ci-ți un pasaj semnificativ.**

— Testamentul avea urmă-torul cuprins, foarte scurt: „Subsemnatul Nicolae Titu-lescu încredințez pe prietenul meu bun, Iuliu Maniu, ca executor testamentar. Ultima mea dorință este ca la moar-tea mea să fiu îngropat pe muntele Tîmpa din Brașov, pentru a adevări dragostea mea fierbinte pentru Transil-vania și străduințele mele

Generalul Alexandru Averescu (xx), Nicolae Titulescu (x) și Nicolae Petrescu-Comnen (xxx) la Liga Națiunilor (Geneva, 1926)

teristă a fost începută prin demiterea lui Titulescu. Fără îndoială că puteau fi și alte motive de ordin subiectiv, dar, după opinia mea, ceea ce a călcat mai greu în cum-pănă au fost presiunile exer-citate de Reichul hitlerist.

— **Ce ne mai puteți spune despre înfîlnirea pe care a avut-o Nicolae Titu-lescu în toamna lui 1937 la Bădăcin?**

— Titulescu era foarte ata-șat de Ardeal și avea o afec-tiune deosebită față de Iuliu Maniu. Cu acel prilej i-a în-mînat lui Maniu un testa-ment. Acest testament, care nu este unic, pentru că ulte-rior Titulescu a mai făcut și

pentru întregirea scumpei mele țări. Vreau ca genera-țiile viitoare să știe că firul lu-minos care m-a călăuzit în zbuciumata mea viață a fost iubirea de patrie și gloria eternă a neamului românesc. Rămîn recunoscător, și din-colo de viață, celor care m-au sprijinit în lupta mea și iert pe cei care mi-au făcut nedreptate și cauzat sufe-rințe. Iunie 1937, Nicolae Ti-tulescu”.

— **Această voință trans-pare și din celelalte testa-mente întocmite de Nicolae Titulescu și totuși ea nu a fost îndeplinită nici pînă astăzi.**

— La moartea lui Titu-

lescu, în 17 martie 1941, Maniu a primit din partea văduvei lui Titulescu, doamna Ecaterina, următoarea telegramă, pe care am consemnat-o în jurnalul meu de atunci: „Nicolae a încetat din viață. În calitatea dumneavoastră de prieten și executor testamentar, vă rog să luați măsurile necesare pentru înmormântarea lui în țară în conformitate cu dorința sa expresă pe care o cunoașteți și pe care a repetat-o în ultima clipă. Ecaterina”.

În aceeași zi, Maniu i-a trimis doamnei Titulescu următoarea telegramă: „Adînc întristat de trecerea în eternitate a ilustrului și neegalatului bărbat de stat Nicolae Titulescu, marele meu prieten, vă rog să-mi permiteți ca împreună cu întregul neam românesc să mă alătur îndoliat de marea dumneavoastră durere. În calitatea mea de executor testamentar voi întreprinde măsurile necesare pentru îndeplinirea ultimelor dorințe ale onoratului dispărut. Vă rog să așteptați comunicările care vor urma. I.M.”

Această telegramă pe care am transmis-o chiar eu a rămas fără urmare pragmatică (deoarece la dispoziția lui Maniu am luat imediat legătura mai întâi cu guvernul român care s-a dovedit reticent în eforturile de a fi repatriate osemintele lui Titulescu), din cauza situației internaționale. La ora aceea, guvernul era complet aservit Germaniei hitleriste. Mihai Antonescu (era oarecum un admirator al lui Titulescu, a fost destul de stînjinit în manifestarea reticentei lui privind măsurile pe care ar putea să le ia guvernul) însă a dat asigurări că în mod indirect va sprijini o acțiune neoficială de aducere a osemintelor lui Titulescu în țară. Am luat imediat legătura cu Ghigi, ministrul plenipotențiar al Italiei la București, care a făcut pe loc demersuri telegrafice cu ministrul de externe al Italiei pentru a îngădui trecerea sicriului lui Titulescu prin Italia. De ce prin Italia? Fiindcă era singura rută posibilă, Europa de nord

și de apus fiind în război. (Singura deci cale era prin Italia, lucru pe care l-a încercat Maniu și pentru care Ghigi, ministrul plenipotențiar, a făcut demersurile necesare.) În aceeași zi spre seară am fost convocat la Legația Italiei și, cu o oarecare jenă, ministrul plenipotențiar italian din București mi-a spus, făcînd să se înțeleagă că el este cu totul de altă opinie decît cancelaria italiană, mi-a spus că guvernul italian nu admite trecerea sicriului lui Titulescu prin Italia. Era o răzbunare postumă condamnată pentru atitudinea fermă pe care a avut-o Titulescu în problema ocupării Abisinie.

În sfîrșit, fiind imposibilă executarea dorinței testamentare a lui Titulescu, Maniu a intrat în legătura telefonică cu doamna Titulescu, a rugat-o să depună sicriul cu osemintele lui Titulescu în capela ortodoxă din Cannes în așteptarea unui moment propice pentru aducerea în țară a osemintelor. Momentul s-a ivit după 23 august 1944, mai precis la începutul lui octombrie al anului respectiv, cînd ministrul de externe de pe vremea aceea, Grigore Niculescu Buzescu, a primit sarcina de la Maniu să ia măsuri pentru construirea imediată pe muntele Timpa a unui mausoleu unde urmau să fie înhumate osemintele lui Titulescu. Erau deci condiții pentru a fi repatriate aceste oseminte. Niculescu Buzescu a luat măsurile de rigoare, a obținut și o schiță făcută de un prieten arhitect pentru acel mausoleu care nu s-a mai făcut, pentru că au intervenit în degringoladă evenimentele politice care au dus la spargerea alianței între partidele care erau unificate pentru realizarea loviturii de stat de la 23 august și a urmat un regim comunist care la încercările ulterioare de a repatria osemintele lui Titulescu s-au izbit de refuzul categoric al familiei Titulescu de a lăsa ca aceste oseminte să fie aduse în țară în timpul cînd țara era condusă de comuniști.

— Există, astăzi, domnule Coposu, șansa să se îndeplinească ultima dorință a marelui diplomat?

— După părerea mea există, pentru că acum legătura dispozițiilor testamentare ale lui Titulescu este una din rudenile supraviețuitoare, doamna Antoniaade. Cred că se va putea obține de la doamna Antoniaade agrementul pentru ca sicriul lui Titulescu să fie adus în țară. Pentru aceasta trebuie, în prealabil, să se construiască mausoleul la locul pe care îl viza Titulescu, adică o colina a muntelui Timpa de la Brașov.

Institutul de istorie „A.D. Xenopol” — o jumătate de secol

Centru universitar și academic cu bogate tradiții în viața științifică și culturală a țării, „Dulce țîrgul leșilor” a trăit în această lună momente de sărbătoare: aniversarea a jumătate de secol de la întemeierea Institutului de istorie națională din capitala Moldovei, purtînd numele marelui istoric și filosof, care a ilustrat cu bogata sa activitate Universitatea ieșeană și cultura română — A.D. Xenopol.

În pofida inerentelor greutăți pe care, în cele cinci decenii de existență, instituția ieșeană (ca de altfel întreaga noastră istoriografie) le-a înfrînat, se poate afirma că în bătrîna și frumoasa clădire de pe strada numită azi Română s-a făcut știință, s-au adus importante contribuții la cunoașterea trecutului țării și poporului. Un imbold pentru actualul colectiv, reorganizat în cursul anului trecut, de a duce mai departe tradițiile școlii ieșene de istorie.

Din partea redacției *Magazin istoric*, în paginile căruiua cercetătorii institutului ieșean au fost și sînt statornici colaboratori, urarea academică: Vivat, crescat, floreat!

ROMÂNIA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (II)

Efectivele române aflate în zona de operații la începutul anului 1942 (54 357 militari) păreau să indice o dezangajare a armatei române de pe teatru de operații al războiului germano-sovietic. Prin presiuni și promisiuni, Hitler a obținut însă din partea lui Antonescu o sporire a efortului militar român, chiar dacă Marele Stat Major român a făcut tot ce a putut pentru a eluda sau cel puțin a limita efectele ordinelor primite. Ca urmare, în prima parte a anului 1942, trupele române au participat la luptele pentru cucerirea Peninsulei Crimeea și străpungerea dispozitivului sovietic din Peninsula Kerci, precum și în punga de la Izium, spre a se restabili legătura dintre Armatele 11 și 17 germane și a realiza dispozitivul defensiv la sud de Harkov. În a doua parte a anului, în cadrul ofensivei de vară organizată de comandamentul german în sectorul sudic al frontului germano-sovietic, cu Grupul de armate „B” spre Stalingrad și cu Grupul de armate „A” spre Caucaz, forțele române au acționat în trei zone importante ale ope-

rațiilor: Armata 3 în Cotul Donului, Armata 4 în Stepa Kalmukă, iar Corpul de cavalerie și alte câteva divizii în Peninsula Taman și în Caucaz.

După puternica contraofensivă sovietică declanșată la 19 noiembrie 1942 și înfringerea trupelor germane și române la Stalingrad, moment care a marcat începutul marilor cotituri în desfășurarea războiului în Europa, forțele române aflate la est și la sud de Stalingrad au fost retrase în cea mai mare parte pînă la 17 aprilie 1943 în țară, iar cele din Caucaz s-au repliat succesiv, prin luptă, în Peninsula Taman și apoi în Crimeea, unde luptele au continuat pînă la evacuarea lor în mai 1944. La 15 aprilie 1943, din cei 534 119 militari români, 339 150 erau dislocați în țară, 89 629 se găseau între Nistru și Bug, cu misiuni de pază, iar la est de Bug, în zona operativă, se aflau 105 340 militari, care aveau de făcut față, departe de țară, unui șir de încercări dintre cele mai grele ce urmau să se intensifice odată cu cea de a treia iarnă în condițiile răsăritului european și preluarea ofensivelor în serie de către armata roșie.

Hotărîrea marelui Antonescu și a guvernului său de a răspunde afirmativ solicitărilor lui Hi-

În imagine: infanterie română în acțiune.

tier ca armata română să continue operațiile dincolo de Nistru, ceea ce însemna depășirea frontierelor de dinainte de ultimatumul sovietic din 26-28 iunie 1940, a marcat o nouă fază, distinctă, în participarea României la cel de al doilea război mondial. Hotărârea personală a conducătorului statului român — pe care a adoptat-o conștrâns și de evoluția evenimentelor — a avut grave consecințe atât pe plan intern, cât și în privința relațiilor externe ale României.

La 30 noiembrie 1941, cabinetul britanic dăduse un ultimatum guvernului român să înceteze ostilitățile pe frontul germano-sovietic până la data de 5 decembrie, în caz contrar Anglia va declara război României. La 5 decembrie, guvernul Antonescu a răspuns* ultimatumului printr-o încercare de justificare a politicii sale, ceea ce a atras după sine declarația de război a Marii Britanii împotriva României (6 decembrie), atitudine adoptată în zilele următoare și de guvernele Canadei, Noii Zeelande (7 decembrie), Australiei și Uniunii Sud Africane (8 decembrie). Situația se complicate și mai mult prin faptul că, cedind presiunilor exercitate de Germania și Italia, la 12 decembrie guvernul român declarase război Statelor Unite ale Americii, România fiind și mai puternic prinsă în angrenajul politic și militar al Axei.

În ceea ce privește situația internă, cum am văzut și în numărul trecut, acțiunea de restabilire a unității teritoriale a statului în hotarele sale istorice răsăritene s-a bucurat de adeziunea populară și a principalelor forțe politice naționale, sprijinitoare ale unui război de refacere a întregului național, dar ostile oricărei acțiuni militare românești în afara frontierelor țării așa cum fuseseră ele stabilite prin Marea Unire desăvârșită la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918 și conștințate prin tratatele internaționale de după primul război mondial. Aceste divergențe de păreri și orientări, sporite pe măsură ce s-au înregistrat primele înfringeri pe front, au sfârșit prin a scinda societatea românească din punct de vedere politic, în țară luind naștere o mișcare de opoziție potrivnică continuării alianței cu puterile Axei.

Opoziția din țară — cristalizată inițial în jurul celor două principale partide politice conduse de Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu — a concentrat treptat o largă paletă de forțe și personalități politice (cercuri ale marilor și micilor burghezi, grupările politice conduse de M. Ralea, Gh. Tătărescu și alți cunoscuți oameni politici, cadre din conducerea armatei, social-democrații din jurul lui C. Titel Petrescu, alte forțe și personalități politice potrivnice Axei și sprijinitoare ale politicii tradiționale de apropiere și colaborare cu marile democrații occidentale). Trebuie precizat că starea de spirit a armatei române — care în întreaga ei istorie lu-

a comis agresiuni, ci doar a răspuns la atacuri armate sau răpuri teritoriale — era afectată puternic atunci cînd lupta la Odessa, Sevastopol, Stalingrad sau în Caucaz. Soldatul român ca și ofițerul român nu considerau însă „cruciada împotriva bolșevismului” (ideologie și societate totalitară față de care nutreau cu siguranță o certă aversiune) drept o cauză proprie. Cu atât mai mult cu cât se desprindea limpede — nu numai din experiența istorică, dar și din cea recentă — că marile aliați german nu trata de la egal la egal nici guvernul, nici națiunea, nici armata română. În plus, o influență psihologică suficient de mare o avea faptul că U.R.S.S., conduse de Stalin, acționau într-o strînsă și, cum se dovedea, indestructibilă alianță cu marile democrații anglo-saxone, ca și cu Franța liberă, pentru care opinia publică românească în covârșitoarea ei majoritate nutrea în continuare o imensă simpatie și apropiere.

În acest context și-a desfășurat activitatea și partidul comunist, dar opoziția sa față de regimul antonescian și orientarea externă a acestuia, avînd la bază concepții și obiective doar parțial convergente cu acelea ale celorlalte forțe naționale de opoziție, a fost lipsită de ecou în popor. Fiindcă ca secție a Cominternului, după încheierea Pactului Ribbentrop-Molotov la 23 august 1939, în propaganda sa, conform instrucțiunilor venite din partea Internaționalii Comuniste, partidul comunist condamnase cele două mari puteri occidentale democratice și luase atitudine pozitivă față de Germania. La izbucnirea conflictului germano-sovietic, partidul comunist s-a pronunțat împotriva războiului antisovietic încă din primele momente, dar pornind de la acceptarea deliberată a punctului de vedere sovietic în problema granițelor de răsărit ale țării, își încheiea deliberat creditul moral și național în fața populației. Poziția comunistilor în toată perioada războiului, penetrarea lor în sfera vieții politice — ca și o serie de acțiuni economice și militare de sabotare a frontului, așa cum apar ele din arhivele organelor de stat antonesciene — au fost influențate nemijlocit de evoluția raportului de forțe pe teatrul de operații și a relațiilor dintre cele trei mari puteri ale coaliției antihitleriste.

Să urmărim în continuare o sinteză a principalelor evenimente militare și politice din cursul anilor 1942 și 1943. Spațiul de care dispunem, precum și caracterul sintetic al acestei cronologii, ne-au obligat să renunțăm la orice detalii și amănunte nesemnificative. Cronologia militar-politică vine să concretizeze numeroase analize și fapte relevate în rapoartele ministrului elvețian René de Weck, pe care revista noastră le-a publicat număr de număr din aprilie 1990.

1942

Ianuarie-iunie: forțele române de campanie desfășoară acțiuni de luptă în Crimeea (îndeosebi în zona Sevastopol și în Peninsula Kercii) și la sud de Harkov, inițial pentru lichidarea breșei făcute de forțele sovietice în zona Iziom și apoi pentru respingerea acestora la est de Donet.

19 ianuarie: Iuliu Maniu, președintele P.N.T. și C.I.C. Brătianu, președintele P.N.L., înaintează un memoriu marelui Antonescu, protestînd împotriva continuării războiului dincolo de Nistru și ce-

rînd retragerea trupelor în țară: „Războiul actual nu poate fi popular dacă este împins prea mult în afara hotarelor țării. Apoi, opinia publică românească nu admite imensele sacrificii ce face România, decît dacă ar fi asigurată că ele duc la reîntregirea țării... Retrageți trupele din Rusia, pe care Germania le poate ușor înlocui. Reconstituiți armata, refăcînd cadrele și armamentul. Îndreptați situația economică și financiară a țării... Numai în acest mod vom putea apăra țara noastră, o vom putea reîntregi și o vom emancipa

de influența străină, ca astfel să avem o țară liberă și stăpînită pe destinele ei. Atunci vom putea rezolva relațiile noastre internaționale, avînd în vedere în primul rînd necesitățile noastre naționale”. Cu același prilej, șefii celor două partide atrăgeau atenția că „Ungaria nu se sfîșie să afirme că va lua de la România și restul Ardealului și Banatului, iar Bulgaria Dobrogea”.

În cursul lunii ianuarie, Comitetul Central al Partidului Comunist din România adoptă o rezoluție în care se arată că „fără să înceteze

propaganda principiilor sale și a programului său final, renunță la orice acțiune sau lozincă de acțiune ce ar putea să-l despartă de celelalte partide, grupe și personalități patriotice, în interesul Frontului Unic Național al poporului român". Partidul comunist pune „ca singurul criteriu al colaborării atitudinea față de fascismul german și războiul său tilhăresc”.

Brigăzile 1 și 4 munte, 8 cavalerie, „Detasamentul colonel Radu Korne”, Diviziile 10 și 18 infanterie române, acționează alături de Corpurile 30 și 42 germane pentru respingerea trupelor sovietice debarcate la Eupatoria, Feodosia și Sudak; în aceeași perioadă, la sud de Harkov, operează Diviziile 1 și 2 infanterie române.

11-12 februarie: mareșalul Ion Antonescu are la Berlin o amplă rundă de convorbiri cu Hitler și principalii săi colaboratori, abordând probleme multiple ale relațiilor romano-germane: participarea la campania militară din 1942, chestiunea dictatului de la Viena, reducerea numărului militarilor germani din România, dotarea cu material și tehnică de luptă a armatei române, aspecte ale relațiilor economice romano-germane, în special referitoare la petrol.

18 februarie: într-o notă lămuritoare referitoare la demiterea sa de către mareșalul Antonescu din funcția de șef al Marelui Stat Major, abordând problema continuării războiului dincolo de Nistru, generalul Iosif Iacobici arată: „Impresia nepopularității [războiului] se rezimă pe curentul puternic ce zilnic poate fi constatat la Marele Stat Major în ceea ce privește pe foarte mulți chemați a merge sau a rămâne în Crimeea sau chiar în Transnistria... Se mai poate deduce și dintr-o acțiune a unor foști politicieni, ce ar fi fost întreprinsă pe lângă domnul conducător al statului pentru a nu duce spre est decît mai puține forțe...”.

19 martie: într-o cuvîntare rostită în aula Facultății de drept din București, Mihai Antonescu condamnă regimul de teroare instituit de horthystii în Transilvania de Nord, cotropită în august 1940.

Mai: în cadrul bătăliei de la sud de Harkov, Corpul 6 armată română (Diviziile 1 și 4 infanterie) oprește, inițial, între 11 și 16 mai, înaintarea forțelor sovietice pe aliniamentul Constantinovka-nord Apolona și-l fixează pe inamic prin atacurile executate între 17 și 19 mai; începînd cu 20 mai atacă pe direcția Lozovaja, apoi spre Krasno-pavlovsk și valea Bereka, contribuind la înfrîngerea forțelor sovietice trecute la vest de Donet. În cadrul aceleiași operații, Diviziile 2 și 20 infanterie române acționează

Tanc românesc spre o nouă poziție de luptă

sub ordinea Corpului 11 armată germană.

8-14 mai: înainte de a începe cea de a doua bătălie pentru cucerirea Sevastopolului, forțele germane (Corpurile 30 și 42) și române (Corpul de munte) desfășoară bătălia pentru recucerirea Peninsulei Kerch.

18 mai: un înalt funcționar de la Departamentul de stat al S.U.A. comunică guvernului român: „Dacă România nu duce o politică tenace de conservare a forțelor sale armate, însăși existența statului român ar putea fi pusă în mare primejdie în intervalul dintre sfîrșitul războiului și stabilirea definitivă a condițiilor de pace. Statele Unite nu sînt dispuse să ia nici un fel de angajament în ce privește granițele viitoare în Europa. Singura asigurare pozitivă pe care Statele Unite o pot face României în acest moment este că în chestiunea Transilvaniei se va găsi o soluție dreaptă”.

7 iunie-4 iulie: după cinci zile de puternice bombardamente de aviație și artilerie, Corpurile 30 și 42 de armată germane, în cooperare cu Corpul de munte român, reiau ofensiva împotriva pozițiilor fortificate ale Sevastopolului. „De aici înainte - consenmează în cartea sa memorialistică generalul Platon Ghirnoagă - a urmat o luptă continuă de o violență extraordinară, care a durat aproape trei săptămîni, în fiecare zi din zori și pînă-n noapte. În acest timp, fiecare adăpost, fiecare cuib de rezistență, fiecare construcție, betonată sau nu, a fost cucerită prin luptă. Trupele ruse aveau ordin să moară pe loc...”.

Căderea Sevastopolului, la 1 iulie, a însemnat practic cucerirea întregii Peninsule Crimeea, creînd noi posibilități de acțiune spre Caucaz, unul din obiectivele priori-

tare ale campaniei germane proiectate pentru anul 1942. În cursul bătăliei pentru cucerirea Sevastopolului, trupele române au pierdut 8 754 militari (1 597 morți, 6 580 răniți și 577 dispăruți).

23 iunie: Corpul 6 armată română, încadrat în dispozitivul de luptă german, forțează Donetul și ajunge, pînă la 27 iunie, pe rîul Oskol, după care, la 8 iulie, își reia ofensiva (transformată într-o urmărire viguroasă) timp de 20 zile, ajungînd pe Don la 27 iulie și trecînd în apărare între localitățile Cîmlîarisk și Potomkinskaia.

În perioada ianuarie-iunie, media efectivelor române acționînd la est de Bug a fost de 123 000 luptători, nu toți fiind însă angajați efectiv în luptă. Pierderile înregistrate în acest interval s-au ridicat la 23 041 militari (morți, răniți și dispăruți).

1 iulie: în tot cursul verii și toamnei, trupele române participă la acțiunile desfășurate pe căile de acces spre Stalingrad și Caucaz.

Încercînd să obțină o sporire a participării militare românești, Hitler avansează ideea constituirii „Grupului de armate mareșal Antonescu”.

În cadrul ofensivei concepută de comandamentul german, după forțarea Donului, Corpul 6 armată română începe înaintarea pe la vest de calea ferată Remontnaia-Stalingrad, trecînd la 8 august la sud de Don, luînd contact cu o primă rezistență sovietică organizată pe valea Aksaj, după care, la 19 august, reia ofensiva și ajunge pe linia lacurilor de la sud de Stalingrad.

9 iulie: se constituie „Detasamentul de legătură colonel Gârbea” cu misiunea de a asigura contactul operativ, informativ, material și al transporturilor între Grupul german de armate „Sud”,

Marele Stat Major român și Armata 3, precum și cu alte forțe românești subordonate Armatei 3, dar care se aflau la est de Bug.

12 august: I. Maniu și C.I.C. Brătianu solicită din nou lui Ion Antonescu să pună capăt participării la război: „Nu este admisibil ca națiunea română să fie angajată și reținută într-o conflagrație universală prin voința unei ocîrmuri contra opiniei publice, iar armata ei ținută departe de hotarele țării, periclitată din toate părțile. Națiunea română cere să se termine acest război, iar armata ei să fie adusă acasă, ca să apere hotarele țării și glia strămoșască”.

Concomitent cu operațiile desfășurate pe căile de acces spre Stalingrad, forțe române din Armata 3 (Diviziile 5, 6 și 9 cavalerie) sînt angajate la combatul ofensiv Armatei 17 germane în Caucaz, acționînd, începînd cu luna august, în Peninsula Eisk, Promorsko Ahtarskaia și Taman. Paralel, Divizia 2 munte, subordonată Armatei 1 blindată germană, acționează în zona centrală a Munților Caucaz, unde, după ce forțează riul Bansk, patrunde în Nalcik (29 octombrie), apoi trece în apărare la sud de Alagir.

August-septembrie: comanda-mentul Armatei 3 române, care primește ordin de la Grupul german de armate „B” să preia apărarea Donului, acționează între vest Blij Perokopa și Boskovskaia, pe un front de circa 160 km, unde urmează să înlocuiască trupele germane și italiene care nu ajunseseră decît în parte la fluviu. Intervențiile la comandamentele germane pentru îmbunătățirea dispozitivului prin împingerea frontului pînă pe Don și întărirea forțelor puse la dispoziție, față de situaerea frontului pe o posibilă direcție de efort sovietică (Saratov-Rostov) rămîn fără rezultat. Concomitent, la sud de Stalingrad, este reconstituit Comandamentul Armatei 4 române, a căruia îi sînt subordonate șapte divizii. Inițial, misiunea încredințată de comandamentul german forțelor române constă în menținerea frontului pe Don și Volga și interzicerea eventualelor încercări sovietice de a se interpuce între forțele germano-române din Caucaz și cele de pe Volga și Don.

17 septembrie: înaltul comanda-ment al armatei de uscat germane transmite Misiunii militare germane din România ca preluarea comenzii de la statul major al Grupului de armate „Don” comandat de feldmareșalul E.L. von Manstein de către preconizatul „Grup de armate mareșal Antonescu” nu se va face decît după cucerirea Stalingradului; acest fapt, se arată în telegramă, trebuie adus la cunos-

tința mareșalului Antonescu „într-o formă potrivită”.

20 septembrie: întrevvedere între generalii Petre Dumitrescu, comandantul Armatei 3 române și Friedrich Paulus, comandantul Armatei 6 germane; generalul român protestează energic împotriva nerespectării de către germani a condițiilor puse de către români la intrarea lor în dispozitiv și anume, înzestrarea și aprovizionarea trupelor române, precum și stabilirea cadrului tactico-operativ cerut (frontul nu fusese stabilit pe Don, sovieticii deținînd la sud-vest de fluviu un puternic cap de pod).

22-23 septembrie: în cursul unei vizite la Berlin, încercînd să obțină din partea Germaniei promisiunea fermă pentru anularea dictatului de la Viena, Mihail Antonescu propune încheierea unui „pact politico-militaro-economic” germano-român și cere refacerea vechilor „granițe naturale” ale României; Joachim von Ribbentrop respinge propunerea.

24 septembrie: C.I.C. Brătianu condamnă vehement politica mareșalului Ion Antonescu: „Sîntem în preajma iernii cu amenințarea de foamă și de frig pentru populația țării și cu o profundă dezorganizare a vieții economice... Armata română nu mai contează ca armata națională pentru apărarea frontierelor țării. Ea este încadrată în armata germană la peste 1 000 km de țară și bagată continuu în primele linii de luptă. Pentru ce ne impuneti toate aceste sacrificii?”

20 octombrie: generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Cartier General, înaintează un protest generalului Arthur Hauffe - șeful Misiunii militare germane din România - pentru nerespectarea de către Grupul german de armate „B” a condițiilor de intrare în dispozitiv a marilor unități ale Armatei 3 române. „Situația mai e gravă și din următoarele fapte: trupele nu dispun de organizațiuni [amenajări genistice]; lipsesc rețelele de sîrmă [ghimpata]; nu se dispune de baterii de asalt și care de luptă la unități pentru executarea contraatacurilor imediate. În schimb, inamicul este trecut peste tot la sud de Don, despunînd în unele regiuni de foarte bune observatoare și baze de plecare la atac. Este continuu agresiv și aduce mereu întăriri. Operațiile sale mai sînt înlesnite și de cele 7 poduri construite peste Don”.

21 octombrie: scrisoarea mareșalului Antonescu către același general Arthur Hauffe, prin care cere respectarea de către germani a promisiunii de angajare a forțelor române în conformitate cu capacitățile lor operative, deoarece „diviziile române nu au nici încadrare, nici numărul de batalioane al divi-

ziilor germane și în consecință nu pot opera pe fronturi prea largi”.

Pierderile înregistrate de trupele române în perioada 22 iunie 1941 pînă la zi, după datele centralizate la Marele Stat Major, sînt: 42 354 morți, 145 458 răniți și 19 195 disparuți.

19 noiembrie: puternică contraofensivă sovietică pe Don și din 20 noiembrie și la sud de Stalingrad; la 23 noiembrie, la sud-est de Kalaci sovieticii închid linia încercuirii Armatei 6 germane și a unei părți din Armata 4 română. În zona de acțiune a Armatei 3 române, din cei aproximativ 40 000 militari ce constituiseră „Grupul general Lascăr” la începutul bătăliei, pînă la 5 decembrie reușesc să scape doar 3 164.

20 noiembrie: în fisia de apărare a Armatei 4, în Stepa kalmukă, se produce un puternic atac sovietic.

21 noiembrie: marile unități române prinse în încercuire în Cotul Donului primesc aberantul ordin al lui Hitler: „Diviziile 15, 13, 6, 5 române și restul Diviziei 14 române își vor menține cu orice preț și pînă la capăt pozițiile lor actuale”. Întîind faptul ca „Grupul general Lascăr” va fi complet încercuit și nimicît dacă nu se va retrage în cursul nopții de 21/22 noiembrie, generalul Ilie Șteflea face toate intervențiile posibile pentru a se obține aprobarea retragerii trupelor. „Grupul Lascăr - răspund comandamentele germane - [va] ține pînă la ultimul om. Rezistența [sa] condiționează operațiile ulterioare”.

24 noiembrie: cea mai mare parte a trupelor române din Cotul Donului sînt scoase din subordinea Armatei 3 române și trecute sub comanda Grupului „Hollidt”.

3 decembrie: din telegrama adresată de mareșalul Antonescu generalului Ilie Șteflea, șeful Marelui Cartier General: „Arătați generalului Dumitrescu și comandanților ca încrederea mea în ei a rămas neclintită; eu știu că s-au batut ca cei mai buni soldați din toate timpurile, ca o greșeală de concepție, de conducere și nepuțința din cauza lărgirii excesive a liniilor de comunicații și a subestimării inamicului a dus fatal la distrugerea armatei noastre... Răspunderea în fața istoriei o port eu, pentru că nu am făcut mai mult decît am făcut pentru a împiedica masacrarea armatelor, datorită ușurinței cu care a procedat conducerea germană, a lipsei de prevedere și a impasivității cu care a primit semnalele noastre de alarmă și pregătirile știute din vreme ale inamicului. Comunicați generalului Hauffe acest răspuns al meu. El este după mine princi-

palul vinovat pentru ca, deși de mai multe ori i-am atras în scris și verbal atenția asupra condițiilor în care accept să trimit eșalonul doi pe front și să intre în sector, nu și-a respectat promisiunile și nici cuvântul dat în numele comandamentului superior”.

4 decembrie: Divizia 2 munte română, aflată în centrul Caucazului, începe retragerea din zona Alagir spre Peninsula Taman.

9 decembrie: virulenta scrisoare a mareșalului Antonescu către feldmareșalul von Manstein, comandantul Grupului de armate „Don”: „În calitate de conducător al statului român și de comandant al armatei, am deci dreptul de a împiedica orice act care îmi poate compromite prestigiul indispensabil exercitării funcțiilor mele și am datoria să sustrag din fața oricărei molestări ofiterii și soldații români, supuși unui tratament incompatibil cu onoarea și credințele țării mele... Oricare ar fi judecata și aprecierea d-voastră, va rog, domnule mareșal, nu numai ca comandant, dar și în virtutea răspunderii pe care o am față de soldații mei și de poporul meu, să fac să înceteze cu un minut mai devreme aceste stări de fapt și în privința tratamentului soldatului român și în privința comandantului lor. Soldatul român nu poate fi condamnat decât de ofiterii și comandantul român. El nu poate fi umilit de un străin, cu atât mai puțin de un camarad de armă, chiar cînd greșește... Eu sint dator să va previn că, dacă nu încetează această atitudine și aceste fapte, voi avea de examinat situația forțelor noastre în cadrul frontului d-voastră”.

12 decembrie: operația „Viscolul”, avînd ca obiectiv despresurarea Armatei 6 germane din încercuirea de la Stalingrad, eșuează, datorită lipsei de combustibili, dar mai ales rezistenței sporite a forțelor sovietice.

Sfîrșitul lunii decembrie: Horia Sima „evadează” din lagărul Berkenbrück; evenimentul produce mare nervozitate la București, unde cercurile conducătoare, în contextul înfrîngerii de la Stalingrad, spre a preveni posibile surprize, ordonă arestarea a peste 1 500 șefi legionari, care sînt internați în lagărul de la Tirgu Jiu.

Pierderile suferite de armata română în perioada 1 iulie-31 decembrie se ridică la 172 441 militari (16 566 morți, 57 183 răniți și 98 692 dispuși) din care circa 80% sînt înregistrați la Stalingrad.

Spre sfîrșitul lunii decembrie, comandamentul sovietic inițiază acțiuni ofensive și pe frontul din Caucaz, în special între Krasnodar și Novorosiisk, unde se afla trupe române, cu intenția de a intercepta căile de retragere spre Peninsula

În lipsa artileriei, ostașii români încearcă să oprească înaintarea tancurilor sovietice prin utilizarea aruncătoarelor de flăcări

Taman și Crimeea. Luptele sînt extrem de grele, atît pînă la evacuarea Krasnodarului (12 februarie 1943), cît și după aceea, în timpul bătăliei din capul de pod Kuban, atacurile și contraatacurile succedîndu-se cu regularitate pînă la 15 septembrie 1943, cînd comandamentul german a dispus evacuarea pe poziții succesive.

1943

1 ianuarie: în discursul rostit în Sala Tronului de la Palatul Regal, în fața șefilor misiunilor diplomatice din București, regele Mihai I, răspunzînd urărilor făcute de nuntii apostolici Andree Casulo, decanul corpului diplomatic, declara: „Ne-ați împărtășit, Excelență, speranța într-un an mai bun, într-un an care ne-ar aduce sfîrșitul acestui război fara precedent în istorie, care pustiiește omenirea și amenință cu prăbușirea valorilor sale morale și materiale. Unesc urările mele celor exprimate de Excelența Voastră și țin s-o asigur că niciodată o dorință n-a fost mai vie decît aceea ce o am de a vedea din nou pacea și armonia revenind printre oameni. Ar fi într-adevăr un an fericit dacă ne-ar putea aduce această binefacere, la care aspiră toate popoarele: o pace inspirată din credința în Dumnezeu, o pace întemeiată pe justiție, libertate și concordie”.

7 ianuarie: efectivele Armatei 3 și 4 române însumează 73 062 militari valizi, dintr-un total de 228 072, cît erau la 19 noiembrie 1942, înainte de declanșarea contraofensivei sovietice.

10-12 ianuarie: la cartierul general al lui Hitler de la Rastenburg, mareșalul Antonescu, însoțit de Mihai Antonescu, generalul Ilie Șteflea și alți colaboratori, discută cu Führerul și apropiații acestuia problema relațiilor politice, militare și economice dintre cele două țări în contextul gravei înfrîngerii

înregistrate pe frontul din răsărit.

14-26 ianuarie: în cadrul convorbirilor de la Casablanca, F.D. Roosevelt și W. Churchill declara că țările lor sînt notărite să lupte pînă la „capitularea necondiționată” a adversarilor lor.

21 ianuarie: feldmareșalul Ewald von Kleist informează Marele Stat Major român că la diviziile române de cavalerie se observă „dorința pronunțată de a cere să fie scoase din prima linie”.

5 februarie: începe retragerea în țara a diviziilor care intraseră în componența Armatei 3 și 4 române și care luptaseră la Cotul Donului și în Stepa kalmukă (în aprilie, în zonele de operații se mai aflau doar opt divizii române: 10 și 19 infanterie, 6 și 9 cavalerie, 1, 2, 3 și 4 munte).

12 februarie: locotenent-colonelul Puttkamer din detașamentul de legătură de pe lînga statul major al Armatei 4 române relevă unele din cauzele care, după acțiunile din perioada noiembrie 1942-ianuarie 1943, au provocat disensiuni între comandamentele române și germane. „Față de comandamentul român care, după pătrunderea forțelor ruse, manifestase, contrar tacticii germane, o pronunțată tendință de retragere și ieșire din luptă, se impunea luarea unor măsuri energice. Acest lucru s-a realizat cu multe frecuşuri și, parțial, cu dispute aprige”. Și mai departe: „În aceste săptămîni de criză, statul major german de legătură nu putea înțelege opiniile absolut contradictorii ale comandamentelor german și român. Din convorbirile telefonice cu eșaloanele de comandă germane a rezultat că starea fizică și morală, precum și situația critică a înarmării și dotării marilor unități române nu au fost înțelese și, de aceea, nici nu au fost luate în considerare”.

În cursul lunii februarie, Iuliu

Maniu transmite, prin intermediul ministrului turc la București Suphi Tanriero, un mesaj guvernului englez în care arată, între altele, că „există modalități pentru a determina o schimbare a politicii militare externe, dar înainte de a porni la o acțiune efectivă, mișcarea națională din România trebuie să cunoască punctul de vedere precis al guvernului englez și american cu privire la granița de răsărit, problema Ardealului, rolul ce va fi atribuit României în constelațiile de state din această parte a Europei”.

20 martie: ministrul român la Madrid, Nicolae Gr. Dumitrescu, solicită ambasadorilor Argentinei și Portugaliei în capitala spaniolă să „servească drept intermediari pentru a comunica dorința României” de a încheia pacea cu Națiunile Unite „în cel mai scurt timp posibil”.

Serviciile de informații britanice din Istanbul comunică lui Maniu că guvernul englez și cel american sînt hotărîți în principiu să sprijine o acțiune „a mișcării libere românești, în condițiile ce se vor conveni”, dar că „nu-și pot lua nici o obligație specială, înainte de a se stabili o înțelegere în privința României cu guvernul sovietic”.

12-13 aprilie: la cartierul general de la Klessheim se desfășoară o nouă rundă de convorbiri Hitler-Antonescu, în cursul cărora Führerul aduce grave acuzații lui Mihai Antonescu și lui Maniu în legătură cu încercările celor doi de a stabili contacte cu reprezentanți ai puterilor occidentale. Cererile părții germane de a se lua măsuri severe împotriva celor doi sînt evitate cu abilitate de mareșalul Antonescu.

22 aprilie: dintr-o notă a Direcției Generale a Poliției: „În legătură cu misiunea de a face un studiu social-teoretic asupra alianței Sovietelor cu anglo-americanii, nu putem preciza nimic pentru moment. Totuși, subliniem că în această privință *cercurile fruntașe comuniste se opresc deodată la analiza mai în amănunte problema politică a alianței Sovietelor cu anglo-americanii*. Se pare că acest lucru are un substrat politic...”.

20 mai: Renato Bova Scoppa, ministrul Italiei la București, raportează lui Ciano că M. Antonescu și-a reafirmat dorința de a realiza o înțelegere cu Italia în vederea unei ieșiri simultane din alianța cu Germania. „Am așteptat și aștept” declarase M. Antonescu - un cuvînt de instrucțiune, de sfat, de directivă politică de la Roma... Nu uitați că România are petrolul, Dunărea, se sprijină pe Marea Neagră, controlează Strîmtorile, poate constitui aripa dreaptă a acelei

Axe mediteraneene care va trebui să ajute în a împiedica marșul germanic către Mediterana. În concluzie, eu caut o formulă care să servească interesele țării noastre și țării mele”.

22 mai: la Moscova, Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste adoptă o rezoluție privind autodizolvarea Internaționalei III.

26 mai: forțele sovietice reiau ofensiva pentru eliberarea Peninsulei Taman.

Iunie: conducerea partidului comunist emite o hotărîre prin care propune „tuturor partidelor și organizațiilor patriotice formarea unui comitet național de luptă pentru eliberarea țării”, cu misiunea de a mobiliza și uni „toate forțele naționale ale țării, fără deosebire de partid și religie, în frontul patriotic antihitlerist al poporului...”.

În cursul lunii iunie, sub denumirea de Frontul patriotic antihitlerist, partidul comunist încearcă să realizeze o coalițare a forțelor politice de stînga (Frontul plugarilor, Uniunea patrioților, Madoszul, Partidul socialist-tărănesc și unele organizații locale social-democrate).

1-3 iulie: Mihai Antonescu, aflat în vizită în Italia, propune, în convorbirea cu Ciano și Mussolini, ca Roma să preia inițiativa tratativelor pentru încheierea unei păci separate cu Națiunile Unite.

10 iulie: I. Maniu și C.I.C. Brătianu trimit un nou memoriu mareșalului Antonescu: „Vă rugăm, domnule mareșal, să sunați - cel puțin acum în ultimul moment - unei revizuirii esențiale politica domniei voastre, care nu s-a sprijinit pe asentimentul țării și ale cărei consecințe noi vi le-am semnalat de la început”.

1 august: 177 avioane B-24, decolînd din Africa de Nord, din zona Bengazi, pîtrund în spațiul aerian românesc, deplasîndu-se pe traseul Calafat - Piatra-Olt - Slatina - Gaești și ataca la mică înălțime (150 m), în formații de cîte 10-15 aparate, orașul Ploiești și regiunea petroliferă, lansînd 520 bombe explozive și 4 343 bombe incendiarie asupra rafinărilor și a altor obiective industriale. Producția nu este afectată în mod grav, în schimb pierderile înregistrate de atacatori sînt deosebit de mari, numeroase aparate fiind doborîte sau avariate de aviația de vînatoare germano-română și artileria antiaeriană.

19 august: serviciile de informații germane intră în posesia unor date privind o inițiativă a mareșalului Antonescu pe lîngă noul șef al guvernului italian, mareșalul Pietro Badoglio; în scrisoarea pe care Antonescu i-o adresează, conducătorul statului român sublinia vechea camaraderie ostășească ce data din timpul primului război mondial și spera „că poate presu-

pune încă și azi la Badoglio aceleași sentimente”.

Septembrie: în noul context creat prin desprinderea Italiei din Axă, guvernul român își intensifică acțiunile de contactare a puterilor occidentale din coaliția antifascistă în vederea scoaterii României din alianța cu Germania. Pentru înlesnirea noii ofensive diplomatice, în fruntea legațiilor române de la Ankara și Stockholm sînt numiți Al. Cretzianu și Fr. Nanu; concomitent, sînt schimbați și alți reprezentanți ai țării în străinătate. Cu prilejul plecării lui Nanu la post, mareșalul Antonescu îi declară: „Puteți să sunați celor interesați în această privință ca eu l-am informat pe Hitler că nu va fi tras nici un glonte asupra trupelor britanice și americane în cazul cînd acestea își vor face apariția în România”. Concomitent își intensifică activitatea și cercurile opoziției din România, care stabilesc noi contacte cu reprezentanți ai Aliatilor.

Ca rezultat al înăsprirei relațiilor romano-germane, mareșalul Antonescu cere Berlinului să achite mărfurile achiziționate din România în aur sau valută convertibilă.

2-3 septembrie: la cartierul general al Führerului din Prusia Orientală, Ion Antonescu se întâlnește din nou cu Hitler; de astă dată, Führerul evită să ceară sprijinul efectivelor române de pe frontul sovieto-german.

15 septembrie: începe evacuarea trupelor române din Peninsula Taman, acțiune ce se va încheia la 9 octombrie.

30 septembrie: atașatul militar român la Ankara înmînează colegului său britanic un mesaj în numele mareșalului Ion Antonescu, în care, după ce se subliniază că „românii nu doresc ca rușii să se ocupe de România”, se precizează că România este gata „să coopereze cu orice forță anglo-americană care intră în Balcani [înaintea rușilor] și ar pune la dispoziția acestei forțe următoarele resurse: 42 vagoane de aur, 22 vagoane de bani-hirtie, 400 vagoane de grâu, 300 vagoane de porumb, 22 divizii complet echipate, cu excepția armelor grele și tancurilor, un mare număr de piloți și personal de aviație instruit, rezerve substanțiale de petrol de 80 pînă la 100 octane. În plus, echipament existent în arsenale pentru peste un milion de oameni”. Atașatul român mai precizează că, țara nefiind ocupată, toate acestea se află „sub control total românesc”.

30 septembrie: într-o nouă scrisoare adresată de I. Maniu și C.I.C. Brătianu mareșalului Antonescu se arată că „adeziunea guvernului român la Pactul Tripartit s-a făcut

tără consultarea poporului român. Niciodată acesta n-ar fi admis să stea într-o alianță alături de Ungaria și Bulgaria, alianță îndreptată contra democrațiilor occidentale".

3 octombrie: ministrul propagandei, Joseph Göbbels către Hitler: "După părerea mea, oricare ar fi tonul ziarelor oficialităților de la București, nu putem pune bază nici pe români. Poporul român ne detestă, iar soldații lui Antonescu ar profita de primul prilej pentru a trage în noi".

16 octombrie: dintr-o notă a organelor române de informații: "Doi delegați ai grupării comuniste au vizitat pe Maniu pentru a-i explica propunerile ce au făcut și temeiurile lor politice. Maniu a declarat că este gata să discute orice problemă politică în legătură cu această colaborare, dar că nu poate să pună în dezbateră două probleme cardinale pentru România și anume: integritatea teritorială și independența țării. Afta vreme cit gruparea comunistă nu va cere în mod public refacerea tuturor granițelor României, altă la vest cit și la est, nici o propunere de colaborare nu poate fi luată în considerare".

23 octombrie: Hitler solicită lui Ion Antonescu să acorde facilități trupelor germane în lupta dusă „în fața porților României” și să sporească participarea la război.

1 noiembrie: forțe sovietice - aflate în ofensivă pe direcția Melitopol-Herson - izolează complet trupele germane și române din Crimeea.

10 noiembrie-8 decembrie: lupte grele la est de Kerci, între trupele germano-române și cele sovietice.

15 noiembrie: pierderile înregistrate de armata română de la începutul războiului: 356 586 militari (52 477 morți, 180 948 răniți și 123 161 dispăruți).

Mareșalul Antonescu respinge cererile făcute de Hitler la 20 octombrie, solicitând la rându-i „ajutor efectiv, rapid și fără întârziere”.

20 noiembrie: prin intermediul Legației Elveției la București, I. Maniu trimite la Londra un memoriu „asupra situației din România”, în care subliniază că „idealul național nu-l formează continuarea luptei în Răsărit, ci Ardealul pierdut din cauza Axei. Lupta pentru eliberarea părții de nord a Ardealului este principalul obiectiv național al românilor”.

28 noiembrie-1 decembrie: la Teheran se desfășoară conferința conducătorilor celor trei mari puteri ale coaliției antifasciste care hotărăște deschiderea celui de al doilea front în Franța (*Magazin istoric*, nr. 6, 7-8, 10-11-1968).

15 decembrie: Grigore Gafencu

consemnează în jurnalul său: „Situația gravă și primejdiiile sînt mari. Nu ne putem salva însă decît dacă privim realitatea în față; trebuie să hotărîm să stăm de vorbă cu rușii”.

17 decembrie: dintr-un raport al Biroului pentru informații strategice al Departamentului de război al S.U.A.: „Atunci cînd, în iunie 1941, armatele germană și română și-au unit forțele, românii sperau numai să izgonească trupele sovietice din Basarabia și Bucovina de Nord, provincii române pe care rușii le ocupaseră cu consimțămîntul Berlinului cu un an în urmă. Astfel, la izbucnirea războiului românii s-au văzut într-un fel de alianță ridicolă cu un dușman tradițional care, de fapt, aprobase anexarea de către Rusia a unui teritoriu românesc și care, de asemenea, forțase România să cedeze porțiuni din teritoriul ei Bulgariei și Ungariei. Odată ce fusese realizată redobîndirea provinciilor estice, armeanii au constrins armata română să treacă Nistrul și să țină de mîntuire dimpreună cu ei mult în spatele vechilor frontiere ruse. Cu toate acestea, regimul de la București a fost forțat mai tîrziu, împotriva voinței lui, să declare război Marii Britanii și Statelor Unite...”

21 decembrie: în urma contactelor stabilite la Madrid, din indicația lui Mihail Antonescu, cu Carlton Hayes, ambasadorul S.U.A., și a înțelegerii realizate, guvernul român răspunde că, în cazul în care s-ar produce o debarcare anglo-americană în Balcani pe direcția României sau dacă Turcia intră în război alături de Aliați, acceptă capitularea fără condiții și înaintarea către guvernul american a unui document în acest sens.

22 decembrie: Special Operations Executive (S.O.E.) parașutează în România Grupul „Autonomus” (locotenent-colonelul Gardyne de Chastelain, maiorul Ivor Porter și Silviu Mețianu) cu misiunea de a stabili contacte cu opoziția și de a transmite serviciilor secrete britanice date despre starea reală din România.

25 decembrie: atașatul de presă al Ambasadei sovietice din Stockholm întreabă pe ministrul român Fr. Nanu dacă este împuțenic să abordeze o eventuală capitulare necondiționată a României, precizînd că aceasta nu trebuie „interpretată strîmt”. ■

(Va urma)

Cronologie întocmită de:
Alexandru DUȚU,
Mihail RETEGAN,
Marian ȘTEFAN

ISTORIE ȘI DIPLOMATIE ROMÂNEASCĂ...

(Urmare din p. 10)

naș la cea de a doua căsătorie a sa. „Nu țin la nimic mai mult decît să văd întemeindu-se între noi acele relațiuni de bună vecinătate și de armonie pe care le cere interesul celor două țări”, i-a scris Bibescu, în martie 1843, cîrînd după preluarea domniei. Cei doi domni au întreținut corespondență, și-au trimis mesageri — pe Beldiman, cumnat cu Bibescu, și pe Alecu Vilara — și s-au întîlnit în repetate rînduri. Cea dintîi întîlnire, la Galați, în 1843, a avut loc în prezența și sub supravegherea consulului rus Dașcov! În 1845 s-a desfășurat nunta lui Bibescu, la Focșani, oraș ales simbolic, cu care prilej, potrivit unei relatări contemporane de presă, a avut loc „maiestruoasa lăntuire a doi domni vecini, două doamne și un păstor, simbol de legătură strînsă între două popoare de aceeași origine, singe și credință” și cînd Barbu Știrbei, fratele lui Bibescu, închinase „întro veșnică unire a munteților și moldovenilor”. În anul următor, Sturdza a venit la București, primit cu un arc de triumf, așteptînd să plece cu Bibescu la Ruciuk pentru a saluta pe sultan.

Compararea situației Principatelor în pragul revoluției din 1848 cu aceea existentă două decenii mai înainte dezvăluie evidentul lor progres. Ele nu dobîndiseră desigur cadrul deplin adecvat propășirii lor moderne, dar pași însemnați în această privință fuseseră făcuți. Necesară, tocmai în contextul acestei dezvoltări, apăsarea a fi reasezarea societății românești prin înlăturarea poziției dominante și opresive a marii boierimii și dobîndirea cadrului de afirmare liberă pe plan extern prin înlăturarea tutellei sultanului și mai ales a țarului. Oricum, problema românească ajunsese să aibă o altă rezonanță internațională.

IULIE
1941

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunta

• În ședința intimă a Academiei Române de la 27 iunie, prof. Alex. Lapedatu, secretarul general al Academiei Române, comunică următoarea telegramă pe care I. Simionescu, președintele Academiei, o adresează generalului Ion Antonescu, în ziua de 22 iunie: „Domnule general, în momentele prin care trecem, înălțătoare și pline de speranțe, întreaga suflare românească are datoria sfântă de a face zid de susținere celor meninși să invie vitejia străbună. Academia Română, în trecut căreia s-a înfăptuit unirea suflătoare a reprezentanților românilor de pretutindeni, își îndreaptă urările sale de biruință către brava oștire română și către vrednicul ei conducător.

Trăască patria în granițele ei firești, trase pînă unde se aude graul strămoșesc.

Să trăiți, domnule general! fie ca faptele dv. să se înscrie în istoria neamului, alături de ale tuturor din trecut care au condus la glorioasă biruință”.

• În urma dorinței ca soldații, care se luptă pentru întregirea hotarelor, să fie ținuti la curent cu tot ceea ce se petrece înăuntrul țării, ca și cu faptele de arme din toate sectoarele de luptă, prof. Mihai Antonescu hotărăște tipărirea unei foi pentru ostași. Intitulată Soldatul, ea apare marșea, joia și simbăta. Totodată, dispune ca această foie să apară și într-o ediție tipărită în limba germană, Der Soldat.

• Prima verighetă de aur pentru ajutorarea armatei este donată de lăncu Dumitru, funcționar la Casa Asigurărilor Sociale București, Piața Lahovari nr. 1, iar din scrisoarea preotului Dumitru Vesciteanu trimisă generalului R.R. Rosetti aflăm că „înțelegind să-mi vărs și eu obolul în riul de jertfă al neamului, dau familiei unui oștean-țărăn, căzut pe cîmpul de

Atenția opiniei publice din urmă cu jumătate de veac este reținută, în continuare, de relatările, știrile, informațiile și comentariile care conturează zilnic desfășurarea campaniei armatei române (incepută pe 22 iunie) pe frontul din Răsărit¹. Astfel, la începutul lunii iulie, trupele române, în ofensivă, reușesc, la 5 iulie, să elibereze orașul Cernăuți. Această veste produce „un entuziasm de nedescris în Capitală – scrie *Timpul* din 9 iulie. Edițiile speciale au fost smulse cu înfrigurare din miinile vinzătorilor. Fiecare din noi a trăit o clipă de mare satisfacție și mîndrie românească”².

Căpitanul Constantin Virgil Gheorghiu, într-un reportaj de război, apărut în *Timpul* din 22 iulie notează: „Sîntem în Cernăuți de vreo cinci ore. E a treia zi de la retragerea rușilor. Orașul acesta, altădată o podoabă a Bucovinei, este acum o paragină. La fiecare pas ne cutremurăm de grozăviile și barbariile devastării săvîrșite de trupele comuniste.

Am trecut pe la Liceul militar «Ștefan cel Mare». Vroiam să văd clădirea, sălile liceului acela unde am învățat clasa VIII-a, [dar] clădirea Liceului militar este distrusă de foc! M-am îndreptat spre reședința Mitropolitană, care e cea mai frumoasă din țară și care avea o capelă de minunăție artă: icoanele erau de aur, totul lucrat de maeștri, iar interiorul bisericii de la reședința Mitropolitană din Cernăuți rivaliza în frumusețe cu cele mai artistice lăcașuri ortodoxe. Biserica aceasta, nu a fost numai devastată, prădată în ce a avut ea mai prețios, dar a fost pingărită în cel mai scîrnăv chip”.

La 16 iulie, unitățile Corpului 3 român și ale Corpului 54 german eliberează orașul Crisînău, capitala Basarabiei.

Să urmărim și alte consemnări din presa bucureșteană de acum cinci decenii. *Timpul* din 13 iulie reproduce două documente publicate în ziarul *Journal de Genève* de fostul corespondent la Geneva al Agenției Havas, Henri Ruffin. Ele dezvăluie politica de duplicitate a lui Stalin, în ajunul semnării, la 23 august 1939 la Kremlin, de către Molotov și J. von Ribbentrop, a Tratatului de neagresiune dintre Germania și Uniunea Sovietică și a Protocolului adițional secret. (Vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1989.)

Mai întii, este vorba de o declarație atribuită lui Stalin înaintea Biroului politic cu privire la acordul încheiat în aceeași zi între cel de-al treilea Reich și Rusia Sovietică. Ruffin spune că circumstanțele

¹ La lectura rubricii noastre din anii de război ca de altfel și pentru perioada anterioară (în 1938-1940), amintim cititorilor noștri ca întreaga presă era sub regimul cenzurii militare (uneori și cu amestec german), iar țara era guvernată de o dictatura militară.

² Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie intreruperile de text la extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

George Valentin Bibescu
în anul 1939,
în raidul făcut
în Africa

Reședința
Metropolitană
din Cernăuți

în care a ajuns în posesia acestui document sînt secret profesional și nu pot fi destăinuie. El arată printre altele: „În aceeași seară în care Stalin se legase de Reich, a simțit nevoia ca să justifice politica sa în fața membrilor Biroului politic. El a declarat că dacă Sovietele ar fi încheiat o alianță cu Franța și Anglia atunci [în cadrul tratativelor tripartite de la Moscova, din august 1939], Germania s-ar fi văzut constrinsă să caute un „modus vivendi” cu puterile occidentale. În felul acesta însă, războiul ar fi fost evitat. Dacă din contră, Rusia Sovietică ar accepta propunerea Germaniei [ceea ce de fapt se sembase chiar în timpul nopții], atunci Germania va ataca fără îndoială Polonia iar intervenția Angliei și Franței devine inevitabilă. În acest fel, Europa Occidentală este sortită distrugerii. „Atunci – ar fi spus Stalin – vom avea mari șanse să ne ținem de o parte și să așteptăm în liniște momentul favorabil. Acesta este interesul nostru. Dictatura partidului comunist este posibilă numai prin mijlocirea unui război mare. În plus, ar fi interesant pentru Rusia Sovietică ca Germania să ducă război cit mai mult timp posibil. Rămînînd neutră, Rusia ajută Germaniei”.

Cîteva zile mai tîrziu, continuă Ruffin, a fost publicat un document senzațional. Era vorba de instrucțiunile date de Internaționala Comunistă [tuturor partidelor comuniste], spre a justifica raportul lui Stalin. Această indiscreție a fost comisă de un ziar parizian aproape necunoscut *Ordre Nationale*, în ziua de 14 decembrie 1939. Instrucțiunile erau destinate sefilor de secțiuni, adjuncților lor și secretarilor generali ai partidelor comuniste din Franța și Belgia. Notele erau datate: 25 noiembrie 1939. Planul lui Stalin era comentat astfel în aceste instrucțiuni: „Singurul scop al politicii externe a Rusiei Sovietice rămîne crearea regimului sovietic în toate țările capitaliste. Războiul european oferă condițiile cele mai favorabile pentru dezlănțuirea revoluției internaționale”.

Instrucțiunile spuneau, în continuare: „Am realizat intențiile noastre. Războiul a izbucnit fără ca noi să luăm parte. Vom da ajutor Germaniei tot timpul războiului, astfel ca ea să poată ține cit mai mult, însă nu pînă cînd armatele germane ar putea să triumfe definitiv. Această decizie rămîne să o dăm noi”.

La 2 iulie, încetează din viață, la Mogoșoaia, prințul George Valentin Bibescu. Figură cunoscută în țară cit și peste granițele țării, prințul Bibescu se stinge atunci cînd aviația, al cărei erou și promotor de pionierat a fost, se înscrie definitiv între mijloacele de transport și de luptă moderne. Comentariile presei se opresc asupra unor date biografice: s-a născut la București la 1880, ca fiu al prințului George Bibescu, cel de-al treilea fiu al domnului pămîntean, Gheorghe Bibescu. Studiile și le-a făcut la Geneva. Întors în țară, fondează, împreună cu Gh. Asan, Automobil Clubul Român (A.C.R.) și

Cronică măruntă

onoare, din salariul meu de modest funcționar din direcțiunea Cultelor suma de 500 lei lunar pe timp de 20 de ani, începînd cu proxmul salariu”.

• Castelul de la Dămănești, al d-nei Marina Stirbey, este transformat în casă de odihnă și convalescență pentru piloții ofițeri și subofițeri din Aeronautică.

• Domnișoarele studente și domni studenți ai Universității din București, care au rămas pe timpul vacanței în Capitală și care actualmente nu sînt angajați pentru practicile de vară, sînt rugați — în baza decretului nr. 140840 din 4 iulie 1941, al ministrului culturii naționale și cultelor, general R.R. Rosetti — să se prezinte la Reclorator pentru a lua cunoștință de măsurile luate în legătură cu munca de folos obștesc. Dar nu numai studenții, ci și elevii sînt chemați pentru a primi dispoziții în legătură cu munca de folos obștesc.

• Direcția Generală P.T.T. aduce la cunoștința publicului următoarele: se repetă recomandarea din 27 iunie, de a nu se mai scrie decît pe cărți poștale deschise. Pentru trimerile de acte sau copii de pe acte, publicul poate trimite scrisori recomandate fără însă a introduce corespondență particulară.

• 11 martie. Noi miniștri: Ing. C. Bușilă este numit ministru, secretar de stat la Departamentul lucrărilor publice și comunicațiilor, în locul d-lui general Gr. Gheorgescu; dr. C. Dănuțescu este numit ministru, secretar de stat pe lângă Departamentul muncii, sănătății și ocrotirilor sociale în locul generalului C. Volcucescu.

• La Berlin are loc o licitație publică de mărci poștale. Sînt vindute și trei mărci românești „cu cap de bour”. Cea mai valoroasă dintre ele — pentru 12 000 R.M.

**IULIE
1941**

Noul ministru
al Italiei
la București,
Renato Bova
Scoppa

I.P.S.S.
Patriarhul
Nicolim
vizitează
răniții
de pe front

Cronică măruntă

(720 000 lei). Senzația licitației o constituie un „Mauritius cărămiziu”, care este cumpărat cu 27 000 R.M. Din această marcă nu există, în întreaga lume, decât 11 exemplare, dintre care două în Reich.

• 22 iulie. Sosesc în Capitală membrii Legației noastre de la Moscova, împreună cu familiile, inclusiv Grigore Gafencu, fostul ministru plenipotențiar.

• Autorul mult prețuit al Cuvintelor potrivite, Tudor Arghezi, apare și în ipostaza de dramaturg, în ultimul număr al revistei Arta, săptăminal de teatru, literatură și cinematograf, publică piesa intitulată Neguțatorul de ochelari.

• Sala cea mai răcoroasă a Capitalei, Alhambra-Excelsior, își continuă seria triumfală cu opere de grandioasă montare Vagabonzii. La Teatrul Comedia de vară, cel mai vesel spectacol din Capitală, Fetița ta, tonicul necesarilor de azi. Distribuția: V. Maximilian, Gr. Vasiliu Bîrlig, Nora Placintin, Niculescu-Buzău, Angela Mateescu, Mircea Sepilici, Cella Marian și Mișu Fotino; direcția de scenă Sică Alexandrescu.

• Și în acest an, serbările de la Bayreuth, orașul lui Richard Wagner, au loc în cadrul obișnuit, dar ca festivități de război, în fața soldaților din toate armeele.

• Ionel Perlea dirijează la Deutsches Opernhaus din Berlin Aida de Verdi. Cercul muzical și presa relevă, cu această ocazie, deosebitele calități ale dirijorului român.

• Administrația metroului din Londra a emis, în vederea bombardamentelor viitoare, bilete valabile pentru o săptămână astfel, cetățenii se pot adăposti în caz de alarmă în una din cele 14 stații desemnate de către administrație.

devine, la 23 de ani, președintele acestuia. În această calitate organizează în România primele curse de automobile și face o călătorie cu automobilul de la Geneva la București. Între timp, se căsătorește cu Martha, fiica ministrului de externe Alexandru Lahovary, și întreprind un voiaj în Persia. Prieten cu celebrul aviator francez Louis Blériot, V. Bibescu se înscrie în școala sa de pilotaj și obține brevetul de pilot nr. 20. În România creează Liga aeriană, care formează primii piloți. Este un erou al războaielor balcanice și al primului război mondial, când conduce o escadrilă. După război, devine vice-președinte și apoi președinte al Federației Aeronautice Internaționale, care cuprinde cluburile din 43 de țări.

Ultima dorință a lui George Valentin Bibescu a fost să fie îngropat în cripta bisericii ce străjuiește Palatul Brîncoveanu de la Mogoșoaia.

După 20 de ani, *Universul* din 2 iulie, utilizând unele amintiri și consemnări personale ale ziaristului și scriitorului Nicolae Batzaria, furnizează date despre... o anchetă parlamentară și soarta raportului acesteia. Dar să vedem despre ce este vorba.

În vara anului 1921 – la conducerea țării fiind guvernul generalului Averescu – s-a alcătuit o comisie de anchetă parlamentară în Basarabia, comisie din care făcea parte ca senator, și ulterior, ca vice-președinte al acesteia și N. Batzaria.

Raportul – cuprinzând constatările făcute în cursul celor două luni de zile de cercetări – nu a fost publicat, ceea ce a dat naștere la tot felul de interpretări. „Acum însă – scrie N. Batzaria – poate fi destăinuit motivul principal pentru care publicarea raportului comisiei de anchetă parlamentară fusese socotită ca puțin oportună. Motivul principal rezidă în faptul că publicarea lui ar fi contribuit la înăsprirea relațiilor dintre România și Uniunea Sovietică”. În raport erau consemnate constatările „ce puneau în lumină cea mai defavorabilă, adică în adevărata lor lumină, „binefacerile raiului bolșevic”.

Efectul desăntăței propagandă bolșevice ce se ducea în Basarabia era distrus prin cei care, înfruntând primejdia morții, izbuteau să treacă în mod clandestin în teritoriul de sub administrația română. Înfașurarea fizică a acestora era sub orice limită; îmbrăcați în zdrențe, istoviți, flămânzi și îngroziiți de regimul teroarei sălbatice sub care erau ținuti acasă la ei.

Propaganda bolșevică era întregită și prin bande înarmate, care, în primii doi-trei ani după unirea Basarabiei cu Vechiul Regat, cutreierau satele cu scopul de a asuma pe locuitorii împotriva administrației române. După îndeplinirea misiunii de ațitare, ei se dedau la jaf și atentate la viața celor ce nu se lăsau ademeniți”. ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

LA BUCUREȘTI TRANSMITE...(XVI)

● Blocul Național Democrat — o formulă politică sui generis ● Nerăbdarea lui Iuliu Maniu ● Îcă Antonescu între speranță și deznădejde ● Mareșalul temporizează ● Generalii și diplomații germani sînt tot mai neliniștiți ● Profesorul Constantin C. Giurescu și colonelul Traian Teodorescu în misiune secretă la Ankara ● Ultima carte, ultima șansă, ultimul tren

Constituirea, la 20 iunie 1944, a Blocului Național Democrat a fost adusă la cunoștința Alianților, la Cairo, dar evenimentul nu a stîrnit deloc reacția așteptată de opoziția română. La rîndul său — perfect informat despre mersul tratativelor și despre conținutul acordului intervenit între cele patru partide semnatare ale actului de formare a B.N.D. (P.N.T., P.N.L., P.S.D. și P.C.R.) — mareșalul Ion Antonescu nu a reacționat nici el în vreun fel, lăsîndu-i pe protagoniști să acționeze în continuare. Ba mai mult, printr-un raport al S.S.I., Antonescu fusese informat că Iuliu Maniu era la curent cu faptul că generalul C. Sănătescu declarase mai multor oameni politici că el „va fi succesorul mareșalului Antonescu, ca șef al guvernului de tranziție ce va urma”, lăsînd „să se înțeleagă că ar avea consensul M.S. Regelui și al regiunii mame pentru o atare acțiune politică” (23 August 1944. Documente, vol. II, p. 330).

Cum rezultă dintr-o notă pe care Carl Clodius a trimis-o la 12 iulie lui Joachim von Ribbentrop, germanii erau și ei la curent cu activitatea opoziției și cu atitudinea guvernului român față de aceasta. Clodius îl informa pe ministrul de externe german că, din surse demne de încredere, intrase în posesia unei note răspindite de Maniu, notă „foarte interesantă prin expunerea amănunțită a tratativelor cu adversarii [Alianții], tratative, chipurile, secrete”. El era de părere că mareșalului Antonescu i se puteau aduce două reproșuri de către Berlin: „în primul rînd, că a îngăduit, în general, ca emisarii neoficiali, în numele opoziției politice interne și, în unele cazuri, cel puțin, chiar și cu toleranța vicepreședintelui Consiliului de Miniștri și ministrul de externe, să intre în legătură cu străinătatea inamică; în al doilea rînd, că nu a dovedit suficientă grijă pentru consolidarea frontului psihologic intern de apărare”. Nota lui Clodius se încheia cu concluzia: „Cauza celor două greșeli trebuie căutată în faptul că mareșalul este convins că, în ultimă instanță, războiul nu poate fi cîștigat pe plan militar, ci trebuie sfîrșit

printr-un compromis politic” (23 August 1944. Documente, vol. II, p. 350).

La 20 iulie 1944, ministrul american în Elveția (Harrison) l-a informat pe secretarul de stat că Vespasian Pella, ministrul român la Berna, a transmis un mesaj ambasadorului american la Madrid din partea lui Mihai Antonescu, mesaj predat lui în jur de 4 iulie, în care acesta din urmă afirma că România a luat parte la operațiile militare declanșate în iunie 1941 „numai pentru a recupera teritoriile luate de U.R.S.S. [în iunie 1940]” că România nu a dorit și nu dorește să lupte împotriva puterilor anglo-saxone...

România i se cere acum să iasă din război, să-și întoarcă armele împotriva Germaniei și să acorde dreptul de trecere pentru trupele sovietice. Comportarea trupelor sovietice în teritoriile românești deja ocupate este marcată de executarea și deportarea oficialilor guvernamentali din clasa conducătoare, de confiscarea proprietății, de transformarea bisericilor în grajduri, de violarea femeilor și a tinerelor fete și de colonizarea în masă a Basarabiei și Bucovinei... Faptele arată că ocuparea întregului teritoriu românesc de către armatele sovietice va duce inevitabil la dispariția clasei conducătoare românești, la acapărarea țării și introducerea neîmpiedicată a comunismului în sud-estul Europei... România va ieși din război numai dacă ea va putea să declare încetarea tuturor luptelor pe baza respectării suveranității ei, a drepturilor teritoriale și a instituțiilor sale. Fără acceptarea acestor condiții, ea va fi obligată să continue lupta, cu riscul sucombării în demnitate”. Mihai Antonescu încheia: „În orice caz, România nu poate ieși din război decît dacă, cel puțin: a) majoritatea teritoriului românesc, inclusiv Capitala, nu va fi ocupată; b) forma guvernului și structura sa socială rămîn atributul exclusiv al suveranității României... Dacă aceste principii sînt acceptate ca bază în negocieri, reprezentanții imputerniciți, împreună cu experți militari, pot fi trimiși imediat într-un loc ales de Alianți, România preferînd

Ankara..." (Foreign Relations of the United States. Diplomatic papers, 1944, vol. IV, pp. 185-187; în continuare F.R.U.S.).

La 7 iulie 1944, guvernul american a transmis la București, prin canalul Madrid: „Guvernele aliate consideră că a sosit absolut ultimul moment în care România mai poate să-și schimbe politica externă...”; „în acest scop, guvernele aliate propun ca un delegat român cu depline puteri, repet, cu depline puteri, să se prezinte la Cairo fără întârziere, la oricare din cele trei legații ale celor trei puteri. La negocieri ar participa Rusia, S.U.A. și Anglia” (Biblioteca Academiei, Arhiva istorică, Documente și memorii privind alăturarea României la coaliția antihitleristă (1943-1947), vol. I. p. 157).

O lună mai târziu, la 6 august, din Stockholm, șeful misiunii diplomatice române, Frederic Nanu, atrăgea atenția asupra faptului că „cea mai mare greșală pe care am putea s-o facem ar fi să fim surprinși de sfârșitul războiului în situația de azi, în care simțim învinuți de a căuta numai să câștigăm timp și de a induce în eroare pe Aliații, numai fiindcă ținem de fapt cu germanii, chiar până a ne jertfi pe noi înșine” (idem, p. 181). Tot în primele zile ale lui august, consulul general american la Istanbul raporta la Washington că profesorul Constantin C. Giurescu și colonelul Traian Teodorescu, sosiți în Turcia în jurul datei de 3 august, au informat agențiile americane din oraș că erau autorizați de către mareșalul Antonescu și de către Mihai Antonescu să comunice dorința guvernului român de a trimite un alt emisar la Cairo, „existând o mare suspiciune la București că Știrbei și Vișolanu au eșuat în misiunea lor”. La rândul său, secretarul de stat american a cerut ambasadorului american la Moscova, W. Averell Harriman, să-l informeze pe Molotov și să-i transmită părerea americană, potrivit căreia, această abordare „poate fi considerată ca încă una din multele probe prin care românii au încercat să câștige încrederea în ei înșiși și să obțină simpatia Aliaților” (F.R.U.S., 1944, vol. IV, pp. 187-188). La 17 august, Harriman răspundea secretarului de stat: „Nu m-am gândit că este înțelept să onorez sugestiile făcute de Giurescu și Teodorescu, comunicându-le în detaliu guvernului sovietic, deoarece sînt dintre acelea ce vor fi foarte înșelătoare și ofensatoare părții sovietice... I-am scris astăzi o scrisoare lui [Andrei Ianarievic] Vișinski [locțiitorul comisarului poporului pentru afacerile externe] al cărei conținut ar fi următorul: Doresc să vă informez, ca urmare a înțelegerii existente ca guvernele noastre să se informeze reciproc și în totalitate despre încercările de pace făcute de puterile inamice, că emisari români, pe nume profesor Giurescu și colonel Teodorescu, care susțin că reprezintă pe mareșalul Antonescu și pe Mihai Antonescu, au luat contact de curind cu reprezentanții americani la Istanbul, cu sugestiile de pace

vagi și foarte nerealiste, cărora guvernul american nu le acordă considerație”. În caz că guvernele sovietic și englez nu au obiectii, guvernul american preconizează să răspundă pe aceleași canale că dacă guvernul român dorește pace pe baze realiste, poate să trimită în acest scop la Cairo o delegație cu puteri depline”, pentru negocieri cu reprezentanții celor trei puteri (F.R.U.S., 1944, vol. IV, pp. 188-189).

Astăzi nu cunoaștem încă suficiente amănunte în legătură cu acțiunea de ultim moment a lui Mihai Antonescu de ieșire din război. La 23 august 1944, primul ministru turc i-a comunicat însărcinatlui cu afaceri al S.U.A. în Turcia că în aceea zi primise o telegramă de la însărcinatul cu afaceri turc la București, în care acesta îl informa: „Chiar acum vin de la primul ministru [român]. El mi-a spus că situația este extrem de serioasă... Noi dorim ca dumneavoastră să acționați ca intermediarii noștri pentru a obține un armistițiu. Vorbesc în deplin acord cu regele, cu mareșalul și cu toți liderii opoziției. În interval de 24 ore, vă rog să obțineți răspunsul guvernelor britanic și american la următoarele: primul ministru al României ar dori să știe care dintre cele trei alternative este preferată de guvernele britanic și american: 1) trimiterea unui reprezentant român la Moscova pentru a încheia armistițiu; 2) intrarea simultană în legătură cu americanii, britanicii și rușii pentru a stabili condițiile de armistițiu sau 3) discutarea condițiilor armistițiului la Cairo cu Aliații?” (F.R.U.S., 1944, vol. IV, p. 190).

Nu s-a făcut deplină lumină nici asupra mesajului pe care sovieticii l-ar fi adresat lui Ion Antonescu în seara lui 23 august, telegramă înregistrată de Niculescu-Buzești și adusă la cunoștință lui I. Maniu și pe care acesta din urmă ar fi ascuns-o lui Antonescu. În orice caz, Neagu Djuvara, curierul trimis de mareșalul Antonescu la Stockholm în dimineața zilei de 23 august, cu consimțământul de a încheia armistițiu, a aflat, abia sosit la destinație, că totul era prea târziu...

Iată acum ultimul grupaj de extrase din rapoartele diplomatului elvețian referitoare la evenimentele lunilor iulie-august 1944, ultimul reținut de noi purtînd data de 5 august. Am oprit aici selecția noastră deoarece raportul referitor la actul de la 23 august, care în chip firesc ar fi trebuit să încheie acest serial, este deja cunoscut, fiind publicat în culegerea 23 August 1944. Documente, vol. II, pp. 436-438 și reluat în mare parte de Gh. Buzatu în recent apărutul vol. II al seriei Mareșalul Antonescu în fața istoriei, pp. 264-269. De asemenea, Magazin istoric, nr. 8/1990, în cadrul serialului pe care

* Credem ca aceste propuneri se refereau la frontierele României cu U.R.S.S. și sustineau linia acestora dinainte de 26 iunie 1940, precum și la condițiile trecerii armatelor sovietice prin țara noastră. Numai găsirea acestor documente ne va clarifica -- n.r.

il incheiem acum, a publicat citeva pasaje și o serie de concluzii ale diplomatului elvețian.

Dar și așa, prin selecția de față, cititorii ca și specialiștii vor constata că ne aflăm în fața unor documente cu o densitate aproape ieșită din comun pentru acest gen de izvoare. Calitatea și diversitatea informațiilor, inteligența coroborării și interpretării lor ne redau dimensiunile reale ale maximei îngrijorări a poporului român în acele momente în care, într-o atmosferă de teribilă încordare și dramatism, în condiții în care teatrul de război se mutase pe teritoriul național,

pe diverse căi și de către toți factorii politici se căutau sau înfrigurare soluții pentru ca România să poată evita catastrofa prăbușirii. Din tot acest zbucium, atât de complex și nuanțat surprins de diplomatul elvețian, s-a născut actul de la 23 august 1944, în a cărui înțelegere și interpretare documentele publicate în acest serial își vor aduce, sintem siguri, o contribuție deloc lipsită de importanță.

Andrei ȘIPERCO

Armistițiul — preocuparea tuturor

1944

Mogoșoaia, 5 iulie

L-am găsit, ieri, pe domnul Mihai Antonescu foarte abătut, cu fața trasă, cu aerul preocupat... După ce a ascultat neatențt ceea ce aveam să-i spun asupra unor afaceri curente de interes mediu, el m-a întrebat:

— Ce gândiți despre situație? Ce trebuie făcut? Ce ați face în locul meu?

El a adăugat că nu se adresa diplomatului, ci omului, prietenului. Accentul de angoasă, tonul surd al vocii sale, sobrietatea limbajului și a gesturilor sale contrastau puternic cu accentele pe care le-a făcut să se audă în cursul conversației noastre furtunoase din 1 iunie.

L-am răspuns că la sfârșitul lui martie și la începutul lui aprilie, guvernul român, alertat totuși (și în timp util) prin sfaturi dezinteresate, a lăsat să treacă ocazia cea mai favorabilă de a redresa politica românească. El a fost de acord. Am adăugat că atuurile de care dispunea atunci România (teritoriul aproape intact, industrie lucrând cu randament maxim, rețea de comunicații în stare bună, forță militară deloc neglijabilă etc.) nu se mai găsesc astăzi în mîna sa, că situația este deci sensibil mai gravă. Totuși, am continuat eu, se mai oferă încă o șansă. Ofensiva rusă a ales obiectivele sale în sectorul central (al frontului germano-sovietic). Ea pare să ia o asemenea amploare, încît dezvoltarea ei

ar putea determina statul major sovietic să negligeze încă citva timp România. Nu puteți să utilizați această amîinare și să trimiteți pe cineva la Moscova?...

— Să trimit pe cineva la Moscova? Era, poate, posibil acum trei sau patru luni. Dar astăzi trupele germane din țara noastră au 700 000 oameni¹. Plecarea în Rusia a unei misiuni române, sau chiar a unui emisar izolat, nu va trece neobservată. Replica Reichului va fi imediată. Ea s-ar exercita în detrimentul însuși al Aliaților, deoarece am fi deposedați de tot ce mai posedăm încă, de tot ce am putut apăra pînă acum împotriva apetitului german. Și, în ciuda aparențelor, vă asigur că ceea ce posedăm este încă considerabil (rezerve de petrol, de cereale, de alimente etc.). Dacă rușii pot să ne trimită, pe cineva, secretul ar fi mult mai ușor de păstrat. Aș aranja o întîlnire în condiții de securitate absolută...

Primul ministru m-a întrebat apoi dacă nu mi-ar fi posibil să comunic această idee la Londra și la Washington, cu rugămintea ca cele două cabinete să o recomande aliaților lor ruși.

Am răspuns că puteam cel

mult să înștiințez guvernul meu despre această conversație, el fiind singurul calificat să decidă dacă și în ce măsură sugestiile primului ministru puteau fi reținute.

În plus, expedientul propus de către interlocutorul meu îmi pare himeric. Evenimentele evoluaseră, iar pentru ruși sezonul avansurilor către sateliții Reichului este astăzi depășit... (Raport politic nr. 32)

7 iulie

În legătură cu misiunea încredințată domnului Vișoianu (vedeți raportul meu nr. 30, din 17 iunie [în *Magazin istoric*, nr. 6/1991]), în anturajul domnului Maniu se dau astăzi explicații complementare care diferă întrucîtva de cele precedente.

Întă-le:

Făcînd cunoscute emisarului român condițiile lor de armistițiu, rușii ar fi lăsat să se înțeleagă că ele se vor putea agrava într-un răstimp destul de scurt și că trebuia deci să se grăbească. Domnul Vișoianu a atras atenția asupra acestui punct celor ce l-au trimis, iar domnul Maniu, cu toate că a găsit foarte dure exigențele Moscovei, a sfătuit guvernul să se incline. Mareșalul a răspuns printr-un refuz abrupt. Reparațiile cerute de U.R.S.S. se ridicau, se spune, la două miliarde de dolari (față de 600 milioane cerute mai demult Finlandei).

Se adauga că domnii Maniu și Dinu Brătianu au adresat „Conducătorului”, o scrisoare, prin care iau act de

¹ Spre sfîrșitul lui martie, în momentul în care armatele fostului grup von Manstein se retrăgeau în dezordine spre Moldova și nu mai reprezentau o forță militară redutabilă, efectul trupelor proaspete de care dispunea Reichul în interiorul frontierelor românești nu depășea 22 000 de oameni. (Nota lui de Weck)

decizia sa negativa, si lui Vișoianu un mesaj, fixind responsabilitățile asumate atât de guvern cât și de opoziție...

Acordul intervenit între domnul Maniu și grupările de extrema stînga le provoacă griji [germanilor], cu toate că acest pact, paralizat în aplicarea sa practică de certuri bizantine, este încă departe de a reprezenta o amenințare... (*Raport politic nr. 33*)

21 iulie

"Conducătorul" a primit pe domnul Maniu pe data de 14 a acestei luni. El a recunoscut necesitatea renunțării la alianța germană și a tratativelor cu Națiunile Unite, exprimînd însă părerea că operația se va efectua în condiții mai bune dacă s-ar aștepta ca Wehrmachtul să-și reducă într-o mai mare măsură efectivele din România și ca, pe de altă parte, manevra ar fi facilitată printr-o eventuală intrare în război a Turciei.

Domnul Maniu și prietenii săi ar vrea să obțină de la mareșal angajamentul că se va retrage, în momentul ales de ei, în favoarea unui guvern de generali care va cere un armistițiu. Echipa ar avea în frunte pe generalul [Gheorghe] Avramescu. Radio Moscova laudînd de mai multe ori conduita acestui ofițer față de populația din Crimeea, se crede că rușii vor primi bine alegerea persoanei lui. Domnul Maniu nu va constitui guvernul sau de uniune națională decît după semnarea armistițiului.

Opoziția considera că, dacă "Conducătorul" accepta acest program, el nu va fi urmărit în justiție, dar că, dacă îl va respinge, va trebui să fie deferit, împreună cu colaboretorii săi, unui tribunal special al statului.

Pare totuși că Antonescu, dacă se decide să opereze redresarea dorită de națiune, ar vrea să o facă el însuși, ceea ce nu răspunde deloc vederilor opozițanilor... (*Raport politic nr. 34*)

Mogoșoaia, 27 iulie

...Știu că el [Mihai Antonescu] l-a primit pe ministrul Germaniei nu numai pe 18, ci și pe 19. Asupra păreri-

lor pe care le-au schimbat am cules, în anturajul primului ministru și în cercurile opoziției, trei versiuni concordante. Iată esența:

Baronul a spus că Reichul, trebuind să facă față unei situații militare grave, dar încrezător în loialitatea prietenilor săi, se vede obligat să adreseze guvernului român noi cereri în vederea asigurării unei mai bune coordonări a forțelor angajate în lupta comună. Aceste cereri se rezumă în patru puncte;

1) Arestarea a 300 oameni politici români, în fruntea cărora figurează domnul Maniu și care vor fi deținuți ca ostașici într-un lagăr instalat în România, dar supravegheați de forțe germane;

2) 100 000 evrei vor fi instalați în ghetouri, organizate în România de către autoritățile Reichului, și care vor fi răspunzători cu viața lor pentru actele de sabotaj la care s-ar putea deda coreligionarii lor;

3) Armata română, care este deja foarte puternic încadrată de Wehrmacht, va trebui să poată să fie folosită de acum înainte pe orice teatru de operații (Normandia, de exemplu, sau Italia);

4) Germania va fi singura care va decide momentul în care se va trata cu puterile dușmane. Dacă va fi vorba de încheierea unui armistițiu general, inițiativa și conducerea manevrei îi vor fi rezervate. Nici un armistițiu separat nu va putea fi semnat de către cabinetul din București fără asentimentul Berlinului.

Primul ministru român respingînd toate aceste cereri, domnul von Killinger a revenit din nou a doua zi. Era autorizat, a spus dînsul, să scadă de la 300 la 80 numărul ostaticilor politici. Cel al evreilor putea și el să fie micșorat. Asupra celorlalte două puncte, nici o concesie nu i se parea posibilă.

Discuția a fost dintre cele mai furtunoase, trimisul lui Hitler reclamînd insistent, ca un prim gaj de bunăvoință, desemnarea imediată a unui domiciliu forțat domnului

Maniu. Mihai Antonescu a răspuns: „Imposibil. În ochii întregii națiuni, el reprezintă Transilvania mutilată. Atîta timp cît nu ne veți fi redat provinciile pierdute, noi nu ne vom putea atinge de domnul Maniu". Asupra acestui punct, domnul von Killinger a obținut, totuși, o satisfacție parțială: prietenii „liderului” transilvănean care îi împrumutau mașinile lor pentru deplasările sale și-au văzut retrase permisele de circulație. Dar această măsură este datorată mai puțin reprezentanților Reichului, cît unui nou conflict între mareșal și domnul Maniu: primul îi reproșează celui de-al doilea că a adresat șefilor organizațiilor sale departamentale o circulară plină de critici la adresa sa și în care sînt expuse în detaliu negocierile conduse de către prietul Știrbei și de domnul Vișoianu în vederea unui armistițiu.

În cursul conversației sale cu președintele interimar, ministrul Germaniei ar fi dat de înțeles că, dacă actualul cabinet nu se va arăta mai comprehensiv, Reichul va putea instala cu ușurință o altă echipă guvernamentală. Numele lui Horia Sima fiind pronunțat, Mihai Antonescu ar fi strigat: „Dați-i drumul. Armata întreagă este ostilă Legionii. Dacă încercați să-i impuneți un guvern legionar, ea nu va ezita să facă cauză comună cu dușmanii voștri”.

Domnul von Killinger nu i-a mai rămas decît să se retragă, spunînd că va lăsa guvernului său grija de a trage concluziile necesare... Opinia care prevalează astăzi la București este că germanii nu mai sînt așa de puternici pentru a întreprinde în România o operație analogă celei pe care au făcut-o în Ungaria în luna martie. Spiritul de rezistență al populației este în creștere. Armistițiul rămîne pe primul plan al preocupărilor fiecăruia. În special, trei oameni se preocupă să-l pregătească: regele, „Conducătorul” și domnul Maniu. Dar ei par să acțio-

neze fiecare pe cont propriu și de o manieră foarte convulsionată.

Nu se știe exact cine sînt oamenii suveranului. Mareșalul se folosește de ministrul său la Ankara, domnul Cretzianu, și de ambasadorul turc în România, care se găsește în țara sa din luna aprilie. Domnul Maniu utilizează serviciile prințului Știrbei, ale lui Vișoianu și Max Ausnit.

Influenței acestuia din urmă i se atribuie, în cercurile maniste, pretinse concesiile ale guvernului sovietic. Se susține că anglo-saxonii i-ar fi făcut pe ruși să-și modereze exigențele... (Raport politic nr. 35)

5 august

În cursul lunii trecute, domnul Iuliu Maniu a redactat un memoriu destinat cadrelor Partidului Național Țărănesc, în care expune întreaga sa activitate politică, din primăvara lui 1943 pînă la începutul lui iulie 1944. Acest document prezintă un interes particular prin precizările pe care le aduce asupra unor puncte controversate. Se pot trage unele concluzii de o reală valoare istorică.

Iată cîteva:

1. O dată în plus, la începutul acestui an, domnul Maniu l-a rugat insistent pe mareșalul Antonescu să renunțe să continue războiul alături de Germania. În loc să răspundă ca înainte, că era hotărît să învingă sau să moară cu Hitler, „Conducătorul” a obiectat că Națiunile Unite, cerînd tuturor adversarilor lor o capitulare necondiționată și refuzînd să trateze cu „dictatori”, el nu putea să se hotărască să lase România bunului plac al rușilor. El a lăsat să se înțeleagă că, dacă i s-ar oferi unele garanții, nu va refuza să examineze din nou problema. Atunci, domnul Maniu, cu asentimentul mareșalului, a recurs la bunele oficii ale domnului Beneș [pe lingă guvernul sovietic; Magazin istoric, nr. 4 și 5/1991], de la care a obținut răspunsul pe care îl cunoaștem. „Conducătorul” a considerat necesar să ceară guvernului sovietic o confirmare a mesa-

Entrée	
23 JUN 1943	
299	
I-A-3	

mon cher ministre
Ceci n'est pas une lettre
diplomatique mais elle
est à l'écriture que
je m'adresse par un conseil
je n'espère pas de finir
un livre sur Proust qui
contientra nombre de
lettres inédites: Connaissez
vous une édition naine que
cette publication pourrait
intéresser? ou quelqu'un
en Suisse qui pourrait
s'occuper du placement
de mon livre?

Pardonne de mon indiscrétion
et merci d'avance pour
votre réponse
votre très dévoué

J. Herco

P.S. Je n'ai que je ne l'ai pas fait
avec le N.R.F. et Calmann qui
ont publié mes et l'admission de
mais j'ai à l'attente de l'attente de l'attente

jelor trimise de domnul Beneș. Domnul Maniu și-a reluat activitatea. Rezultat: declarațiile lui Molotov, aprobate public la puțin timp de Londra și Washington. La aceste concesi importante Antonescu nu a răspuns nimic. Și mai mult, în timp ce Finlanda lua inițiativa de a „discuta” direct cu Moscova, el s-a dus la cartierul general al Führerului, afirmând astfel public fidelitatea sa față de cauza germană. Imediat după reîntoarcere, el a făcut cunoscut anturajului său că ocupația Ungariei de către Wehrmacht era iminentă, adăugând că, imediat ce ea va fi realizată, întreaga Transilvanie va redeveni românească: Hitler i-a promis solemn. (Mai târziu, mareșalul a negat că a afirmat aceste lucruri, dar mai mulți martori demni de încredere afirmă că le-au auzit din gura sa. Pe de altă parte, nu trebuie uitat că informații asemănătoare au fost raspindite de către cercurile oficiale încă de la sfârșitul lui 1941 și de fiecare dată când Germania cerea românilor să trimită noi trupe pe frontul rusesc.)

2. În momentul în care armata roșie a trecut Nistrul și a invadat teritoriul românesc, fără ca Wehrmachtul să-i opună o rezistență serioasă, Antonescu a manifestat dorința să-l înfruntească pe domnul Maniu. Acesta din urmă s-a dus la el însoțit de domnul Mihalache. Mareșalul a încercat să-i convingă că forța militară a Reichului era încă considerabilă: rezerve abundente, arme secrete etc. El a adăugat că condițiile anunțate de către Națiunile Unite nu erau destul de precise pentru a-i permite să se gîndească la o reorientare. Președintele Partidului Național Țărănesc s-a oferit atunci să procure guvernului date mai complete asupra exigențelor Aliatilor. Ele au fost culese de către prințul Știrbei și el (Maniu) le-a primit pe 13 aprilie.

3. Iată care erau, la acea dată, condițiile armistițiului elaborate de comun acord de către Moscova, Londra și

Washington.

I. România rupe cu Germania. Trupele sale din prima linie (7 divizii în Crimeea, 3 în regiunea Odessa și 3 în cea a Chișinăului) se predau armatei roșii și, împreună cu aceasta, angajează lupta împotriva Wehrmachtului. Guvernul sovietic le va furniza tot armamentul necesar. Armata română, astfel echipată, va fi la ordinele mareșalului Antonescu și ale domnului Maniu (această clauză relevă că Națiunile Unite se așteptau la o colaborare totală între cei doi oameni și acceptau să aibă încredere într-un „Conducător” convertit).

II. Restabilirea frontierei româno-ruse din 1940 (adică cedarea Bucovinei de Nord și a Basarabiei).

III. Reparația distrugerilor cauzate U.R.S.S. de operațiunile armatelor române și de ocuparea de teritorii sovietice (nici o cifră nu era menționată).

IV. Eliberarea tuturor prizonierilor de război aliați, cit și a internaților civili, cetățeni ai Națiunilor Unite.

V. Circulația liberă a trupelor sovietice și aliate pe teritoriul românesc și folosirea tuturor căilor de comunicație.

VI. Guvernul U.R.S.S. respinge ca injust arbitrajul de la Viena. El este gata să colaboreze militar cu România împotriva Germaniei și Ungariei pentru a restitui românilor provinciile pierdute sau, cel puțin, cea mai mare parte a acestor provincii, sub rezerva confirmării de către tratatul de pace.

Cu toate că nu a fost specificat guvernului din București nici un termen pentru a răspunde, condițiile de mai sus aveau un caracter imperativ, trebuind a fi acceptate în bloc. O promptă supunere, adăuga prințul Știrbei, va avea ca rezultat indulgirea modalităților de aplicare; tergiversind, România riscă să-și vadă adversarii reîntregindu-și ofertele. Din contră, acceptarea i-ar procura imediat avantajul deja recunoscut Italiei: cel de a fi considerată ca putere cobeligerantă.

Cu toate că precizările fă-

cute de Națiunile Unite au fost date la cererea sa, Antonescu, nu a vrut să răspundă. Ba mai mult, el a trimis pe front noi trupe și a acceptat ca ele să fie amestecate cu cele ale Wehrmachtului în așa fel încît a devenit imposibilă orice acțiune independentă a forțelor române. Aliații au replicat prin intensificarea bombardamentelor aeriene... (Raport politic nr. 36)

EPILOG

În ziua de 2 mai 1943, colonii elvețiană din București îl sărbătorește pe René de Weck, cu prilejul împlinirii a zece ani de activitate diplomatică în capitala României, longevitate mai puțin înfîlîită în cariera unor diplomați. După cum scria *Universul* din 6 mai 1943, „diplomat distins, fin literat, d. René de Weck a contribuit, prin activitatea sa în cursul acestor zece ani, la adîncirea prieteniei dintre Elveția și România și în numeroase ocazii tactul său, priceperea și distincția atitudinii sale au reușit să servească intereselor celor două țări și astfel să asigure raporturilor dintre ele temeiuri reale și permanente...”

Felicitîndu-l, Iuliu Maniu i-a adresat o telegramă la 14 mai 1943, păstrată și astăzi între hîrțile fostului diplomat.

În discursul rostit în fața membrilor coloniei elvețiene din București, diplomatul René de Weck a spus, printre altele: „Dacă în cursul acestor zece ani am putut apăra în mod eficient drepturile și interesele țării noastre, ca și pe acelea ale fiilor săi stabiliți pe pămîntul generos al României, dați-mi voie să vă spun că aceasta o datorez înainte de toate ajutorului pe care mi l-ați dat... În al patrulea an al celui mai groaznic război pe care l-a cunoscut omenirea, ați găsit modalitatea de a veni în mare număr aici, pentru a vă sărbători ministrul. Chiar numai acest fapt ar fi suficient să dovedească că încercările grele ale unei epoci din cele mai tragice nu au zdruncinat nici curajul, nici încrederea

Într-un viitor mai bun. Pe de altă parte el demonstrează că, în ansamblu, colonia noastră a rămas prosperă și că ea înțelege să rămână unită. Această rezistență la nenorocirile epocii, această armonie a sufletelor este opera dv. Dv. vă revine menirea s-o păstrați; este bunul nostru cel mai prețios. Știm că prietenia cu care vă înconjoară un popor ospitalier vă va ușura misiunea...

Am împărtășit împreună, în acești 10 ani, și bucurii și ne-cazuri. Fără a ne uita nici o clipă patria, noi am participat sincer, cum era drept și fi-resc, la viața poporului român, în perioadele luminoase ca și în zilele de doliu... Tim-puri grele ne așteaptă. Numai rămânând credincioși de-vezi noastre vom putea triumfa: unul pentru toți și toți pentru unul...

Diplomatul este un marinar obligat să navigheze pe un canal strîmt mărginit de stînci, el riscă mereu să se izbească de una vrînd să evite alta. În ce mă privește, totdeauna am fost de părere că, înainte de toate, n-ar trebui să fim de acord cu definiția unui humorist: «Diploma-tul este un gentleman care este trimis în străinătate să mintă». Duplicitatea, min-ciuna aduc cîteodată succese trecătoare. În timp, ele nu aduc faloase. Nici linguşeala și falsa modestie nu sînt mai bune de recomandat... Nu sînt singurul, dragi compatrioți, care reprezintă aici țara. Toți sînteți delegații ei. Ea contează pe voi: n-o uitați niciodată. De aceea vă spun: fiți gentlemani, desigur, dar nu fiți mincinoși. Respectați dreptul altuia, înțelegîndu-i pe cei din jurul vostru, fiți loiali cu ei, dar nu renunțați la nimic din ceea ce vă aparține.

În acest spirit aș vrea să îndeplinesc, pînă la ora hotărîră de soartă, misiunea care m-a condus aici. Doresc ca ea să fie dusă la bun sfîrșit cu onoare și demnitate. Do-resc fierbinte să servesc cauza prieteniei româno-el-vețiene, fără a înșela speranțele acelor care mă oio-

rează cu colaborarea lor plină de încredere. Dacă din nefericire aș eșua, aceasta nu s-ar datoră, puteți fi siguri, faptului de a fi umilit dra-pe-lul nostru, pe care am jurat să-l țin sus și ferm. Atitudi-nile prietenesti pe care le-am înțîlnit întotdeauna, sub toate regimurile, la oamenii care au guvernat și care guver-nează această țară, sentimen-tele de afecțiune de care na-țiunea română ne-a dat atîtea dovezi, îmi permit să sper că eforturile mele nu au fost inutile.

Zece ani sînt un capitol lung. Iată-l încheiat. Să dea Dumnezeu ca totul să se ter-mine cu bine. În acest scop voi face tot ce-mi stă în pu-tință...

Cum am constatat și citito-rii noștri, multe dintre rapoar-tele expediate de diplomatul elvețian din România purtau indicația Mogoșoaia ca loc al reședinței sale în țara noas-tră. Fără să fi furnizat și alte date explicative, un colabora-tor al revistei a semnalat (nr. 3/1991) relațiile de intimă prietenie dintre René de Weck și principesa Martha Bibescu. Iată acum alte do-vezi în sprijinul acestei afir-mații. În primul rînd, o scri-soare a principesei către dip-lomat, datată 23 iunie 1943:

„Dragul meu ministru,
(Scrisoarea aceasta nu este o depeșă diplomatică, ci lîte-rară și mă adresez scriitoru-lui pentru a-mi da un sfat). Sînt pe cale de a termina o carte asupra lui Proust, care va conține un număr de scri-sori inedite [este vorba des-pre bine cunoscuta lucrare apărută sub titlul *La bal cu Marcel Proust*]; cunoașteți vreun editor elvețian pe care l-ar putea interesa această carte? Sau pe cineva din El-veția care s-ar putea ocupa de plasarea cărții mele?

Iertați-mi indiscreția și vă mulțumesc anticipat pentru răspuns.

A dvs. devotată,
/ss/ Bibesco

P.S. Cu toate că n-am fă-cut-o cu NFR și cu Calman, care au publicat piesele și traducerea, sînt gata să ga-rantez editorul contra unor

eventuale pierderi”.

Și pentru a dezlega sensu-rile prezenței diplomatului el-vețian la palatul Mogoșoaia, publicăm în continuare un alt document păstrat printre do-sarele Legației elvețiene în România și care spune multe nu numai despre prietenia dintre cei doi semnatari, ci și despre spiritul de previziune politică al Marthei Bibescu care în acele clipe grele în-cerca să înțeleagă să se pună sub ocrotirea financiară (și nu numai) a reprezentantului intangibilei neutralități elve-țiene la București.

Acord sub semn privat între Alteța Sa principesa Bi-bescu, pe de o parte și Lega-ția Elveției în România pe de altă parte.

S-au stabilit cele ce ur-mează:

Art. 1. Principesa Bibescu pune la dispoziția Legației Elveției palatul său de la Mo-goșoaia, precum și mobilele ce se găsesc acolo, cu înce-pere de la 1 mai 1944.

Art. 2. Legația Elveției se instalează aici și-l folosește ca locuință și birouri.

Art. 3. Ea plătește princi-pesei Bibescu o indemnizație lunară de 100 000 lei, plăti-bilă anticipat la fiecare 1 ale lunii, prin remiterea contra-valorii acestei sume în bilete de bancă elvețiene, contrava-loare calculată la cursul pie-ței libere în ziua plății.

Art. 4. Legația Elveției plă-tește printr-un vărsămînt de 22 000 lei, la sfîrșitul fiecărei luni, serviciile personalului îngrijitor pus la dispoziția sa de către principesa Bibescu. Repartiția acestei sume se efectuează conform indicațiilor scrise date de către prin-cipesa.

Art. 5. Începînd de la 1 mai, Legația își asumă chel-tuielile aferente serviciului de telefon și de electricitate, ca și cheltuielile pentru com-bustibil.

Art. 6. Prezentul acord poate fi denunțat de către cele două părți printr-un preaviz de o lună.

Făcut în dublu exemplar la Mogoșoaia, la 1 mai 1944.

/ss/ Principesa Bibescu
/ss/ R. de Weck”.

EROUL NECUNOSCUȚ

Cinstirea eroilor căzuți în luptele pentru apărarea țării lor are o veche tradiție. Încă din antichitate, aceștia erau glorificați, iar jertfa lor era onorată în memoria urmașilor, căpătând valoare de simbol. După primul război mondial, spre a proslăvi memoria celor uciși pe cimpurile de bătaie, în Franța (care în 1914-1918 a pierdut 1.400.000 ostași) s-a luat inițiativa ridicării unui monument dedicat Soldatului Necunoscut. Desemnarea acestuia la 10 noiembrie 1920 și ceremonialul reînhumării sale sub bolta Arcului de Triumf din Paris au fost prezentate în revista noastră, nr. 6/1972.

După exemplul Franței, și alte state europene (Anglia, Germania, Italia) au ridicat monumente Soldatului (Eroului) Necunoscut desemnat prin ceremonialuri impresionante. România s-a numărat și ea printre primele țări europene care a cinstit memoria Eroului Necunoscut. Suita ceremoniilor legate de acest moment comemorativ al eroismului soldaților români în luptele din 1916-1918 a avut loc în luna mai 1923. Să rememorăm, succint, cele petrecute atunci, în urmă cu 68 ani.

14 mai 1923. La Mărășești, în fața copilului orfan de război Amilcar C. Săndulescu se află nouă sicrie purtând osemintele a nouă ostași români neidentificați. Indicind unul dintre ele, copilul rostește: „Acesta este tatăl meu”. În felul acesta a fost desemnat sicriul purtând osemintele Eroului Necunoscut al României.

A doua zi, 15 mai, la ora 7 dimineata, în gara Mărășești are loc ceremonia îmbarcării într-un tren special a sicriului cu osemintele Eroului Necunoscut. Episcopul militar de Alba Iulia oficiază slujba religioasă. Sicriul, acoperit cu tricolorul patriei, este însoțit pe tot parcursul drumului pînă la București de o gardă de onoare formată din cavaleri ai ordinului „Mihai Viteazul”, comandată de generalul Al. Gherculescu.

Pe întreg traseul spre București, în stațiile de cale ferată, mulțimi de oameni întîmpină trenul funerar. Mulți dintre ei sînt foști luptători pe cimpurile de bătaie de la Jiu, de la Mărășești, Mărăști, Oituz etc. În tăcere, cu lacrimi în ochi, aduc omagiul lor osemintelor celui care simbolizează eroismul și înaltele virtuți ale ostașului român.

Miercuri, 16 mai, orele 16. În Gara de Nord, trenul mortuar este întîmpinat de înalte oficialități românești, în frunte cu familia regală. Fanfara întonează *Imnul sacru* compus pentru acest eveniment de locotenent-colonelul Vlăduța. Principele moștenitor Carol conduce desfășurarea ceremonialului. Sicriul este așezat pe un afet de tun, tras de 8 cai. La ora 17, cortegiul pornește spre biserica mănăstirii Mihai Vodă, pe traseul: calea Griviței, calea Victoriei, b-dul Elisabeta, b-dul Schitu Măgureanu, str. Principele Mircea, str. Arhivelor. Patru avioane însoțesc coloana, aducînd omagiul aviației. În dreptul Cercului Militar, reprezentanții studenților bucureșteni întîmpina, ingenunchați, cortegiul. La orele 18, în biserica mănăstirii Mihai Vodă, mitropolitul primat al României, Miron Cristea, oficiază slujba de gloriificare a Eroului Necunoscut.

A doua zi, în onorurile găzii militare, sicriul cu osemintele Eroului este condus la parcul Carol, „Cîmpie a Libertății”, unde, în 1848 s-au proclamat principiile Renașterii române și

(Continuare în p. 37)

COPERTELE

①④ Cîte comori de artă similare vor fi pierit în Palatul de vară din Beijing făcut scrum în toamna anului 1860! Imaginile înfățișează scene ale vieții ce se desfășura la Curtea imperială chineză, pictate pe un paravan lăcuit, din sec. XVII „**O minune a lumii este distrusă**„ p. 78)

② Imaginea unei femei pioase, ce-și îndreapta ruga către cer, regina Isabel a Spaniei. O personalitate foarte controversată astăzi (Isabel, p. 61)

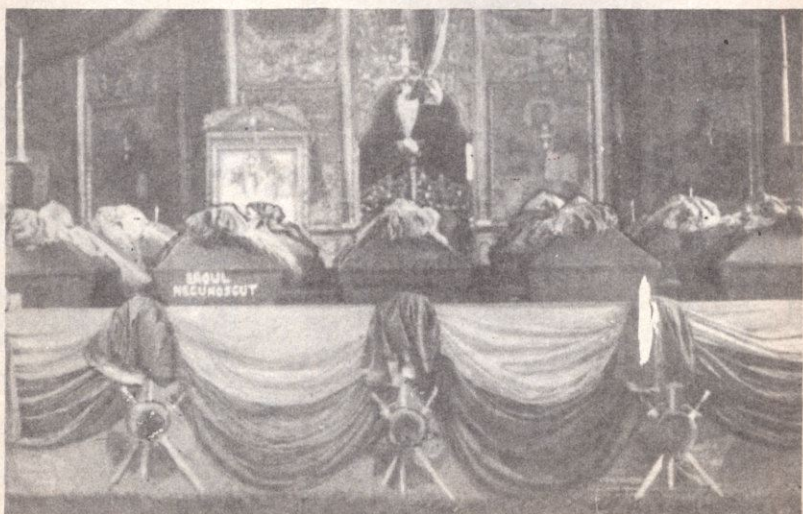
③ Între cele trei personaje de sus și grupul îndurerat din prim-planul tabloului de jos există o inextricabilă trasatură de unire: au fost, pe rînd, țapi ispășitori, în timpul Revoluției franceze. Sus, de la stînga la dreapta: Georges-Jacques Danton, Jean-Paul Marat și Maximilian-François-Isidore de Robespierre. Jos: ghilotina Revoluției lucrează fără odihnă și la Lyon (Țapi ispășitori în Revoluția franceză, p. 67)

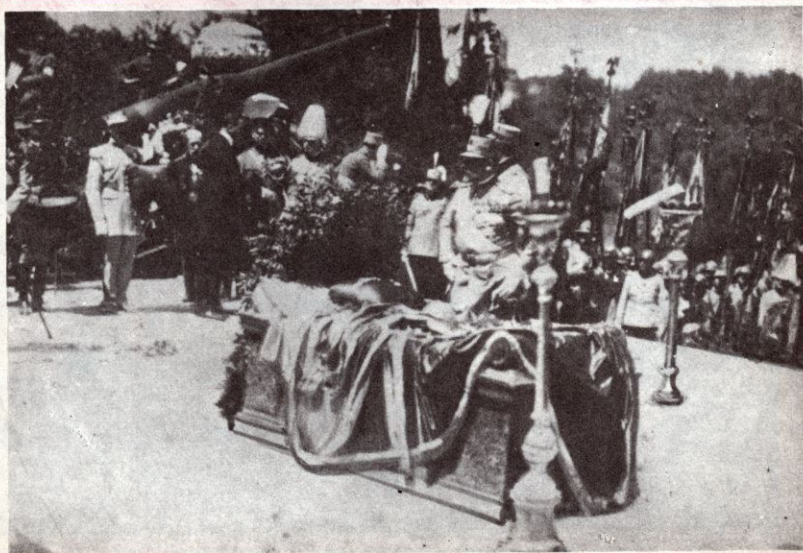
PLANSELE

①②③ Fotografii inedite, aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române, realizate în mai 1923, cu prilejul ceremoniilor care au avut loc în cinstea Eroului Necunoscut al României: a) Sosirea copilului Amilcar Șerbanescu la Mărășești; b) Sicriile soldaților români neidentificați dintre care, în biserica din Mărășești, a fost desemnat Eroul Necunoscut; c) Carul mortuar cu sicriul în care se aflau osemintele Eroului Necunoscut; d) În Parcul Carol I: regele Ferdinand decorează Eroul Necunoscut al României cu „Virtutea Militară”; e) La mănăstirea Mihai Vodă, din București, un grup de marinari englezi prezentînd onorul; f) Depunerea coroanelor de către membrii Legației franceze de la București (Eroul Necunoscut, p. 32)

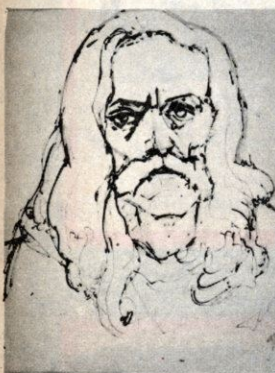

EROUL NECUNOSCUȚ

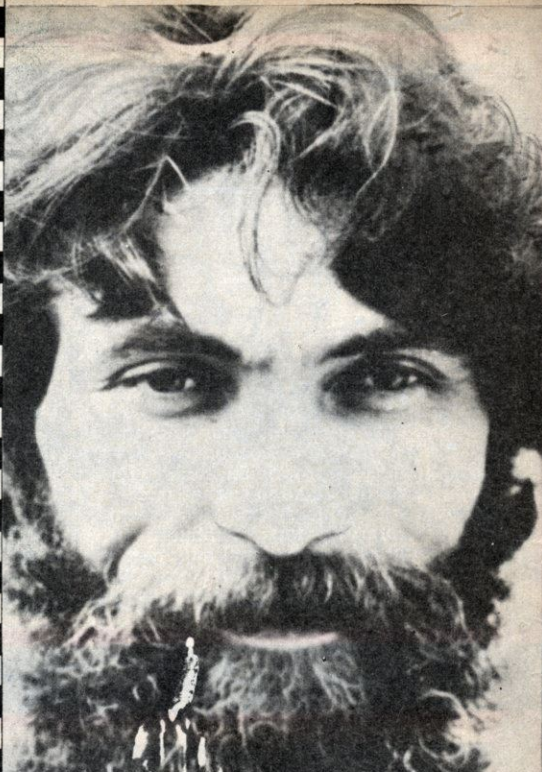

O
C
A
L
E
S
I
G
U
R
A
S
P
R
E
N
E
M
U
R
I
E

COMANDAȚI-MI PORTRETUL DVS.

COMANDAȚI-MI :

- Portretul dumneavoastră!
- Tablouri cu tematică diversă!
- Pictură murală laică sau religioasă!

Prin Marsilla & Tecuci 83 89 93 București-România

DOUĂ ORAȘE ROMÂNEȘTI: LA ȘAPTE VEACURI DE EXISTENȚĂ

Dr. arh. GHEORGHE SÉBESTYEN

Așezate în puncte diferite ale Transilvaniei, orașele Gherla și Făgăraș au totuși multe trăsături asemănătoare: amândouă au aceeași vîrstă, existența lor documentară începe cu anul 1291 — așadar amândouă împlinesc în acest an șapte veacuri de existență; ambele au fost proprietăți ale lui Ștefan Mailat; în amândouă se păstrează importante monumente medievale, cele mai vechi fiind cetățile, care în a doua jumătate a secolului XVI erau printre cele mai importante ale Transilvaniei; unul din proprietarii și cti-

torii Făgărașului, Baltazar Báthori, a fost asasinat în cetatea Gherlei; ambele cetăți au fost transformate în închisori (una — Gherla — în ființă și în prezent, fiind locul în care au ispășit ani grei de detenție și au pierit mulți frunțași ai vieții politice românești începînd din sec. XVIII și pînă în ultimii ani al regimului comunist). Cu acestea se încheie însă principalele puncte comune ale istoriei celor două localități și se impune prezentarea separată a trecutului lor.

GHERLA

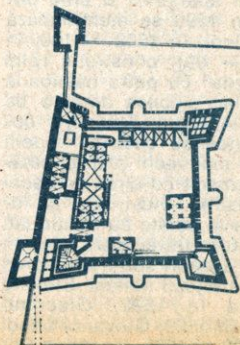
Un document din 6 ianuarie 1291 amintește „Gherlahida” doar ca localitate existentă. Următoarea informație, din 1406, ne arată ca așezarea făcea parte din domeniul Ungurașului, care era în proprietatea lui Iacob Lackfi de Șantau, pe atunci voievod al Transilvaniei. Nu știm la ce dată a fost construită cetatea Ungurașului, dar ea este ridicată înainte de 1434. Din 1456, o dată cu stingerea familiei Lackfi, domeniul trece în proprietatea familiei Bánffy, care îl stăpînește pînă în 1467, cu o mică întrerupere înainte de 1463. În 1467, regele Matia Corvinul îl donează lui Ioan Geréb de Vingard. Din 1525, Ungurașul trece în posesia episcopului de Oradea, iar în urma acordului de la Lipova, din 1529, revine lui Petru Rareș, împreună cu Ciceul, Cetatea de Balta, Rodna și Bistrița. La 25 mai 1536, Baraba Nagy și Ladislau Duda înduplecă însă pe pîrcalabul Ungurașului să le predea cetatea, pe

care o vînd apoi — la 26 martie 1537 — cu prețul de 6 000 florini lui Ștefan Mailat (pe atunci voievod al Transilvaniei) care, la rîndul lui, în 23 august 1538 o predă, în schimbul Vinului de Jos și a Vurparului lui Gheorghe Martinuzzi, episcop de Oradea și tezaurar al regelui.

În 1539, Gheorghe Martinuzzi primește aprobarea pentru demolarea Ungurașului și construirea cetății Gherla, pentru care va utiliza pietrele rezultate din demolare. Astfel, vechea cetate de refugiu a Ungurașului, amplasată pe un vîrf de deal, a fost înlocuită cu „cetatea nouă” sau „Ungurașul Nou”, amplasată aproximativ la jumătatea drumului care lega Clujul de Bistrița și pîzind, totodată, intrarea spre inima Transilvaniei pe valea Someșului. Ridicarea noii cetăți era dictată de perioada tulbură a luptelor dintre Ferdinand de Habsburg și Ioan Zápolya; în aceeași vreme și din aceleași motive Ștefan Mailat întărea Făgărașul, iar puternica familie Bethlen, Becleanul.

Construcția Gherlei are loc sub îndrumarea unui reputat arhitect italian, specializat în tehnica fortificațiilor: prezența lui Domenico de Bologna la Gherla este atestată în 12 ianuarie 1540. Lui i se datorează introducerea, pentru prima dată în arhitectura militară din Transilvania, a bastioanelor, adică a platformelor

Planul cetății Gherla, devenită ulterior închisoare

Cetatea Făgăraș - imagine de ansamblu

stantin Brincoveanu (1700), dar fără rezultat; singurul domn al Țării Românești, care va poseda Făgărașul după secolul XV va fi, pentru scurt timp, Mihai Viteazul — moment istoric asupra căruia vom mai reveni.

Intorcându-ne la situația din a doua jumătate a secolului XV, trebuie să subliniem că nici proprietatea de drept, nici cea de fapt asupra Făgărașului nu sînt cu totul lămurite din cauza unui șir de documente contradictorii: în 1464 regele Matia Corvinul îl dona lui Ioan Geréb de Vingarđ și urmașilor acestuia, în 1467, tot el hotără ca Făgărașul să fie menținut în mîna regelui, pentru a putea fi dat la nevoie voievozilor Țării Românești, iar în 1469, Ioan Geréb contestă proprietatea sașilor asupra Făgărașului, aceștia obținînd noi acte de donație în 1471, 1472 și 1483; în 1473 se interzice fiilor lui Ioan Geréb să construiască la Făgăraș, iar în 1475, Matia Corvinul îi întărește lui Vlad Tepeș hotarele stăpînite de Mircea, pentru ca în 1476 Basarab cel Batrin (Laiota) să fie proprietarul Făgărașului.

La acest sfîrșit de veac se termină și prima mare perioadă de construcție a cetății de zid, începută în secolul XIV, poate chiar spre finele veacului XIII, prin ridicarea turnului sud-vestic și conti-

nuată prin cel nord-vestic și zidul exterior al actualului castel din interiorul cetății, precum și un corp de un nivel, adosat lăturei sudice a acestuia.

De la începutul secolului XVI, proprietatea asupra domeniului ne apare mai clară: în 1503, Făgărașul este donat — cu toate protestele sașilor — lui Ioan Corvin (fiul natural al defunctului rege Matia), iar după moartea acestuia (1505) lui Ioan Bornemisza (căpitan al Budei, din 1506, tutore al regelui minor Ludovic II). Acesta numește drept căpitan al Făgărașului pe Paul Tomori, care va muri la comanda oștilor maghiare în bătălia de la Mohács (1526) și de numele căruia este legată denumirea turnului sud-estic al vechii cetăți.

Ioan Bornemisza moare la scurt timp după bătălia de la Mohács, în urma căreia se declanșează lupta dintre Ferdinand de Habsburg și Ioan Zápolya pentru tronul Ungariei. Spre a-și asigura aliați în acest conflict, Ferdinand donează Făgărașul lui Ștefan Mailat (7 octombrie 1527) și rezaurarului său, Toma Szalaházi, episcop de Agria (13 decembrie 1527); ba îl promite și episcopului Transilvaniei, Nicolae Gerendi. Este drept că putea face aceste dării cu ușurință deoarece în

această perioadă, cetatea era în mîinile partizanilor lui Ioan Zápolya. Ea se va preda abia în 1538, cînd va trece — cu toate protestele stărilor din Transilvania și ale sașilor — în mîinile lui Ștefan Mailat. În pofida trecerii ei de drept, între 1530 și 1535, în proprietatea lui Toma Nádasdi, în fapt cetatea a rămas a lui Mailat, care a ridicat zidurile exterioare și a început transformarea vechii cetăți (interioare) într-un somptuos castel, construind nivelul al doilea al aripei sudice (care în inventarul din 1632 era desemnat drept „casele lui Mailat”), continuînd celelalte trei aripi și organizînd în cetate o turnătorie de tunuri. După prinderea ambițiosului voievod de către Petru Rareș (1541), respectiv moartea lui Mailat în prizonierat turcesc (1550), domeniul a fost stăpînit de soția lui, Ana Nádasdi, iar din 1560 de fiul lor, Gabriel Mailat, care în 1566 l-a vîndut principelui Ioan Sigismund (spre a pleca definitiv la curtea Vienei); acesta l-a donat în 1567 lui Gaspar Beches.

Aceste ultime două schimbări de proprietate sînt discutabile din punct de vedere juridic, întrucît Gabriel Mailat nu era unicul moștenitor al averii părintești, iar actul de împărțire a acestuia dintre el și soțul surorii sale Margareta (Andrei Báthori, tatăl viitorului principe-cardinal omonim și fratele viitorului voievod Ștefan) datează din 19 mai 1569, fiind deci întocmit la trei ani după vînzarea domeniului.

De această situație se va folosi Ștefan Báthori, îndată după alegerea sa ca voievod al Transilvaniei. El a contestat dreptul de proprietate a puternicului său rival sprijinit de Habsburgi, Gaspar Beches, asupra Făgărașului, pe care l-a și asediat în 1573, cetatea (pe care Beches o mai întărise, prin săparea șanțului de apărare și ridicarea nivelului al doilea al castelului) predîndu-se după fuga stăpînului ei.

Astfel, Făgărașul trece ca moștenire în mîinile Bátho-

reștilor. Pînă în 1588 va fi în stăpînirea lui Ștefan Báthori, iar după moartea acestuia, pînă în 1594, a lui Baltazar Báthori de la care va fi confiscat (odată cu, asasinarea acestuia) pentru trădare. Báthoreștii au continuat lucrările la castel, terminînd nivelul al doilea al aripii nordice, și au început ridicarea celui de-al treilea nivel (începînd cu aripa sudică, în fața căreia au construit și loggia), precum și bastionul sud-estic al fortificațiilor exterioare. Bogația castelului și în special unele picturi murale sînt descrise de Giorgio Tomasi.

Sigismund Báthori, căsătorindu-se în 1595 cu Maria Christierna de Habsburg, i-a donat Făgărașul drept contradotă. După numai patru ani, după desfacerea acestei căsnicii, Făgărașul a rămas în grija noului principe, Andrei Báthori, contra unei arende anuale de 15 000 florini, prima rată de 7 500 florini fiind înmînată de îndată de către principe. Va fi și ultima, întrucît pînă la moartea ei (1621, ultimii 14 ani fiind petrecuți în mănăstirea din Hall), Maria Christierna nu va mai primi nimic, cu toate repetațele memorii adresate curții imperiale.

La 23 octombrie 1599 cetatea și-a deschis porțile în fața lui Mihai Viteazul, care a instalat aici pe propriul sau căpitan (Foarcas din Brabova) și pîrcalabi. Invocînd un „ius antiquum Vaidorum Valachiae Transalpinae”, a donat domeniul soției sale, doamna Stanca, considerînd totodată Făgărașul drept „cetate de scaun”, după cum rezultă dintr-un document datat 20 aprilie 1600. Mihai Viteazul a solicitat împăratului donația pe veci a Făgărașului (împreună cu alte cinci domenii), dar cererea i-a fost refuzată sub pretextul că ar aparține Mariei Christierna, motiv invocat și de stările ardelenene. Această proprietate nu l-a împiedicat pe Rudolf să doneze Făgărașul — după moartea lui Mihai — lui Ștefan Csáki, care numai după

un an și jumătate a renunțat la el, în schimbul cetății Kálló. Notăm în trecut ca, în 1601, Giorgio Basta l-a instalat aici pe asasinul lui Mihai Viteazul (Iacob Beury) drept căpitan al cetății.

În 1608 domeniul a trecut în proprietatea lui Gabriel Báthori, pentru ca după asasinarea acestuia (1613) să ajungă în proprietatea fisco-lui.

Noul principe, Gabriel Bethlen (1613-1629) a reluat construcțiile Făgărașului, terminînd nivelul al treilea, al castelului, ridicînd turnul sud-vestic cu încă doua nivele și un ceas deasupra acestora și construind celelalte trei bastioane ale fortificațiilor exterioare. Astfel, întărirea Făgărașului este practic terminată, urgența cu care s-au făcut lucrările datorîndu-se poziției lui strategice, la jumătatea drumului dintre marile orașe sasești Brașov și Sibiu, lînga punctul în care se desprinde drumul prin Agnita spre Mediaș și Sighișoara. Această poziție constituia de altfel și motivul insistențelor sasești de a obține domeniul. În 1626 principele a donat domeniul, în valoare de 100 000 florini, soției sale, Ecaterina de Brandenburg, care — după ce a vîndut o parte a domeniului cu 27 000 florini — a pastrat Făgărașul și după plecarea ei din țară (1631), pînă în 1633, cînd l-a vîndut lui Gheorghe Rákóczi I. Din 1634, domeniul a fost înscris pe numele soției principelui, Suzana Lórántfi, care l-a stăpînit pînă la moartea ei (18 aprilie 1660). Gheorghe Rákóczi I. a făcut diverse schimbări și amenajări interioare, dintre care cea mai de seamă este capela de la nivelul al doilea al aripei apusene; tot din dispoziția lui s-a adîncit și pietruit șanțul cetății, și a fost refăcută fața răsăriteană a bastionului sud-estic.

În perioada tulbură de după 1657 cetatea a fost supusă unor repetate asedii, trecînd de la un principe la altul, dar a rezistat asediilor turco-tătărești din 1658 și 1660.

În 1663, principele Mihai Apafi I a donat Făgărașul soției sale Ana Bornemisza, care l-a stăpînit pînă la decesul ei, în 1688. Prin testament, lăsase domeniul fiului ei, Mihai Apafi II care — sub presiunea ocupanților imperiali (din 1689 Făgărașul a trebuit să primească o garnizoană nemțească) — a renunțat în 1696 la domeniul în favoarea Habsburgilor, primind în schimb Satu Mare.

In timpul domniei lui Mihai Apafi I (1661-1690), Făgărașul — puternic fortificat — ajunge treptat să fie a doua reședință, pe lîngă Alba Iulia, distrusă și prădată în 1658. Astfel, pe cînd între 1670 și 1691 la Alba Iulia au loc 15 Diete și 3 Delegații (reuniuni mai restrînse, operative), la Făgăraș se țin 11 Diete și 18 Delegații. Aici se primesc repetațele solii ale domnilor Moldovei, ai Țării Românești, ai Înaltei Porți, dar și ai Habsburgilor, ai regilor Poloniei, ai lui Ludovic XIV. Aici se semnează sau se ratifică numeroase tratate de mare însemnătate, dintre care amintim cel al alianței antihabsburgice cu Franța și „Ungari Rebelli” (28 aprilie 1675), confederația cu Țara Românească (25 mai 1685) și supunerea față de Habsburgi (13 mai 1688).

După secolul XVIII, însemnătatea cetății scade. Între 1721 și 1738, ea este sediul nou înființatei episcopii greco-catolice (unite), înaintea mutării acesteia la Blaj, episcopul locuind în fostele „case ale lui Mailat”. Ulterior, cetatea este transformată în închisoare.

În 1967, această funcție încetează, începîndu-se lucrări de restaurare, sistate însă înainte de terminarea lor. Cetatea adăpostește azi Muzeul Țării Făgărașului, biblioteca municipală, spații de cazare și alimentație publică ș.a., fiind în mare parte deschisă publicului doritor s-o cunoască.

Vizitatorul orașului mai are însă și alte monumente istorice de văzut, dintre care ne

EROUL NECUNOSCUȚ

(Urmare din p. 32)

simțim obligați să amintim două biserici importante. În primul rând, biserica reformată, darimată în două rânduri, pustiită a treia oară de incendiu, de a cărei repetate construcții sînt legate numele lui Gabriel Bethlen, Gheorghe Rákóczi I, Mihai Apafi I, Constantin Brîncoveanu și Ecaterina Bethlen. Biserica adăpostește unele capodopere din secolul XVII ale școlii locale de pietrari, formată în urma construirii îndelungate a cetății, constituindu-se în breasla timpurilor și lucrătorilor în construcții (1620) și care constituie o verigă stilistică de legătură dintre arhitectura acelei epoci a Transilvaniei și cea din Țara Românească.

În al doilea rând, menționăm biserica ortodoxă cu hramul Sf. Nicolae, ridicată de Constantin Brîncoveanu în 1697, păstrată intactă pînă azi, și care a fost între 1721-1738 prima catedrală (biserica episcopală) a cultului greco-catolic (unit).

Istoria unui popor este biografia acestuia, iar monumentele istorice fac parte dintre relicvele lui. Spre deosebire de sabia lui Ștefan cel Mare, de pilda, care se afla la Istanbul, cetatea Sucevei este durată pentru veșnicie. Monumentele istorice ne vorbesc despre viața și strădaniile predecesorilor noștri, cum casa părintească ne amintește copilăria. Orice popor care ține la identitatea sa, la cultura și istoria sa, se străduiește să-și cunoască și să-și îngrijească monumentele — ceea ce nu s-a prea întîmplat în ultimele decenii. Inițiativa revistei *Magazin istoric* de a publica, cu ocazia împlinirii a 700 de ani de la prima atestare documentară a localităților Gherla și Făgăraș un material (totuși, sumar, față de istoria lor fragmentată) despre cetățile respective, vestigii ale luptei pentru independență, este de bun augur. Nădăjduim într-o acțiune urgentă și susținută pentru salvarea și punerea în valoare a monumentelor țării — relicve ale istoriei și spiritualității noastre. ■

unde 58 de ani mai tirziu s-au serbat roadele domniei regelui întemeietor" (din discursul premierului I.I.C. Brătianu la festivitatea de atunci).

La ora 11.40 cortegiul intră în parc, fiind întîmpinat de familia regală, de membrii guvernului, diplomații străini acreditați în România, oameni politici, înalți ofițeri români și străini, un numeros public.

În salvele a 101 lovituri de tun, sicriul cu osemintele Eroului Necunoscut este coborît în mormînt. Pe lespedea de marmură ce acoperă cripta se află următoarea inscripție: „Aici doarme fericit întru Domnul Ostașul Necunoscut, săvîrșit din viață în jertfa pentru unitatea neamului românesc. Pe oasele lui odihnește pămîntul României întregite. 1916-1919”.

În cuvîntul său, regele Ferdinand omagiază înaltele virtuți ale ostașului român: „Cu cununi de laur erau întîmpinați în vechime biruitorii sub arcuiri de triumf și tot cu cununi de laur se cîneau mucenicii credinței mîntuitoare.

Cununa de laur ce-ți aduce întîiul Rege al României Mari, Ție, ostașului fără nume, care intrupei de acum și pînă în veac jertfa sutelor de mii de vieți închinată pe altarul Patriei pentru mărirea și unitatea națională, este și cununa muceniei și cununa biruitorului.

Toată suflarea românească în clipa aceasta își îndreaptă gîndurile patriotice spre tine, simbolul jertfei și al vitejiei; toți ochii lacrimează, toate ini-

mile bat acum pentru cei iubiți ai lor, care singuri sub cerul lui Dumnezeu sau în vijelia luptelor au închis ochii departe de orice mîngiere. Iar înaintea locașului tău de veci, se închină azi cu adîncă recunoștință, Țara întreagă, căci fără nume fiind, ești al neamului întreg.

Dea Domnul ca fiorul acestor momente înălțătoare, cari în fața ta ne cuprinde deopotrivă pe cei mici și pe cei mari, să fie un sfînt și poruncitor îndemn la unirea tuturor sufletele românești în jertfe și iubire și ca gîndul mării și țării Țării să le înalți spre o muncă rodnică și frățască. Iar generațiile viitoare, binecuvîntînd jertfele noastre, să le aibă de-a pururi drept pilda virtuților, a uitării de sine în fața binelui obștesc și a jertfei depline pentru mărirea și înălțarea neamului!”

Mormîntul și monumentul Eroului Necunoscut au constituit, în anii interbelici, un loc de pelerinaj și de cînstire a tradițiilor eroice ale neamului.

După instaurarea regimului comunist, el a fost lăsat în uitare. În 1959, a fost desființat, iar osemintele Eroului Necunoscut au fost strămutate și reînchinate în mausoleul de la Mărășești.

Un album de fotografii *inedite*, aflat în colecțiile Bibliotecii Academiei Române (cabinetul de stampe) păstrează — ca într-o suită cinematografică — imagini document realizate în urmă cu 68 de ani, cu prilejul ceremoniilor din mai 1923, din care revista *Magazin istoric* publică în premieră cîteva în planșele 1-3 ale acestui număr.

Emanuel BĂDESCU

După cum știți, revista noastră s-a văzut în situația de a publica, începînd cu nr. 2 din acest an, **reclamă**. O facem pentru a nu fi obligați să sporim cu mult prețul de vânzare al revistei atît de cerută și așteptată de cititorii din țară și străinătate. Oferim astfel posibilitatea celor interesați — firme, organizații, asociații, întreprinzători particulari etc. — de a se prezenta unui larg public, din țară și din străinătate, cu produsele lor, cu realizările și inițiativele lor și, bineînțeles, cu semnificative pagini din cronica lor. Deci, nu uitați: Reclama prin intermediul revistei noastre vă garantează:

Promptitudine! Eficiență! Largă Difuzare!

Pagini din istoria industriei românești

UZINELE „MALAXA” (III)

Dr. ing. HENRY HOLBAN

Am urmărit, în episoadele anterioare ale evocării noastre consacrate unei importante unități industriale românești, câteva dintre principalele momente din evoluția uzinelor „Malaxa” în anii interbelici, evidențind realizările tehnice deosebite cu care s-au înscris în istoria industriei românești. Să ne oprim acum asupra altor momente din cei 70 ani de existență ai firmei „Malaxa”, astăzi FAUR.

Priorități europene

Întreprinderea de țevi, care, după 1948, s-a numit „Republica”, a fost fondată de N. Malaxa și era, la înființare, cea mai modernă fabrică de tuburi laminate din Europa, aplicând pentru prima oară pe continent procedeul de laminare american „Stiefel”.

Înainte de întemeierea acestei fabrici, în România se laminau numai profile pline, tablă și sîrmă (la Reșița, Titan, Nădrag-Călan, Hunedoara, Cîmpia Turzii și Brăila), iar țevile se obțineau din import. Abordarea de către „Malaxa” a fabricației de țevi – și, în mod deosebit, pînă la diametrul de 14 țoli – a marcat un avans important al industriei naționale, situînd România printre primele țări din lume cu capacități de prelucrări metalurgice de o asemenea performanță. Aceasta a reprezentat, de fapt, o nouă etapă în dezvoltarea uzinelor „Malaxa”, prin constituirea unei societăți surori care s-a numit „N. Malaxa – uzinele de tuburi și oțelării SAR”.

În vederea construirii fabricii de tuburi s-a achiziționat la 25 noiembrie 1935 un teren de 168 219 m.p., care aparținea Elisabetei (Eliza) G. Cantacuzino, fiica lui I.B. Greueff, pe bază de act total. Începută în 1936 și terminată în 1937, construcția, cu o suprafață de 6 hectare, se evidențiază prin soluțiile moderne utilizate la edificarea halelor și prin ritmul foarte rapid al lucrărilor.

Utilizarea fabricii, concepută pentru un proces de producție integrat, s-a realizat de firma germană „Schlömamm” cu mașini executate la comanda specială. În vederea transferului tehnologic rapid s-au angajat – ca și la fabrica de locomotive, în 1928-1929 – specialiști străini cu reputație, în special din Luxemburg, unde se aflau atunci cele mai multe fabrici de țevi din Europa. Dintre aceștia amintim pe ing. Charles Haas, președintele consiliului de administrație al fabricii de tuburi, pe ing. Schmidt, pe ing. Weber, pe ing. Menager.

Mai întîi, în 1937 au fost instalate laminorul

de 6 țoli cu anexele sale, apoi bancurile de tragere la rece pentru producția de țevi subțiri de precizie, precum și utilajul necesar fabricației mufelor de cuplare ale prajinilor de foraj.

Mai tirziu a fost instalat laminorul de 14 țoli. Dată fiind valoarea excepțională a acestui echipament industrial (laminorul, cu anexe, reprezentînd o adevărată uzină), a fost dispersat în 1944 pentru a nu fi distrus de bombardamente. El nu a mai putut fi reînstatat fiind predat în 1945 Uniunii Sovietice, în contul despăgubirilor de război; a fost prețuit, atunci, la 2 460 000 dolari S.U.A.

Odată cu construcția și organizarea fabricii de tuburi, s-a prevăzut și instalarea unei oțelării. Începutul fusese făcut prin cumpărarea, din parcul de capturi de război al statului român, a unui cuptor electric de 1,5 t, care a fost ulterior reparat și pus în funcțiune în 1937, în cadrul secției forje. Cuptorul a servit la producerea oțelurilor speciale înalt aliate și a oțelului rapid pentru scule. În vederea însușirii tehnologiilor în materie, s-a încheiat un contract de licență cu firma germană „Röchling”, din partea căreia a venit la „Malaxa”, pentru instruirea personalului român, chiar directorul firmei, inginer Besuch. Oțelăria a devenit deplin operațională în 1939, cînd au fost puse în funcțiune, la turnătorie, 2 cupitoare Siemens-Martin de 10 t fiecare și a fost mutat aici și cuptorul electric despre care s-a amintit mai sus.

Evoluția situației din Europa la începutul deceniului patru justifică din partea factorilor de decizie politică și militară o opțiune fermă pentru înzestrarea armatei române.

Deși firma „Malaxa” nu avea dotări pentru producția militară, care implica o strictă specializare, ea avea însă prestigiul tehnologic care îi va permite să obțină, în octombrie 1936, un contract pentru livrarea muniției de artilerie. Ca urmare, în anii următori, s-au făcut investiții din care au rezultat capacități de producție deosebite.

În 1937, Malaxa l-a trimis în Germania pe in-

ginerul Iuliu Orbonaș care a contractat la firma „Hasse și Wrede” o fabrică integrată de muniții care s-a livrat și a fost instalată în același an în trei hale construite tot atunci. Dotările pentru producție militară (sau în principal pentru aceasta) s-au completat în 1939 cu două prese hidraulice de forjare Davy Bross de 1 200 tf (tone forță) și, respectiv, 800 tf. Aceste utilaje au o istorie interesantă, deoarece au fost fabricate în Anglia în timpul primului război mondial și vândute Austro-Ungariei (cu care era în război), prin Elveția, fiind destinate fabricației proiectilelor de obuziere grele de 380 mm. Ele au fost capturate la Budapesta, înainte de a fi puse în funcțiune, de către armata română în campania din 1919 și aduse în depozitul de capturi de la Cotroceni. Malaxa le-a cumpărat de la statul român.

În 1938, la Tohanul Vechi, județul Brașov, pe un teren expropriat prin înalt Decret Regal Nr. 2.233/15.03.1937, s-a construit o stație pentru încărcarea proiectilelor cu explozibil. Aceasta a condus la înființarea unei a doua societăți surori, „N. Malaxa — Fabrica din Tohanul Vechi SAR”, care a inclus și o cotă de patrimoniu defalcată din fabrica de pe platforma Titan-București.

La extinderea activității în sfera producției militare, în 1938 a apărut pentru prima oară un acționar străin, „Westminster Bank London”, care a subscris 100 milioane lei pentru o nouă emisiune de acțiuni în legătură cu fabricația de muniții tip Vickers. Astfel, din capitalul de 600 milioane al Societății „N. Malaxa SAR”, 20 la sută aparținea unor acționari din străinătate.

Livrările de muniții au început în 1937, mai devreme decât termenul de 15 luni de la data încheierii contractului. Fabrica de muniții a primit până în 1940 comenzi în valoare de 5 miliarde lei (peste 2 milioane proiectile — 6 tipuri, având calibre între 47-150 mm; peste 1 milion corpuri de proiectil — 4 tipuri; 3 650 000 focoase — 4 tipuri; 1 678 420 șuruburi port amorsă — 2 tipuri; 5 727 lăzi de ambalat focoase). Producția medie anuală la fabrica de muniții era de 900 milioane lei, ceea ce reprezenta contravaloarea a circa 250 000 proiectile de 75 mm tun de cîmp, respectiv echivalentul a 150 locomotive tip 50 100 în producția civilă.

După 31 martie 1939, existau deci trei societăți, și anume: „N. Malaxa SAR” (capital 690 000 000 lei); „N. Malaxa — Uzinele de tuburi și otelării, SAR” (cu un capital de 650 000 000 lei); „N. Malaxa — Fabrica din Tohanul Vechi, SAR” (capital 280 000 000 lei).

Deși aceste trei societăți aveau gestiuni separate, ele erau conduse de o singură persoană, ing. N. Malaxa, care era administrator delegat unic (dispunind de cca 94% din acțiuni). El administra, împreună cu o seamă de consilieri de diferite specialități, astfel încît societățile alcătuiau un fel de concern, fără ca acest lucru să fie stipulat formal. Acesta era stadiul firmei după 18 ani neîmpliniți, societăți de la data de 3 august 1921, cînd și-a început activitatea în condiții precare, pe care le-am

evocat într-un episod anterior (nr 5/1991).

În vremuri de restriște

Într-un timp relativ scurt, uzinele „Malaxa” au intrat în rîndul marilor companii europene de atunci. Acest fenomen merită, într-adevăr, să fie studiat cu maximă seriozitate și obiectivitate. Într-o lume a rivalităților și confruntărilor, ascensiunea firmei „Malaxa” nu putea să nu intersecteze interese pe care le-a lezat. De aceea, în anii imediat următori, odată cu deteriorarea gravă a conjuncturii politice, polițele nu au întîrziat a fi plătite. În anii de relansare economică consecutivi crizei economice din 1929-1933, între cercurile industriale și financiare din România s-a realizat un echilibru stabilizator, la edificarea căruia N. Malaxa a avut o importantă contribuție, inclusiv datorită relațiilor personale cu Carol al II-lea. După 6 septembrie 1940, acest echilibru va fi rupt în primul rînd datorită intervenției extraeconomice a noilor structuri de stat, care au promulgat un ansamblu de legi conjuncturale, prin care s-au instituit comisii de cercetare și judecată pentru: averile foștilor demnitari (Decret Lege 3262/1940); comenzile de material rulant (DL 3278/40); comenzile de armament (DL 3263/40); aprobările de devize (DL 3279/40).

Criza internă provocată de dezmembrarea teritorială a țării, în vara anului 1940, a fost urmată, după cum se știe de ascensiunea legionarilor la putere, România fiind proclamată, la 14 septembrie 1940, stat național-legionar. Guvernul legionar și-a impus imediat controlul asupra economiei. Între 4 octombrie 1940 și 18 ianuarie 1941, în întreprinderile industriale și comerciale au fost numiți comisari de români — care investii cu puteri discreționare; toate actele întreprinderii erau supuse aprobării lor prealabile, iar hotărârile luate nu puteau fi contestate decât la Ministerul economiei naționale, ca instanță unică și finală. În același timp, legionarii au fost impuși în consiliile de administrație. La 15 octombrie 1940, la „Malaxa SAR” au intrat în consiliu 5 legionari, între care unul, ing. Vasiliu Ștefan, a fost director general, iar apoi subdirector la direcția comercială. La „Uzinele de tuburi și otelării”, la 14 ianuarie 1941 a fost cooptat în consiliu, prin încălcarea legii, Mihail Grigore Sturdza, ministru de externe legionar al primului guvern Antonescu, în care Horia Sima deținea vicepreședinția cabinetului. Brutala imixtiune a legionarilor a prilejuit un sir de manifestări politice demagogice, sub pretexte „anticapitaliste” și pentru o ordine de stat „mai bună și mai dreaptă”, precum și acțiuni teroriste de intimidare și reprimare. Acestea au avut efecte grave asupra colectivității de la „Malaxa”, în principal pe plan moral și psihologic. Au fost zdruncinate din temelii: disciplina muncii care pînă atunci fusese intangibilă; ierarhizarea valorilor care fusese bazată numai pe muncă și competență; sentimentul de securitate socială care rezistase aici chiar și în timpul crizei economice.

Adevărul istoric asupra acestei perioade, în toate conexiunile sale, nu este încă întru totul

cunoscut, datorită mai multor cauze: regimul comunist a interzis o cercetare obiectivă, impunând totodată propria sa versiune asupra evenimentelor; multe din documentele epocii au fost distruse sau înstrăinate în mod premeditat; o mare parte din mărturiile prin care s-ar putea reconstitui acest adevăr provin de la persoane marcate moral.

Făcînd această paranteză nu ne abatem de la subiectul articolului nostru și iată de ce: imediat după înăbușirea rebeliunii legionare, N. Malaxa a fost arestat sub învinuirea de sprijinire a „Gărzii de fier”; în timpul detenției, a fost chemat în mod repetat la președinția Consiliului de Miniștri pentru discuții cu Mihai Antonescu; s-a ajuns la o ciudată înțelegere, care spune mult pe plan istoric. A fost eliberat după ce a semnat un act de „donatie” către stat pentru 50 la sută din acțiunile ce le posedă la cele trei societăți (înregistrat la C.M. nr. 4636/1941). Conform unor informații insuficient verificate, prin acest act statul nu ar fi dobîndit o participare de 50 la sută, ci numai 47 la sută. Dacă aceasta a fost realitatea, atunci ea a reprezentat una din motivațiile subînțelese ale exproprierii, despre care vom vorbi mai jos.

Statul — proprietar apoi participant la administrare

După donatie, prin Decretul Lege nr. 370 din 18 februarie 1941, invocîndu-se satisfacerea nevoilor apărării naționale, s-a expropriat restul acțiunilor tuturor societăților „Malaxa”, fără nici o formalitate judecătorească, iar obligațiile și datoriile lor s-au preluat numai după o revizuire a prejudiciilor aduse statului. Întreprinderea, devenită de stat, a fost administrată de Subsecretariatul de stat al înzestrării armatei (SSIA) prin îndrumători militari. Primul îndrumător a fost colonelul Gh. Cassian, care după cîteva luni s-a retras și a fost înlocuit cu colonelul Constantin Diaconescu, rămas în funcție pînă în 1945.

Motivarea Decretului Lege 370/1941 se baza, în principal, pe datele dintr-un raport al Băncii Naționale a României care arăta că la societățile „Malaxa” cu 98 la sută comenzi de stat (66 la sută armament și 32 la sută material rulant), rentabilitățile în perioada interbelică ajunseseră foarte mari, pînă la 1140 la sută. Prin aceasta, societățile intrau și sub incidența legilor speciale de cercetare pe care le-am menționat.

Cifrele de mai sus au beneficiat de-a lungul anilor de o maximă valorificare din partea propagandei comuniste. Dar raportul BNR fusese comandat din considerente politice și nu constituia o analiză economico-financiară, ci numai o exemplificare cu date detașate din context. Adevărul a ieșit imediat la iveală deoarece România de atunci — deși sub dictatura militară iar apoi în stare de război — se comporta pînă la un punct ca un stat de drept. O expertiză imediată a Ministerului de finanțe, efectuată în februarie-martie 1941 asupra acți-

vității firmei „Malaxa” de la 1 ianuarie 1936 pînă la 31 martie 1939 a arătat că beneficiul mediu față de prețul de cost în perioada controlată a fost de 90,1 la sută cu un maxim de 108 la sută în 1938.

Ar fi din partea noastră cel puțin o naivitate copilărească să pretindem că N. Malaxa nu a făcut nici o neregulă sau evaziune fiscală care i-a avantajat beneficiul, care, în mod real, era ridicat. Însă, tot din respect pentru adevăr, trebuie să reținem că la comenzile de stat prețurile erau fixe pentru toți producătorii. Deci „Malaxa” obținea beneficii coborînd în mod substanțial prețul de cost față de concurență, ceea ce se explică prin gradul înalt de integrare a fabricației, printr-o organizare de excepție și printr-o disciplină asumată voluntar de salariați, datorită coînterării materiale. Prin ordonanța de clasare nr. 68/07.1942 comisia de judecată de pe lângă Consiliul de Miniștri constituită în baza DL 3263/40, după un an și jumătate de cercetări, a ajuns la concluzia că la livrările pentru armată statul nu a fost prejudiciat. La dosar se află atestarea Marelui Stat Major din care rezultă că muniția livrată de „Malaxa”, pentru care nu s-a înregistrat nici o reclamație, costă la import cu 42-126 la sută mai mult, iar șenilele „Renault” fabricate tot aici sînt mai ieftine decît cele din import. Este un certificat dat lui N. Malaxa, după ce fusese scos din conducere, de același regim care l-a învinuit — deci considerăm demonstrația încheiată.

La 2 iunie 1941, la insistențele concernului german „Herman Göring Werke” a luat ființa o societate mixtă româno-germană, cu participații egale și un capital de 150 milioane lei, cu denumirea „Societatea româno-germană pentru comerțul și industria fierului” prescurtat — „ROGIFER”. De la 7 octombrie 1941, întreprinderile „Malaxa” au fost arendate de stat acestei societăți, care le-a administrat cu o conducere mixtă româno-germană.

La 7 octombrie 1943, în urma rîscumpărării capitalului german, concernul HGM s-a retras, iar statul român a devenit proprietarul și singurul acționar atît al Societății „ROGIFER” cit și al întreprinderilor „Malaxa”.

Prin DL 2691 din 8 octombrie 1943 s-a dispus menținerea în proprietatea statului a fabricii de muniții din Tohanul Vechi, completată cu echipamente tehnologice mobile mutate din fabrica situată la Titan-București. Acțiunile celorlalte societăți „Malaxa” s-au nominalizat din nou pe numele celor 7 acționari existenți la 17 februarie 1941. Din 200 000 de acțiuni reprezentînd un capital de 1 miliard lei, 199 940 au fost nominalizate pe numele ing. N. Malaxa. Mai participau cu cîte 10 acțiuni: soția, Natalia Malaxa; fiica, Irina (căsătorită cu dr. G. Palade, viitorul laureat al Premiului Nobel pe anul 1974 în domeniul biochimiei); surorile, Elena C. Malaxa și Natalia C. Malaxa; fiul, Costache N. Malaxa și unchiul, Adonis Popov (avocat). Era o întreprindere de familie cu statut de societate anonimă. Ca atare, Societatea „ROGIFER” a fost lichidată.

La reprivatizare, s-a convenit ca statul și întreprinderile „Malaxa” să constituie o societate de exploatare și administrare – la care statul participa cu părți de fondator de 50 la sută – și care să arendeze pe 5 ani instalațiile societăților „N. Malaxa SAR” și „N. Malaxa” – Uzinele de tuburi și oțelării SAR”. Societatea mixtă avea scopul de a finanța și sprijini producția. De la data arendării, SSIA a administrat din nou întreprinderile prin îndrumătorul armatei, Constantin Diaconescu, rămas la post și în perioada „ROGIFER”, asumându-și rolul de administrator unic.

Salvată de înstrăinare

Judecând evenimentele de atunci, după o jumătate de secol, ne dăm seama de importanța capitală a trecerii societăților „Malaxa” în patrimoniul statului în 1941. Rămânând proprietăți private, acestea ar fi fost cu siguranță acaparate de capitalul german din cel puțin două motive: primul, aveau capital românesc și nu creau probleme față de țările; al doilea, în decurs de 10 ani fuseseră de 3 ori modernizate de inginerul Malaxa cu mașini germane. Dacă toate aceste societăți ar fi devenit bunuri germane, după 23 august 1944, ele ar fi trebuit să fie predate Uniunii Sovietice. Într-o asemenea situație, probabil că toate utilitățile bune ar fi fost demontate și duse în U.R.S.S., fără nici o plată; clădirile rămase ar fi aparținut unui „Sovrom”, iar la lichidarea acestuia ar fi trebuit să fie răscumpărate de partea română. Colaboratorii apropiați ai mareșalului Antonescu au premeditat – după opinia noastră – măsurile care au împiedicat, de drept, trecerea întreprinderilor „Malaxa” în proprietate germană.

În aprilie 1945, s-a încheiat o tranzacție între statul român și N. Malaxa, prin care uzinele de la Titan și cele de la Tohan au reintrat în patrimoniul acționarilor cu toate drepturile de la 17 februarie 1941. Reprivatizarea era completă, iar N. Malaxa a fost reinstalat la conducerea uzinelor. Cum se explică acest fapt cunoscând că, sub lozina luptei împotriva elementelor antonesciene și legionare, p.c.r. și-a impus aici controlul cu mult înainte de 6 martie 1945? Autoritățile sovietice au sprijinit măsura, deoarece doreau să se uite cât mai repede preluarea laminorului de 14 țoli, iar furniturile destinate U.R.S.S. să fie coordonate de o persoană cunoscută prin competența sa.

În contextul frământărilor și confruntărilor de după 1945, a prezenței trupelor sovietice pe teritoriul țării și uzinele „Malaxa” au trecut prin mai multe reorganizări. Astfel, numele firmei a fost schimbat în „23 August” (Scinteia nr. 108 din 1 ianuarie 1945). După naționalizarea din 11 iunie 1948, atelierele fabricii de tuburi laminate s-au numit uzinele „Republica”, iar fabrica de la Tohanul Vechi, care a trecut la un profil de fabricație de pace, s-a numit „6 Martie”.

Denumirea „23 August” a fost păstrată de întreprinderea care reunește fabrica de locomotive și automotoare, halele fostei fabrici de

muniții, transformate în fabrica de vagoane, turnăria cuprinzând și oțelăria, un sector de prelucrări montaj pentru producția de unicate, precum și un sistem articulat de ateliere auxiliare.

Fără a intra în detalii privind evoluția întreprinderilor „Malaxa” în anii dictaturii comuniste (cercetare care este de resortul unor specialiști în istoria economică) câteva considerente se impun: cea mai mare dintre societățile „Malaxa”, fondatoarea celorlalte, a trăit 46 de ani sub simbolul „23 August”. În timpul regimului totalitar, ea a trăit un fragment din drama națională a poporului român. Dar l-a traversat lăsând o urmă vizibilă în civilizația tehnologică a României postbelice. Între 1945 și 1990, industria națională a primit de aici cca 500 000 t echipament industrial. Între anii 1967 și 1990, s-au fabricat 5 215 locomotive Diesel cu puteri între 100 și 2600 C.P.; dintre acestea, 1 670 s-au livrat la export. A fost și unicul furnizor de motoare Diesel care au echipat instalațiile românești de foraj, cunoscute în întreaga lume.

Ce ar fi trebuit să facă România în 45 de ani, pentru a obține aceleași efecte (chiar dacă nu sînt atît de înalte cum am dori) în domeniile la care a contribuit întreprinderea „23 August”, dacă aceasta nu ar fi existat? un calcul încă nedefinitiv nu oferă răspunsul: *ar fi trebuit ca România să plătească cel puțin 125 miliarde dolari!* De aceea, unul din atîșele pentru a 70-a aniversare a firmei se prezintă astfel:

1991

LXX

A

A

ANIVERSARE A SOCIETĂȚII COMERCIALE
-FAUR- S. A. BUCUREȘTI-ROMANIA

FIRMA ORIGINARĂ „MALAXA” FONDATĂ
ÎN 1921, A FOST UN MONUMENT AL
INDUSTRIEI NAȚIONALE

Să ne reamintim

și să nu mai uităm !

ASOCIAȚIA „PROFAUR”

AȘA NU NE PLACE ISTORIA!

Alte convorbiri telefonice interceptate

La cincizeci de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu — a cărui figură, departe de a păli, dobindește, dimpotrivă, o dată cu scurgerea vremii, un nou relief și o incontestabilă actualitate — sintem în măsură ca, în cadrul suitei noastre de revelații asupra tristei practici a interceptării convorbirilor telefonice și în perioada interbelică, să punem la îndemina cititorilor o stenogramă care e, în același timp, și un document asupra unei drame umane. Drama marelui diplomat care, înlăturat, în 1936, de la conducerea politicii externe a țării — pe care o servise cu atita talent și ciștișindu-i un prestigiu născut egalat înaintea sau după el — printr-o sordidă combinație de culise între serviciile secrete străine, Carol II și o mină de politicieni pe care istoria îl cunoaște, era în continuare victima unor intrigi și a unor incalificabile calomnii.

La cincizeci și trei de ani de la înregistrarea convorbirii interceptate a cărei stenogramă o publicăm acum pentru întâia oară, înțelegerea împrejurărilor care au suscitato reclama însă măcar câteva explicații. Și poate chiar, în primul rind, asupra locului de unde a purtat Titulescu convorbirea cerută de București și a motivelor care îl făcuseră să se stabilească acolo. În iarna anului 1938, marele diplomat trăia retras la St. Moritz, mica dar celebra stațiune climaterică elvețiană, situată pe malul lacului cu același nume. El își îngrijea acolo sănătatea fragilă și grav șubrezită de depresiunea nervoasă pe care o suferise în urma modului cum fusese înlăturat din viața politică a țării.

Și acum, cite ceva despre cei doi interlocutori ai lui Nicolae Titulescu din cursul aceleiași convorbiri. Primul, Ion Gîrgutu, era unul din cei mai mari industriași ai țării, director general al societății „Mica”. Pentru a da fie și o idee parțială despre rolul pe care această societate îl juca în viața economică a vremii e, poate, util să amintim că, avind un capital social de 350 000 000 lei, „Mica” era primul producător de aur al țării (mai bine de 3 000 kg de aur fin pe an). Ea posedea un complex unitar de exploatare a prețiosului minereu, cu mine la Valea Morii, Musariu și Brădișor și uzine de prelucrare la

Gura-Barza; era nu numai cel mai important consumator, dar și cel mai mare producător de energie electrică din Munții Apuseni și anume în propria termocentrală, aprovizionată cu cărbune din minele de la Tebea, și ele proprietatea societății. În plus, mai avea o seamă de societăți „afiliate” ca: „Pyrîta”, „Breaza-Zlatna”, „Aur”, „Mines d'or de Stanija”, „Societatea Franceză de Mine de Aur din Transilvania”, dar, în fapt, conduse tot de „Mica”. Ion Gîrgutu era un politician de nuanță ultra-conservatoare, susținător activ al partidului de dreapta al lui Octavian Goga, partizan al alinierii României la politica Germaniei naziste în bazinul dunărean și la 4 iulie 1940, cind a fost numit prim-ministru, l-a introdus în guvern pe Horia Sima, șeful Gărzii de fier.

Nicolae Petrescu-Comnen, mulți ani ministru plenipotențiar la Berlin, iar între 30 martie și 23 decembrie 1938 și ministru de externe, ne-a lăsat, în amintirile lui, această explicație asupra carierei politice destul de neașteptate a lui Gîrgutu: „Cum se poate, deci, ca acest om, repet, simpatic, cumsecade, dar cu totul modest să fi fost chemat de regele Carol al II-lea la cele mai înalte locuri de răspundere, în cele mai grele momente ale istoriei noastre? Iată încă una din acele chestiuni la care omul obiectiv, neprevenit, nu găsește un răspuns valabil. Cred însă, a fi întrezărit explicația unei cariere politice greu de explicat. În timpul conversațiilor noastre, vorbind despre Urdăreanu [mareșalul Palatului — n.n.], nu mică mi-a fost surprinderea constatind că Gîrgutu căuta să-l apere, afirmind că influența lui asupra regelui era cu mult mai mică decit se crede și că nu numai că nu l-a fost rău sfătuitor, dar dacă regele l-ar fi ascultat, multe erori s-ar fi putut evita. Mi-a străfulgerat atunci prin minte împrejurarea că Gîrgutu era înrudit cu Titulescu, cu care și Urdăreanu era înrudit. Și-atunci această rubedenie, coroborată de apărarea formulată de oaspetele meu pentru Urdăreanu, singurul român care după catastrofă îmi vorbea de bine acest om nefast, nu ar explica cariera lui Gîrgutu...?”

Oricum si indiferent care ar fi adevărul în

această ultimă privință, explicația lui N. Petrescu-Comnen ne lasă să întrevădem de ce i s-a adresat Nicolae Titulescu lui Gigurtu în ultimele zile ale guvernării Goga-Cuza și cum de s-a făcut că a dat de acesta, atunci prim-ministru, în birourile societății „Mica”.

Și totuși, nici Gigurtu, nici Goga nu făcuseră declarația ofensatoare la adresa lui Nicolae Titulescu, despre care se vorbește în conversația telefonică interceptată ci un alt personaj, despre care nu s-a pomenit nimic în cursul convorbirii, dar subordonat primului ministru și a cărui insultă nu numai că nu fusese dezavuată de Goga, dar acesta mai și cuteza să ceară exilatului de la St. Moritz s-o considere drept o „glumă”.

Autorul declarației a fost, într-adevăr, Istrate Micescu, ministru de externe al guvernului Goga-Cuza, care, venind de la sesiunea Societății Națiunilor — unde se lovise de mari dificultăți pricinuite de politica fățiș și violent xenofobă a guvernului — a găsit cu cale să afirme în fața ziariştilor ce-l chestionau, în ziua de 3 februarie 1938, în gara Timișoara asupra dezbaterilor la care participase: „Impresiile mele de la Geneva, m-au făcut să constat că țara și neamul nostru au doi dușmani: St. Moritz și Garda de fier”.

Ceea ce l-a atras o replică acida din partea lui Stelian Popescu, directorul ziarului

Universul care, în numărul (ante)datat 5 februarie, a observat: „Ca și sub regimul trecut, și azi, cu profundă amărăciune sufletească scriem rindurile acestea. Amărăciune provocată de ușurința cu care sînt tratate de cirmuitoirilor noștri interesele țării și de ușurința cu care se aruncă cele mai grave acuzațiuni, fără nici un temei, împotriva unor oameni ale căror servicii în slujba țării nu pot fi contestate. Am publicat ieri declarațiile d-lui Istrate Micescu ziariştilor ce l-au întâmpinat la intrarea sa în țară. Le-am publicat — mărturisim cu sinceritate — cu oarecare îndoială. Ni s-a părut că poate corespondentul nostru s-a înșelat și n-a redat exact gândul ministrului nostru de externe. Avem, însă, azi confirmarea, întrucît ele au apărut la fel în aproape toate ziarele bucurănești”.

Evident, corespondenții ziarelor și agenții-lor de presă străine s-au grăbit și ei să relateze cele întimplate — cum rezultă și din stenograma corespondenței telefonice, prompt interceptate, adresate unui ziar francez, pe care o reproducem, de asemeni, în cele ce urmează — și în felul acesta a aflat probabil și Nicolae Titulescu de noul atac lansat împotriva-l de partizanii dreptei din România.

Dumitru HÎNCU

Ora 15.30

4.2.1938

București, 2.13.82, Societatea
Mica, cu St. Moritz,
d. Titulescu

(Convorbire începută)

St. Moritz: Sunt în așteptarea transformării catedrei, de aceea nu am cerut concediu legal.

Buc.: Domnule Titulescu, după lege sînteți pasibil de pedeapsă.

St. Moritz: Da nu înțeleg de ce, eu aștept transformarea catedrei și asta trebuie s-o accepte guvernul. Eu cer un concediu medical pînă la 1 martie.

Buc.: Bine, să faceți o telegramă urgentă în care să cereți concediu. Să fie aici telegrama pînă la 6, să o pot duce la facultate.

St. Moritz: Crezi că se aprobă?

Buc.: Dvs. să vorbiți cu dl. ministru Petrovici și să dați și telegrama.

St. Moritz: Eu o dau, însă nu știu dacă va sosi în două ore la București. Se poate

s-o semneze în locul meu Savel [Rădulescu]?

Buc.: Da, am să vorbesc cu el și să-i confirm convorbirea noastră, că din ordinul dvs. să semneze cererea; telegrama însă tot trebuie s-o dați. Chemați pe Petrovici și vorbiți cu el.

St. Moritz: Să mă cheme Petrovici pe mine sau dă-mi-l acum la telefon, sau de nu, pe cineva care să noteze ce spun.

Buc.: Lăsați că are s-o semneze Savel.

St. Moritz: Bine, este mai ușor așa.

Buc.: Telegrama o dați în orice caz. Gigurtu este aici, vreți să-i vorbiți?

St. Moritz: Da, dă-mi-l.

Buc.: Bonjour, Nicule.

St. Moritz: Bine, mă Gigurtu, se poate să procedați așa cu mine, cînd eu nu vă provoc, nu vă fac nimic? Se poate să spuneți așa ceva la adresa mea?

Buc.: Nicule dragă, așa este cînd intri în horă.

St. Moritz: Dar ai văzut ieri ce scriau ziarele?

Buc.: Și tu n-ai făcut nimic?

St. Moritz: Îți jur că n-am făcut nimic, nici nu m-am mișcat și să fiu acuzat de crimă de stat, asta e nepermis.

Buc.: Apoi asta a făcut-o prietenul care este la mine la masă.

St. Moritz: Dă-mi-l să vorbesc cu el.

Buc.: Da, uite, vine... Bună ziua, Nicule!

St. Moritz: Bine Goga, se poate să mă acuzați pe mine, că eu sunt primul inamic al țării și pe urmă Garda de fier?

(Continuare în p. 46)

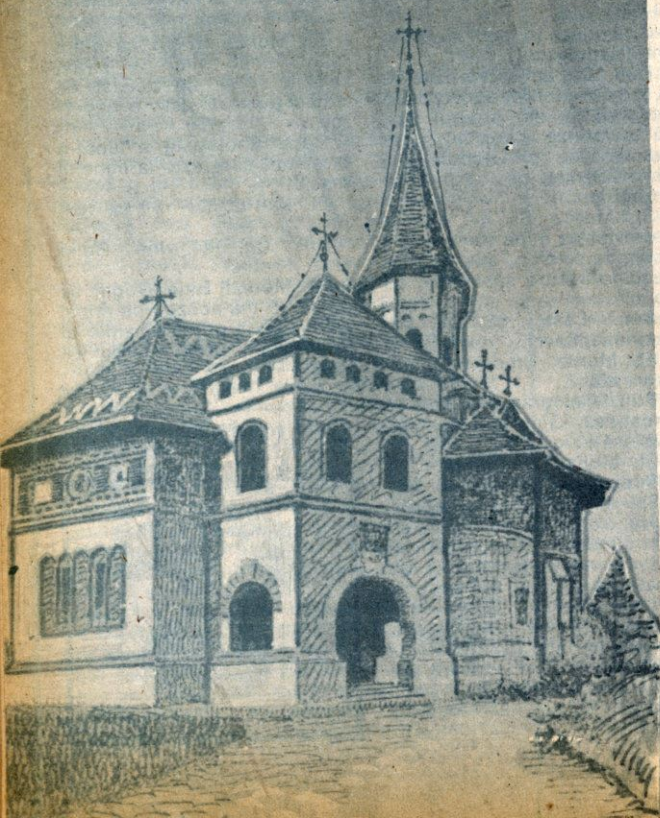
2 IULIE 1904:

BUCOVINA CINSTEȘTE

MEMORIA LUI ȘTEFAN VODĂ

Dr. ANGHEL POPA

În 1904 se împlinesc patru veacuri de la stingerea din viață a lui Ștefan cel Mare, voievodul care întruchipase atât de grăitor aspirațiile de libertate și independență ale românilor. Fi-rească, așadar, decizia de organizare a unor festivități națio-nale în toată țara. La 25 februarie 1904, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice Spiru Haret, trimitea forurilor din subor-dine o Decizie cu următorul conținut:

„La 2 iulie 1904 se împli-nesc 400 de ani de la moar-tea lui Ștefan cel Mare. În ziua aceasta, memoria mare-lui domn va fi sărbătorită de toate școlile din țară, cu toată pompa cuvenită. În fie-care oraș, la ora 9 dimineață se va oficia o panachidă [pa-rastas], în care se va face po-menirea lui Ștefan Vodă, a căpitanilor și a ostașilor lui, căzuți în lupte pentru apăra-rea și întregirea pământului românesc.

Toate școlile din oraș, cu profesorii și școlarii lor și cu drapelele lor, vor asista la această panachidă. În Bucu-rești și Iași vor asista și so-cietățile de studenți, consti-tuite în mod regulat. Pana-chida se va oficia, de prefe-rință, pe una din piețele sau în una din grădinile orașului, care să prezinte destul spațiu pentru ca să încapă toate școlile. După terminarea pa-nachidei, se vor ține cuvântări de către profesori, școlari și alte persoane, iar corurile școlilor vor executa bucăți patriotice.

Amănuntele ceremoniei, cuvântările ce se vor ține și bucățile ce se vor executa se vor fixa de către comitete, formate, pentru fiecare oraș, din directorii tuturor școlilor primare și secundare din oraș; în București și Iași, rec-torii universităților le va pre-zida. Comitetele vor putea să-și asocieze și pe alte per-soane din oraș, al căror con-curs ar fi util pentru lucrea-re lor.

Pentru anul acesta, prin excepțiune, împărțirea premi-ilor în orașe se va face în ziua de 2 iulie, în orele post meridiane, iar anul școlar 1904-1905 va începe în ziua de 3 septembrie.

Școlile rurale, care se află la o depărtare nu mai mare de 4 kilometri de la un oraș, vor lua parte la ceremonia serbată în acel oraș. Cele-lalte școli rurale vor asista în ziua de duminică, 4 iulie, la serviciul religios din biserica satului, în care se va face po-

Mirăuți - vechea biserică mitropoli-tană a Moldovei, unde erau unși (mi-ruți) domnii -, locul de desfășurare a festivităților din anul 1904

menirea marelui Ștefan, a căpitanilor și ostașilor săi. După terminarea serviciului divin, școlarii cu învățătorii vor merge la școală, unde unul din învățători va ține o cuvîntare de ocazie. Corul școlii va executa bucăți patriotice. Pe unde împrejurările vor permite, mai multe școli rurale vor putea organiza serbarea în comun a ceremoniei. Participarea profesorilor, institutorilor, învățătorilor și școlarilor la ceremonia acestor zile este obligatorie".

Potrivit scenariului acestui document inedit, jubileul voievodului a fost marcat prin serbări ce au avut loc pe cuprinsul întregii țări. Presa, prin trimisii săi speciali, a relatat pe larg, în paginile diferitelor publicații, despre serbările desfășurate la Birlad, Borzești, Dorohoi, Braïla sau Slănic Moldova. S-au impus, prin amploare și numărul participanților, serbările de la București și Iași, unde au fost organizate și cortegii istorice. În toate bisericile și mănăstirile din Vechiul Regat, la solicitarea ministrului Spiru Haret, în zilele de 2 și 4 iulie 1904, preoții au oficiat rugăciuni de pomenire a domnitorului și a oștenilor săi, aprobate de Sfîntul Sinod.

În conștiința organizatorilor, ca și a neamului românesc, aniversarea lui Ștefan cel Mare din 1904 reprezenta - cum sublinia ziarul *Ecoul Moldovei*, din Iași - „trezirea conștiinței naționale și că am început a ne gîndi la venerarea morților care, cu brațul și mintea, au condus țara aceasta prin vremuri și au ferit-o de multe primejdii".

Decizia ministerială a lui Spiru Haret nu avea însă putere de aplicare decît în vechea Românie. Or, mai mult de jumătate din pămîntul românesc și mai mult de 50 la sută dintre români trăiau la acea dată în afara hotarelor statale românești; pentru ei - mai mult chiar decît pentru cei din țară - figura marelui voievod căpăta dimensiuni simbolice. În-deosebi pentru românii bucovineni, atît de legați de numele lui Ștefan cel Mare (oare nu aici se afla Suceava - cetatea

de scaun a Moldovei din timpul lui - și nu aici se afla Putna - care îi străjuia mormîntul?) ideea comemorării a pătruns cu deosebită stăruință. Deoarece - scria ziarul *Deșteptarea* din Cernăuți „Moldova cea veche era țara lui [Ștefan] și din ea făcea parte și Basarabia și Bucovina. Din diadema lui Ștefan cel Mare, nu numai Carol I și-a făurit o jumătate din coroana sa, ci o piatră nestemată strălucește și în coroana Habsburgilor și alta împodobește capul țarului rusesc". Nu întîmplător presa bucovineană, sub semnătura lui George Tofan, informa, în primăvara anului 1904, publicul cititor, că aniversarea morții lui Ștefan cel Mare va fi marcată în Bucovina prin organizarea a două serbări: una la Suceava și alta la mănăstirea Putna - „Ierusalimul neamului românesc" potrivit caracterizării lui Mihai Eminescu.

În concepția organizatorilor, serbarea de la Suceava urma să reprezinte un preludeu al celei de la Putna. Pentru a marca evenimentul, din inițiativa intelectualilor suceveni a fost constituit un Comitet pentru organizarea serbării ce a reunit personalități de seamă ale vieții orașului: Gh. G. Balmoș, Eusebiu Popovici și Atanasie Pridi, care, în coordonare cu Comitetul similar constituit la Cernăuți, au stabilit derularea festivităților. În acest sens, la începutul lunii iunie, comitetul sucevean a elaborat un program pe care l-a făcut public. „1. De la orele 9-10 a.m., liturghie în biserica Mirăuților celebrată de Pr. C. Sa priorul vechii Mitropolii, Gh. Balmoș, cu mare asistență. 2. Predică. 3. Precis, la orele 10 a.m., procesiune la ruinele cetății. 4. Parastas între zidurile cetății. 5. Imn festiv *Odă de Vasile Bumbac*, muzică de E. Mandicevski. 6. Discurs comemorativ ținut de dl. Eusebiu Popovici. 7. Cîntecul lui Ștefan Vodă, de Vasile Alecsandri, muzică de Musicescu, Cîntările - se preciza - se vor executa de corul *Reuniunii de cîntare «C. Porumbescu»*."

După publicarea programului, din inițiativa aceluiași co-

mitet, au fost tipărite cîteva mii de invitații adresate locuitorilor din orașul și districtul Suceava. „Dătătoare [datoare] este toată suflarea românească - se arăta în această invitație - să aducă în această zi de mare sărbătoare prinosul de închinare și de neînmurită venerațiune amintirii marelui Domnitor, apurighului apărător al creștinătății, întemeietorului de așezăminte atît de mărețe.

Frați români din orașul și districtul Sucevi! Vă invităm cu tînr și bătrîn, fără deosebire de stare și chemare, să sărbătoriți împreună cu noi această zi aleasă."

Într-adevăr, în ziua destinată sărbătoririi, mii de participanți din oraș și comunele învecinate, cărora li s-au adăugat invitații din regatul României, umpleau, de dimineață, străzile ce duceau spre cetate. Pe zidurile falnicei cetăți de odinioară, șase buclimași - potrivit relatării ziarului *Deșteptarea* - „vestesc în cele patru vînturi cu sunete duioase de buclim că aici, pe pămîntul Sucevi, Ștefan, marele Voievod al Moldovii, și-a dat cu patru sute de ani în urmă sufletul nobil în mîinile celui Atotputernic". În sunetele clopotelor de la cele șapte biserici ale orașului, preotul Gh. Balmoș, asistat de un sobor de 22 prelați din district, a oficiat Sfînta liturghie în biserica Mirăuților, Catedrală a fostei Mitropolii a Sucevei, unde, conform tradiției, au fost sfințiți toți domnitorii Moldovei, pînă la Alexandru Lăpușneanu. Aproximativ în jurul orei 10, din preajma bisericii s-a constituit procesiunea formată din societățile de arcași și veterani, tineretul studios, organizațiile de pompieri, breslele de meseriași, reprezentanții celorlalte culte, autoritățile locale, delegați din comunele districtului și invitații celor două universități și primării din București și Iași. Procesiunea, în dangătul clopotelor, a străbătut străzile principale ale orașului, Francisc Iosif și Calea Bosancului, îndreptîndu-se spre cetate, unde așteptau în reculegere miile de oameni.

Cetatea își pierduse în mare

măsură aspectul falnic de altădată. I se potrivea de minune descrierea pe care i-o făcea germanul Wickenhauser: „Vezi colo, pe malul Sucevi, jeleşte o regină părăsită. Strălucirea purpurei ei a pălit, cununa de aur de pe fruntea ei zace fărmată la picioare. În tăcere şi supunere îşi jeleşte zilele tinereţii, plînge timpurile cînd regii îi făceau curte! Aşa e Suceava. Cîţi principii n-au tăbărit în jurul ei, cîţi n-au umblat să-i ciştige cu armată mare graţia ei! Cîţi regi şi împăraţi n-au încercat să-i ciştige inima! Cît sînge a înroşit zidurile ei pentru a o păstra sau ciştiga!” În acea zi de 2 iulie 1904, ruinele imbrăcaseră însă din nou un aspect sărbătoresc. Zidul de apărare era împodobit cu steaguri, între drapelele reprezentînd culorile imperiului şi ale ducatului Bucovinei, aflîndu-se şi steaguri româneşti, în bernă. În incinta cetăţii, un zid acoperit de covoare era dominat de un portret, în mărimă naturală, al domnitorului.

După încheierea solemnităţilor, pe platoul din faţa cetăţii au fost sădiţi – potrivit mărturiei prof. Gavril Batariuc, participant la serbare – doi stejari care există şi astăzi, simbol al permanenţei memoriei marelui voievod în conştiinţa neamului românesc. ■

Nu aţi reuşit să vă procuraţi unele numere ale revistei noastre din cele apărute în acest an?

Punctul de difuzare Magazin istoric, deschis la sediul redacţiei, Bucureşti, str. Intrarea Ministerului, nr. 2-4, parter vă vine în ajutor!

De aici puteţi cumpăra exemplare din revista noastră, începînd cu luna ianuarie 1991.

Alte convorbiri telefonice interceptate

(Urmare din p. 43)

Buc.: Ei, am şi eu defectele mele, destul de multe!

St. Moritz: Bine, dar se poate să spui că primul duşman este St. Moritz şi pe urmă Garda de fier? Mie să mi se spună asta, care am fost 20 ani ministru?

Buc.: Asta a fost o glumă în vedere că vii în ţară.

St. Moritz: Aşa glumă...

Buc.: Cînd vii în ţară? După voce trag concluzia că eşti bine. Cînd vii, vino cu ramura de măsline, că şi eu te aştept cu ramura de măsline. Ce a fost în ziare a fost o glumă.

St. Moritz: Glumă, glumă, dar aşa glumă!

Ora 10.30.

4.2.1938

Buc., dl. Montero, cu Paris-Provence 51.80 Sud-Est

Buc.: Relativ la declaraţiile făcute de dl. ministru de externe, dl. Micescu, cu privire la dl. Titulescu, *Universul* publică un lung articol, semnat de directorul ziarului *Universul*, dl. Stelian Popescu, fost ministru, care declară că regretă că trebuie să condamne ultimele declaraţii contradictorii asumate de diferiţi membri ai guvernului şi făcute presei şi reproşează uşurinţa cu care se calomniază oamenii ale căror servicii aduse ţării nu pot fi contestate. „Nu avem nevoie să apărăm pe dl. Titulescu, care va fi capabil să răspundă singur”.

Apoi dl. St. Popescu face comparaţie între declaraţiile publice atribuite d-lui Micescu, cu acelea ale primului ministru, d. Goga, făcute lui *Berliner Tageblatt* că: „Noi trebuie să încheiem un tratat de prietenie cu Germania”.

Dl. St. Popescu cere apoi înlăturarea oricărui echivoc în politica externă. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● Valeriu Răpeanu — **N. IORGA. LA VIE DE L'HISTOIRE ET L'HISTOIRE D'UNE VIE** (traducere din limba română de Dan Ion Nasta).

Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1989, 137 pp.: din complexa personalitate a savantului, autorul ne prezintă activitatea sa de critic literar, concepţia despre artă.

● George Cristea — **ÎN ȚARA BISERICILOR DE LEMN** (cu un Cuvînt înainte de prof. univ. Michel Steriade).

1989, 98 pp., + 1 h.; lucrarea, apărută mai întîi în Suedia, prezintă arhitectura în lemn dintr-un colţ de ţară, Maramureşul, vestit pentru lăcaşurile religioase din lemn.

● IZVOARE ŞI MĂRTURII REFERITOARE LA EVREEI DIN ROMÂNIA, VOL. II, PARTEA 2 (Prefaţă de dr. Moses Rosen; Cuvînt înainte de prof. univ. dr. Gh. Platon; volum întocmit de L. Benjamin, M. Spielmann, S. Stanciu).

Editura Hasefer, Bucureşti, 1990, CXXXVII + 561 pp.: volumul, editat de Centrul de istorie al Federaţiei comunităţilor evreieşti din România, cu sprijinul instituţiei **Memorial Foundation for Jewish Culture**, încheie publicarea documentelor din secolul al XVIII-lea.

● Radu Stan Carpiu — **ENIGMA INSULEI SAU CĂLĂTORIE PESTE ȘAPTE MILENII.**

Editura Getica, Bucureşti, 1990, 352 pp., 38 lei: autorul, de profesie inginer, a preluat şi sintetizat într-o formă accesibilă, din sute de lucrări, tot ceea ce a considerat că este interesant şi edificator privind istoria strămoşilor noştri şi a populaţiilor înrudite, pe o perioadă de peste 7 000 ani.

● Aleksandr Isaievici Soljenitin — **CĂDEREA IMPERIULUI COMUNIST SAU CUM SĂ REÎNTEMEIEM RUSIA** (în româneşte de Natalia Cantemir; Postfaţă de Radu Negru).

Editura Rampa şi Ecranul, Bucureşti, 1991, 80 pp., 35 lei: eseu – apărut în colecţia **Prometeu** – al marelui scriitor rus, nobel, laureat al Premiului Nobel pentru literatură, în care îşi expune reflecţiile sale asupra viitorului Rusiei.

Mai există enigme?

„Cînd a văzut Decebal că scaunul lui de domnie
și toată țara sînt în mîinile dușmanului,
că el însuși este în primejdie să fie luat prizonier,
își curmă zilele. Capul său fu dus la Roma.

În felul acesta, Dacia ajunsese sub ascultarea romanilor și Traian
stabili în ea orașe de coloniști.

Fără descoperite și comorile lui Decebal, deși se aflau ascunse
sub riul Sargetia, din apropierea capitalei sale.

Căci Decebal abătuse riul cu ajutorul unor prizonieri și săpase acolo o groapă.
Puse în ea o mulțime de argint și de aur, precum și alte lucruri foarte prețioase —
mai ales dintre cele care suportau umezeala —,
așezase peste ele pietre, iar după aceea aduse riul din nou în albia lui.
Tot cu oamenii aceia [Decebal] puse în siguranță,
în niște peșteri,
veștminte și alte lucruri la fel.
După ce făcu toate acestea, îi măcelări, ca să nu dea nimic pe față.
Dar Bicilis, un tovarăș al său care cunoștea cele întimplăte,
fu luat prizonier și dădu în vileag toate acestea“.

PE URMELE COMORII LUI DECEBAL

LIVIU MĂRGHITAN

Așa se prezintă faptele, cum le relatează Dio Cassius în *Istoria romană*. Potrivit autorului antic, comorile lui Decebal ar fi ajuns în mîinile romanilor, precauțiunile luate de regele dac fiind inutile, datorită trădării lui Bicilis. De-a lungul timpului, relatarea a stîrnit, totuși, unele îndoieli, mai cu seamă în privința cuantumului acestor bogății. Totodată, numeroși căutători de comori au sperat — mizînd pe erorile izvoarelor — că vor descoperi, cîndva, adevăratul loc al ascunderii comorii lui Decebal. Ne propunem, în cele ce urmează, să supunem unei reexaminări informațiile antice, pentru a vedea în ce măsură asemenea opinii au credibilitate.

În imagini: fibule din tezaurul de la Coadă Malului (Prahova), una din marturiile civilizației și bogăției geto-dacilor scapata jafului armatei romane.

Argumentele capturării

Ipoteza capturării de către Traian a întregii comori a lui Decebal este susținută și de alte izvoare, unele chiar mai apropiate în timp, comparativ cu data cînd Dio Cassius își scria opera (sec. III e.n.). Astfel, Criton, medicul personal al împăratului Traian, consemnează într-o scriere, intitulată *Geticele* că „după ce a cucerit-o [Scitia — așa numește el teritoriul Daciei] pentru prima oară și [l-a învins] pe Decebal, conducătorul geților, puternicul Traian a adus romanilor cinci milioane de livre de aur, o cantitate dublă de argint, în afară de cupe și lucruri [scumpe], depășind orice prețuire, apoi turme și arme și peste cinci sute de mii de bărbați cit se

poate de potriviți pentru luptă, împreună cu armele lor“.

Faptul că respectiva informație a lui Criton s-a păstrat în scrierea altui autor antic, de data aceasta din veacul VI, Ioannes Lydus, nu scade prea mult din valoarea ei, cel mult sub aspectul credibilității cifrelor.

Dar pe lîngă cele două izvoare literare, ipoteza capturării comorii lui Decebal este susținută și de un argument artistic, scena nr. CXXXVIII de pe Columna traiană, înfățișînd un grup de animale de povară (cai, catiri?), pe ale căror spinări sînt așezate sarmare pline cu felurite vase, tabloul respectiv fiind interpretat ca reprezentînd transportarea din ascunzătoare a tezaurului daciei.

Un alt argument în favoarea supoziției că Roma a intrat cu adevărat în posesia

aurului și argintului Daciei îl constituie vastul program de construcții monumentale, inaugurat în capitala Imperiului roman după anul 106, precum și redresarea situației financiare precare moștenită de la Nero, care lăsase în urma lui o vistierie secătuită. Potrivit aceluiași Dio Cassius, „după întoarcerea la Roma... [Traian] dădu spectacole timp de o sută douăzeci și trei de zile, în cursul cărora au fost ucise cam unsprezece mii de „animale sălbatice” și au luptat „zece mii de gladiatori”. „De asemenea — continuă Dio Cassius — „Traian construiește drumuri de piatră prin mlaștinile pompeiene, cu clădiri pe margini și cu poduri mărețe. Topește toată moneda deteriorată. Întemeiază biblioteci și ridică în for o columnă foarte mare, atât pentru a-i sluji de mormânt, cât și ca o dovadă de măreție a lucrărilor din for”.

Pe parcursul Evului Mediu, când în anumite cercuri erudite din Europa s-a manifestat interes pentru cunoașterea istoriei lumii antice, au intrat în discuție, firească, aspectele privind comoră regelui dac. Inițial, învățații, inclusiv cei transilvăneni au preluat ad litteram textele lui Criton-Lydus și Dio Cassius privitoare la comorile regelui Decebal. De altfel, era și dificil de susținut vreo altă ipoteză, câtă vreme nu se cunoștea locul unde fusese, cu secole în urmă, cetatea, de scaun a regelui Daciei.

O schimbare a acestui mod de a privi lucrurile s-a petrecut în epoca modernă, când studiul istoriei a dobândit noi metode de cercetare. În noul context al investigării trecutului îndepărtat, au fost supuse unei analize critice și știrile antice referitoare la proporțiile cu totul neobișnuite ale acestui tezaur. S-a recurs la rectificări ale cifrelor, propunându-se reduceri substanțiale, raportul de scădere fiind de 1/10 sau, în unele cazuri, chiar de 1/100. Una dintre analizele cele mai aprofundate este aceea făcută încă din anul 1924 de reputatul romanist Jérôme

Carcopino, într-un articol publicat în revista *Dacia*, analiză reluată apoi într-o lucrare, *Points de vue sur l'imperialisme romain*, apărută în anul 1934. Și cifrele propuse de el (165 000 kg. aur, 330 000 kg argint și 50 000 prizonieri) au fost socotite de unii cercetători ca exagerate.

Aparent fără vreo legătură cu problematica comorii lui Decebal, pe parcursul sec. XIX și în deceniile veacului nostru au fost descoperite, pe întregul areal locuit de geto-daci, sumedenie de tezaure de monede și obiecte de podobaă din argint și argint aurit. De la consemnarea din anul 1821 a tezaurului descoperit la Săliștea (numită atunci Cioara, în comitatul Alba)¹, numărul acestor comori personale acescuse în pământ se ridica la 135 tezaure. Pe ansamblu, inventarul general al obiectelor acescuse în aceste descoperiri se cifrează la 5 000 felurite piese, cu o greutate totală ce depășește 100 kg.

Presupunând că din totalul „truselor” de obiecte (fibule, agrafe, aplice, pectorali, cupe, diferite alte categorii de vase) doar un procentaj infim a avut șansa de a rămâne secole de-a rândul în asounzișul inițial, trebuie să acceptăm ideea că numeroși geto-daci aveau în posesie importante cantități de metal prețios, pe care l-au transformat în bijuterii sau vase de lux.

Un amanunt de care trebuie să ținem seamă este și acela că în întreaga perioadă în care se datează aceste tezaure (sec. I e.n.-sec. I e.n.) lipesc garnituri similare confecționate din aur, așa cum, de pilda, fuseseră descoperite pentru perioadele anterioare (sec. V-IV e.n.). Faptul sugerează ca aurul devenise un material ce se afla exclusiv în posesia puterii regale dacice. Metalul prețios despre care știm cu siguranță

din mărturiile arheologice ca era extras din nisipurile aurifere ale unor riuri: Crișurile, Mureșul, Jiul, precum și cel din minele de subteran din Munții Apuseni se teauriza în vistieria de la Sarmizegetusa Regia. Cât privește argintul, e de presupus că în condițiile în care particularii dețineau cantitățile ilustrate de cele 135 tezaure descoperite, cu atât mai mari erau șansele ca oficialitățile să acumuleze cantități considerabile din acest metal.

Și această acumulare nu dura doar de câteva decenii, ci de mai multe secole, interval în care Dacia fusese ferită de ocupații străine. Dimpotrivă, în această perioadă, geto-dacii au deținut primul militar-politic din sud-estul continentului, repurtind o seamă de victorii împotriva unor inamici, expediții din care participanții se vor fi întors, potrivit practicii vremii (și dintotdeauna a războaielor), cu însemnate prazi. Trebuie, așadar, admis, că în vistieria regală dacica se adunase un imens tezaur, ceea ce conferă credibilitate știrilor literare antice, chiar dacă este greu de precizat cuantumul lor.

Strei, Jiul sau Cugir?

Explicabilă, deci, hotărârea lui Decebal de a ascunde această comoră. Pentru regele Daciei păstrarea vistieriei însemna, chiar în alternativa pierderii țării, o speranță pentru organizarea unei viitoare coaliții antiromane, oferind posibilitatea plătirii unor subsidii substanțiale eventualelor aliați. De altminteri, în temeiul unei astfel de soluții, Decebal a căutat să supraviețuiască căderii cetății sale de scaun, apărarea ultimului bastion al Sarmizegetusei avind, după părerea mea, tocmai rostul de a îngădui — prin ragazul de timp pe care îl crea — ascunderea tezaurului.

Desigur, punerea în siguranță a acestuia era o opera-

¹ Vor fi fost și descoperiri mai vechi, anterioare anului 1821, dar nu s-au înregistrat de vreun for administrativ sau științific, obiectele risipiindu-se fara urma.

ție deosebit de delicată, fiind necesar să se identifice un punct topografic de asemenea natură, încât să fie greu de descoperit de către romani și, în același timp, să-i ofere lui Decebal accesul. E de presupus că numai după ce planul scoaterii din cetate a marelui tezaur și punerea acestuia la adăpost fusese stabilită în amănunt, va fi părăsit și Decebal capitala statului dac. Cît privește intenția sa de a folosi ulterior imensa bogăție pentru reluarea luptei împotriva romanilor, aceasta ni se pare în afara oricărui dubiu, de vreme ce s-a dat dispoziția ca ascunderea comorii să rămână o taină atît pentru învingători, cît și pentru proprii supuși.

Rezultă că în derularea ultimelor zile ale războiului, elementul cheie l-a constituit punerea la loc sigur a marelui tezaur regal. În aceste condiții se pune întrebarea: reprezenta riul Sargetia locul, cel mai potrivit pentru o asemenea operație? Conform

identificărilor făcute de lingviști, Sargetia este actualul riu Strei. Să examinăm situația în care se găsea acest curs de apă în timpul războaielor daco-romane. Încă de la încheierea primului război (101-102), întreaga vale a Streiului era sub ocupația permanentă a trupelor romane, aici avîndu-și castrul Legiunea IV, Flavia Felix. Cursul Streiului mai avea dezavantajul (din punctul de vedere dacic) că reprezenta principalul culoar de legătură între Banat și Transilvania, fiind ținut sub o strictă supraveghere de către romani. Era oare posibilă, în această situație, efectuarea unei operații atît de laborioase, precum abateră cursului unei ape, săparea unei gropi și apoi revenirea cursului pe albia normală, fără ca acest lucru să fi fost observat de către romani?

Fără îndoială că nu! Pleדם, în consecință, pentru identificarea altui riu din zonă, al cărui curs să fi

fost mai ferit de prezența romană, decît traseul străbătut de apa Streiului.

Se conturează două eventualități: alegerea ca loc de tănuire a marelui tezaur pe cursul superior al Jiului, unde accesul purtătorilor comorii era protejat de garnizoana din cetatea Banița (Dealul Bolii); alt posibil loc de ascundere putea fi în bazinul superior al Cugirului și Riului Mic, ambele cu deversarea spre valea Mureșului. De altminteri, în antichitate, valea Cugirului era o zonă destul de retrasă, ceea ce a și făcut ca în acest perimetru să fie descoperit un mormint princiar (*Magazin istoric*, nr. 1/1980), cu un inventar deosebit de bogat.

Precauția ascunderii comorii s-a dovedit inutilă, datorită trădării lui Bicilis. Desigur, există posibilitatea ca romanii să nu fi recuperat întregul tezaur al regelui Decebal. Eventuala lui descoperire este însă o problemă a cercetării viitoare. ■

CONSIDERAZIONI GENERALI SUGLI STUDI STORICI

Edizione Unicord

O bine venita ediție în limba italiană a *Generalităților cu privire la studiile istorice* a apărut la Milano sub îngrijirea profesoarei Bianca Valota Cavallotti, nepoata de fiică a lui Nicolae Iorga. Apă-

ruta sub auspiciile Centrului italo-român de studii istorice din Milano, în excelențe condiții grafice, lucrarea cuprinde un larg studiu introductiv privind viața, opera și gândirea marelui istoric, datorat îngrijitoriei ediției. Este un studiu de peste o sută de pagini (pp. 7-126), intitulat cu modeste *Introduzione*, în cuprinsul caruia Bianca Valota Cavallotti înfățișează publicului savant italian pe învățatul ei înaintaș. Nicolae Iorga este prezentat cu obiectivitate deplină — ca istoric și nu ca nepoată! — în toată complexitatea activității sale multiforme, ca istoric al românilor, dar și ca istoric al umanității. Studiu serios, muncit, bogat informat, această „introducere” reprezintă nu numai un necesar cadru introductiv și lămuritor pentru cititorul intelectual italian, respectiv de peste hotare, dar și o valoroasă contribuție istoriografică, scrisă cu capacitatea

unei ample cuprinderi a fenomenelor istoriografice universale. Profesoara de la Universitatea din Milano a activat, de altfel, mulți ani în biroul de conducere al Comisiei internaționale de istoriografie. În continuare, sînt reproduse — traduse în italiană — studiile „generalizante” ale lui Nicolae Iorga, plecîndu-se de la ediția a III-a — cea mai completă — realizată de regretata Liliana Pippidi. În volumul apărut la Milano nu este cuprins un studiu din sus-amintita ediție, iar la unele s-a procedat de îngrijitoria ediției la unele reduceri, marcate însă cu []. Noua ediție, prima adresată străinătății și pregătită în mod special pentru cititorul necunosător al realităților românești, reprezintă o însemnată contribuție istoriografică care merită toate elogiile.

Dan BERINDEI

ANII '70 ÎN RELAȚIILE ECONOMICE ROMÂNNO-AMERICANE

PAUL D. QUINLAN

Explicație

În răstimpul de la Revoluția din decembrie 1989, revista noastră a primit peste 100 de texte ale corespondenților și colaboratorilor noștri de peste hotare. Așa se explică faptul că o parte dintre articole nu au putut fi încă programate, dat fiind că, deși de la nr. 10/1990 am revenit la 96 pagini, totuși spațiul este limitat față de abundența portofoliului. Iată însă că unui dintre specialiștii americani al istoriei românești, dr. Paul D. Quinlan (principală sa lucrare *Clash over Rumania* fiind de mult timp o carte de referință pentru primii ani postbelici și schimbările dramatice ce au avut loc atunci în situația țării noastre), ne-a trimis în septembrie 1990 un articol iar în februarie 1991 a revenit cu o nouă scrisoare și cu o copie a articolului expediat anterior. Domnul Paul D. Quinlan ne-a vizitat țara în mai multe rânduri. După cite știu este prima cercetare științifică bazată pe surse americane consacrată acestui subiect din istoria relațiilor contemporane româno-americane. Este și prima cercetare americană ce dezvăluie aspecte necunoscute ale acestor relații.

Reproducem acum acest articol, însoțindu-l de scrisoarea colegului nostru de la Providence College:

„Dragă Cristian,

Am vorbit cu Radu Florescu de curind și el mi-a sugerat să-ți trimit textul alăturat, prezentat la ultima Conferință a Asociației Americane pentru dezvoltarea studiilor slave [American Association for the Advancement of Slavic Studies Conference — în general în țările anglo-saxone România este inclusă atît în spațiul sud-est european, cit și în zona studiilor slave — este o tipologie mai veche care s-a păstrat pînă în prezent — n.r.].

Aș fi încântat dacă Magazin istoric va publica textul meu. Deși relațiile economice româno-americane nu sînt normale, cred că acum este timpul potrivit pentru un asemenea articol”.

Ceea ce și facem în acest număr, unde cititorul va găsi mai multe pagini despre relațiile româno-americane pe diferite planuri, ceea ce reprezintă modul nostru, al celor de la Magazin istoric, de a reaminti împlinirea la 4 iulie a 215 ani de la proclamarea independenței Statelor Unite ale Americii. Paul D. Quinlan, și Ellsworth H. Brown sînt deci oaspeții Magazinului istoric.

C.P.

Creșterea înregistrată în relațiile economice dintre Statele Unite și România în anii '70 a constituit una dintre cele mai interesante caracteristici ale relațiilor Est-Vest. Privind tabelele statistice referitoare la comerțul dintre Statele Unite și România în perioada anilor '60, cu greu și-ar fi putut cineva închipui că S.U.A. aveau să joace un rol important în comerțul extern al României. Dar, la fel ca în cazul relațiilor chino-americane, condiții politice și economice schimbate pot naște prietenii străni, așa încît, la începutul anilor '80, Statele Unite au devenit al treilea partener comercial ca importanță pentru România, cu o valoare totală a schimburilor de peste un miliard dolari. Scopul articolului ce urmează este să urmărească, pe scurt, această evoluție interesantă.

Istoricii și economiștii au stabilit că origi-

nile sporirii comerțului româno-american din anii '70 se află la începutul deceniului șapte. Înainte de acea dată, asupra ambelor țări acționau din plin condițiile și mentalitatea războiului rece din epoca lui Truman și Eisenhower, așa încît relațiile economice dintre ele erau nesemnificative. În 1952, de exemplu, Statele Unite importau din România bunuri în valoare de mai puțin de 500 dolari. O asemenea atitudine corespundea politicii externe americane din acea perioadă, care urmărea să izoleze Rusia și sateliții ei din punct de vedere politic și economic, cu speranța că astfel va slăbi pe ruși pe plan militar și va preveni răspîndirea comunismului.

Principalele documente legale ce urmau să limiteze exporturile către U.R.S.S. și țările din Est erau *Export Control Act*, din 1949, care interzicea firmelor americane să

vînda materiale strategice statelor comuniste, și *Mutual Defense Assistance Control Act*, din 1951, cunoscut mai bine ca *Battle Act*, care obliga filialele străine ale firmelor americane să respecte aceleași reglementări stricte în privința exportului ca și firmele din țară. În plus, exporturile care nu aveau un caracter strategic erau supuse unor tipuri diferite de reglementări și licențe de către *Office of Export Control* din cadrul Departamentului pentru comerț. Pentru a limita importurile din țările comuniste, președintele Truman a pus capăt, în 1951, clauzei națiunii celei mai favorizate pentru toate țările comuniste. Deci și exporturile românești erau supuse taxelor foarte înalte prevăzute de *Smoot-Hawley Tariff*, din 1930.

Dar chiar și fără asemenea reglementări severe, comerțul americano-român probabil că nu ar fi atins cote mai înalte, căci României i-a fost necesar un lung interval de timp pentru a-și reconstrui economia distrusă de război, în parte și datorită controlului economic și cererilor de reparații deosebit de mari ale Rusiei. Ultimul soldat sovietic a părăsit România în 1958. Nu multă vreme după aceea, România avea să înceapă să-și dezvolte propria politică externă, nonconformistă, de „alinieri parțială” cu U.R.S.S. și celelalte state satelit. Punctul de cotitură se plasează la începutul anilor '60, cînd România a rezistat presiunilor rușesti de stabilire a unor largi puteri economice pentru CAER, cit și cu planurile Moscovei de a reduce România la un furnizor de materii prime și produse agricole. Scurt timp după aceea, România a început să afirme dreptul statelor socialiste de a-și urma propria politică și programe, fără intervenții sau indicații dinafară, continuîndu-și totodată politica de industrializare rapidă. De-a lungul decadei următoare, România a încetat vestul, intrînd în conflict cu U.R.S.S. datorită refuzului de a urma politica Moscovei într-o serie de ocazii, mai ales în 1968. Atunci România nu numai că a refuzat să participe la invadarea Cehoslovaciei, dar și-a mobilizat și trupele, fiind hotărîtă să le folosească în cazul în care armata roșie ar fi amenințată să intre în țară. După cum, scria Mary Ellen Fischer, „poziția publică anti-sovietică a lui Ceaușescu i-a consolidat și legitimat puterea și pe cea a partidului său. În deceniul următor, românii, dezamăgiți de alte aspecte ale politicii partidului, priveau spre August 1968 ca principala rațiune pentru sprijinirea P.C.R.”.

Desigur, toate acestea au fost urmărite îndeaproape de către guvernul american, a cărui politică față de Europa de Est începuse să sufere transformări. Prin anii '60 devenea tot mai evident că politica de război economic dusă de Washington contra Europei de Est și a U.R.S.S. nu dădea rezultatele așteptate, din moment ce economiile acelor țări erau mai puternice ca oricînd și, pe măsură ce comerțul dintre Est și Vest începea

să crească, aliații noștri din Piața Comună își luau partea leului. În vremea lui Kennedy și a lui Johnson, vechea teorie că statele est-europene formau un bloc monopolitic sub strictul control al Moscovei a început să se estompeze, fiind înlocuită de alta, care căuta să liberalizeze relațiile Est-Vest sau „să arunce punți de legătură”, cu speranța că o astfel de interacțiune ar încuraja țările est-europene să urmeze o politică externă mai independentă și să favorizeze reforme liberale pe plan intern. Cu toate că schimbarea a venit încet, mai ales pentru că Congresul s-a arătat mai conservator decît Casa Alba în problemele privind raporturile Est-Vest, s-au făcut pași pe calea normalizării relațiilor dintre S.U.A. și România, care au pregătît drumul pentru anii '70. De exemplu, la 1 iunie 1964, s-a semnat un Acord privind comerțul între S.U.A. și România, care a reprezentat primul pas în liberalizarea exporturilor americane către România. Pe baza lui s-a stabilit o listă generală de licențe pentru bunurile pe care România le putea importa din S.U.A. — cum Polonia avea deja —, ceea ce a ușurat României importul multor produse americane. De asemenea, S.U.A. puteau stabili un oficiu comercial la București, iar Legația americană a fost ridicată la rang de ambasada. Scurta vreme după aceea, președintele Johnson a dat aprobare lui *Export-Import Bank* să extindă împrumuturile pe credit și garanție către România, iar Procurorul General a stabilit că *Johnson Act* din 1934, care interzicea acordarea de împrumuturi țărilor care nu și-au achitat datoria din primul război mondial, se aplica doar împrumuturilor pe termen lung. Drept urmare, bancile americane puteau acorda României credite pe termen scurt și mediu. Dar din nefericire pentru România, Congresul și președintele nu împărtășeau același punct de vedere asupra comerțului cu Europa de Est. Congresul a refuzat, în 1966, să ia în dezbateră o lege comercială care ar fi restabilit puterile discreționare ale președintelui pentru a acorda clauza națiunii celei mai favorizate țărilor comuniste. Apoi, în 1968, în parte din cauza mai multor discursuri ale lui Ceaușescu în care el denunța implicarea S.U.A. în Vietnam — deși pe ansamblu criticile României erau cele mai blinde în rîndul țărilor est-europene — Congresul a retras creditele acordate de *Export-Import Bank*, împreună cu garanțiile *Commodity Credit Corporation*, pe care Johnson le extinsese în 1964.

O parte a acordului comercial din 1964 ușurase, de asemenea, vînzarea unor întregi instalații industriale către România de către firme americane, făcînd posibilă finanțarea achizițiilor lor. În scurtă vreme după aceea, s-au eliberat licențe companiilor *Firestone* și *Universal Oil Products* din Chicago, pentru a vinde uzine întregi României. *Firestone* urma să construiască o uzină de

prelucrare a cauciucului sintetic, în valoare de 40-50 milioane dolari, iar *Universal* o unitate de prelucrare catalitică ce costa 25,5 milioane dolari. Dar, pe cînd *Firestone* finaliza vânzarea cu Bucureștiul, principalul lor rival, *Goodyear Tire and Rubber Company*, a denunțat vânzarea ca fiind nepatriotică. Lui *Goodyear* i s-a alăturat *Young Americans for Freedom*, o organizație conservatoare, cu aderență în campusurile colegiilor, care a organizat un boicot și pichete în fața magazinelor *Firestone*. În final, firma a renunțat la proiect. În schimb, *Universal Oil* a reușit să finalizeze proiectul său, avînd de înfruntat doar neplăceri minore din partea grupurilor conservatoare. Din cauza acestor probleme, România s-a îndreptat în anii '60 mai curînd către Europa de Vest decît către S.U.A. În final, românii au obținut uzina de cauciuc sintetic. A fost construită de *Pirelli*, o companie italiană. Spre sfîrșitul anilor '60, comerțul dintre S.U.A. și România continuă să rămînă nesemnificativ, cu exporturi americane, în 1967 și 1968, în valoare doar de 18 și respectiv 17 milioane dolari, în vreme ce importurile se cifrau la șase și, respectiv, cinci milioane dolari pentru aceeași perioadă.

Un moment important în dezvoltarea relațiilor româno-americane a survenit în august 1969, cînd președintele Nixon a vizitat Bucureștiul. Era primul președinte american care a călătorit într-o țară membră a Pactului de la Varșovia și primul care a mers în România. Era un semn clar al aprobării de către S.U.A. a politicii independente duse de România, concretizată în special în critica atenuată față de războiul din Vietnam și în rolul României ca factor de legătură în efortul negocierilor de pace. Nixon, care adoptase politica predecesorilor săi de „lansare a punților de legătură” ca parte a politicii sale generale de destindere, era impresionat în mod special de români și le-a dat de înțeles că favoriza relații mai strînse și un comerț sporit. Simpatia lui Nixon pentru România data din 1967, cînd fusese primit, ca simplu cetățean, cu multă căldură de către conducătorii români, spre deosebire de primirile ce i se rezervaseră în celelalte țări est-europene. „Nixon nu uita niciodată amabilități de acest gen”, spunea Kissinger.

O îmbunătățire a relațiilor era, în mod evident, benefică ambelor părți. Ceaușescu i-a spus lui Nixon că se bucura de faptul că amîndoi doreau „să exploreze noi căi pentru extinderea schimburilor și cooperării economice, științifice, tehnologice și culturale”. Românii erau conștienți că, pentru a urma o politică și mai independentă, trebuiau să își reducă dependența economică de Rusia și de celelalte state socialiste. Deja, ei întreprinseseră pași mari în această direcție. În 1959, volumul comerțului României cu CAER-ul se ridica la 71%, iar cel cu U.R.S.S., cel mai mare partener comercial al ei, la 47%. Zece ani mai tîrziu, comerțul cu

CAER-ul se redusese la 48%, iar cel cu Uniunea Sovietică la doar 27%. În contrast, comerțul României cu țările capitaliste, în special cu Europa de Vest, se ridicase de la 15% la 35% pentru aceeași perioadă. România spera să își diversifice și mai mult comerțul extern, incluzînd și Statele Unite.

De-a lungul anilor ce au urmat, Washington-ul a întreprins o serie de acțiuni majore, care să ușureze acest lucru. *Export Administration Act*, din 1969, inițiat de senatorii Mondale și Muskie, a contribuit la desfașurarea comerțului pe o scară sporită, caci legea marca renunțarea la vechea politică a Congresului de a trata comunismul ca pe un virus ce trebuia ținut în carantină. Actul declara că politica Statelor Unite trebuia „să încurajeze comerțul cu toate țările cu care avem relații diplomatice sau comerciale, cu excepția acelor țări cu care, potrivit aprecierii președintelui, un asemenea comerț ar fi contrar intereselor naționale”. Schimbarea din politica Congresului era extrem de favorabilă României. În mai 1971, în urma unei vizite în România a Secretarului pentru comerț, Maurice Stans, administrația a împărțat mare parte dintre restricțiile de export ce mai acționau contra României, astfel încît doar aproximativ 10% din exporturile americane către România necesitau licențe.

În noiembrie următor, președintele Nixon a desemnat din nou România ca eligibilă pentru credite și servicii din partea lui *Export-Import Bank* și *Commodity Credit Corporation*. În martie 1972, facilitățile acordate de *Overseas Private Investment Corporation* au fost extinse, pentru a garanta investițiile particulare din S.U.A. în România. Asemenea măsuri urmăreau să ușureze cumpărarea de către partea română a unor produse americane, din moment ce leul nu este convertibil și nu poate fi folosit pentru a cumpăra produse occidentale. Pentru a încuraja aceasta, cit și pentru a rezolva problemele balanței de plăți, în 1972, România a intrat în cadrul Fondului Monetar Internațional, care ulterior a scutit-o de restricțiile în domeniul creditului prevăzute de *Johnson Act* din 1934. În plus, în 1971 România a aderat la Acordul general asupra tarifelor și comerțului (GATT), iar în 1972 la Banca internațională pentru reconstrucție, devenind primul stat din CAER care a intrat în aceste organizații.

În spatele schimbărilor se găseau oamenii de afaceri interesați să patrundă pe piețele est-europene, cit și Camera de comerț americană. Sprijinirea în continuare a procesului constituia problema cu care se confruntau S.U.A. în acel moment, datorită deficitului balanței lor de plăți, cit și faptului că S.U.A. în general înregistrau un surplus comercial cu România. Aceste schimbări s-au reflectat curînd în comerțul americano-român. Exporturile S.U.A. au crescut de la 66 milioane dolari în 1970 la 116 milioane în 1973 și 277 milioane în 1974. Importurile s-au menținut

scăzute pînă în 1973, cînd au sporit la aproape 60 milioane dolari, pentru a atinge 130 milioane în anul următor. Cu toate că era vorba încă de un nivel scăzut al dolarului, era un pas în direcția cea bună. Din punctul de vedere al Washingtonului, obiectivele politice erau la fel de importante ca și cele economice. Produsele agricole și utilajele se aflau în fruntea listei de exporturi ale S.U.A., în vreme ce uleiurile și lubrefianții din petrol dominau importurile, urmate de alte produse, ca tractoare pentru agricultură, încălțăminte, șuncă în conservă, sticlă și îmbrăcăminte.

Un alt semn al îmbunătățirii relațiilor dintre America și România au fost vizitele președintelui Ceaușescu în Statele Unite în 1970 și din nou în 1973. În timpul celei din urmă, s-a dat publicității un *Joint Statement on Cooperation*, în care ambii lideri pledau pentru „încurajarea pe mai departe a creșterii cooperării comerciale, cit și industriale, științifice și tehnice, în special asemenea forme de colaborare precum societăți mixte și programe de cercetare comune între întreprinderi și instituții din cele două țări”. Tot atunci, ca și în alte cazuri, începînd din 1964, românii i-au presat pe americani să le acorde clauza națiunii celei mai favorizate, ultimul și poate cel mai important pas pe calea normalizării depline a relațiilor comerciale dintre cele două națiuni. Lipsa clauzei devenise o problemă majoră pentru români, mai ales din moment ce nu mai exista vreo restricție importantă asupra exporturilor americane, în vreme ce cele românești erau în continuare supuse taxelor mari fixate de *Smoot-Hawley Tariff*. Asta însemna că România înregistra o balanță comercială nefavorabilă și în continuă creștere în relațiile cu S.U.A. și, cum moneda ei nu era convertibilă, singura cale de obținere a devizelor occidentale o constituiau exporturile către Vest și turismul. Problema era și mai acută datorită datoriei deja mari față de Vest, ce se cifra la 1,8 miliarde dolari în 1971, cea mai mare avută de una dintre țările CAER; în 1975 atingea peste 3 miliarde dolari.

În mai multe rînduri Johnson și Nixon au indicat românilor că erau în favoarea extinderii clauzei, dar fără rezultate concrete, mai ales datorită faptului că în 1962 Congresul luase președintelui posibilitatea de a mai acorda clauza după propria-i voință. La sfîrșitul anilor '60, s-a introdus în Congres cererea de a se acorda României clauza națiunii celei mai favorizate. Unul dintre primii avocați ai liberalizării politicii comerciale americane față de Europa de Est a fost senatorul Walter Mondale, care, împreună cu senatorul Edward Brooke, a introdus în 1971 o rezoluție în Senat pentru acordarea clauzei României. În sprijinul rezoluției sale, Mondale declara că refuzarea clauzei era „nefirească și irațională”. Aceasta „de fapt nu oprește nimic din ceea ce est-europenii

pot obține din Vest, în mod legal și cu deplinul sprijin al guvernului nostru”.

Pînă atunci, Nixon n-a insistat asupra acestei probleme, dar din 1972 administrația a început să sprijine în mod activ cererea. În anul următor s-au introdus mai multe rezoluții, inclusiv cîteva menite să restabilească puterea președintelui de a acorda clauza. În timpul vizitei lui Ceaușescu din decembrie 1973, un număr de congresmeni au vorbit în mod elogios despre România, susținînd în mod activ acordarea clauzei. Cu același scop s-a creat atunci un Consiliu economic reunit româno-american, menit să promoveze dezvoltarea relațiilor economice. O opoziție puternică față de acordarea clauzei a venit din partea grupurilor de evrei americani, care criticau restricțiile românești în privința emigrării ce afectau și pe evreii ce doreau să plece în Israel sau în S.U.A.

Un an mai tîrziu, prin votarea lui *Trade Act*, Congresul a restabilit, în sfîrșit, dreptul deplin al președintelui de a acorda clauza națiunii celei mai favorizate țărilor din CAER. Secțiunea 402, așa-numitul *Amendment Jackson-Vanik*, stabilea totuși că „nici o țară care nu dispune de o economie de piață nu poate fi eligibilă pentru a primi un tratament vamal nediscriminator”, „credite (guvernamentale) sau garanții în domeniul creditului... dacă refuza cetățenilor săi dreptul de a emigra”. O secțiune adițională dădea președintelui autoritatea de a acorda o derogare prin ordin executiv de la respectivul amendament „dacă obține asigurări că reglementările în domeniul emigrării din țara respectivă vor conduce în mod evident la realizarea obiectivelor” secțiunii 402. Între timp, s-au purtat negocieri între Washington și București și, la 2 aprilie 1975, folosindu-se de puterile sale rezultate din *Trade Act* (1974), președintele Ford a semnat *Acordul de comerț dintre S.U.A. și România*, acordîndu-i clauza. De asemenea, România a fost singura țară din CAER care a acceptat *Amendamentul Jackson-Vanik* drept bază de negocieri.

Principala problemă din timpul audierilor ce au urmat în Congres pe marginea acordului comercial a constituit-o libertatea de emigrare. Mulți membri din Congres erau preocupați de lipsa de substanță a justificării președintelui în privința derogării de la secțiunea 402. În fața subcomitetului pentru comerț al Camerei, Arthur Hartman, secretar adjunct pentru problemele europene, a declarat că s-a ajuns la unele „acorduri” cu românii care vor „satisface pe deplin... obiectivele secțiunii 402”, dar pentru că această problemă era de cea „mai mare sensibilitate”, „acordurile la care s-a ajuns ar putea eșua dacă detaliile ar fi supuse dezbaterii publice”. De aceea, el a cerut Congresului „să judece modul cum decurge emigrarea din România pe baza faptelor ce vor avea loc în săptămînile și lunile următoare”. Cei ce sprijineau acordarea clauzei au subliniat

sporirea recentă a emigrării din România și faptul că derogarea prezidențială trebuia reînnoită anual. În plus, ei au accentuat mai multe aspecte: relațiile economice dintre cele două țări s-au îmbunătățit, balanța comercială era favorabilă pentru America, prin acordarea clauzei comerțului bilateral putea atinge un miliard dolari pînă în 1980, cit și cursul independent al politicii românești. Opozanții au aratat că în ultimii ani politica de emigrari din România a fost foarte restrictivă, că guvernul ei ducea o politica discriminatorie față de minoritățile evreiești, ungurești și germane și că menținea unul dintre cele mai opresive regimuri din blocul sovietic. Mișcarea sindicală s-a alăturat și ea opoziției, din teama de a nu pierde locuri de muncă. În ajutorul celor care sprijineau acordul a venit aprobarea de ultim moment și prudenta a reprezentanților comunității evreiești din S.U.A. Voturile din ambele camere au marcat o victorie decisivă pentru sprijinitorii acordului comercial: 88 la 2 în Senat și 355 la 41 în Cameră. Astfel, România a devenit al treilea stat socialist, după Polonia și Iugoslavia, care a primit clauza națiunii celei mai favorite.

După cum era de așteptat, comerțul americano-român a crescut rapid ca urmare a acordării clauzei. Exporturile Statelor Unite au sporit de la 189 milioane dolari, în 1975, la 317 milioane în 1978 și la peste 500 milioane în 1979. În același timp, cele românești au ajuns de la 132 milioane în 1975 la 346 milioane în 1978, cînd România s-a bucurat, lucru rar, de o balanță favorabilă în comerțul cu Statele Unite. Obiectivul dorit al atingerii unui comerț în valoare de un miliard dolari a fost realizat în 1980. Din nou produsele agricole s-au aflat în fruntea listei de exporturi ale Statelor Unite, în vreme ce produsele petroliere ocupau primul loc pe cea a României. Pentru rațiuni de control al exportului, România a fost tratată de către S.U.A. mult mai favorabil decît oricare alta țară din Europa de Est, cu excepția Iugoslaviei.

De mare ajutor în sporirea comerțului a fost Consiliul economic reunit româno-american, înființat în timpul vizitei lui Ceaușescu din decembrie 1973 și Acordul pe termen lung privind cooperarea economică, industrială și tehnică dintre cele două țări, semnat la 21 noiembrie 1976. Tot în sprijinul schimburilor economice și comerciale au venit și acordurile de cooperare. O formă de acord a fost societatea mixtă, devenită posibilă în urma schimbărilor survenite în legislația românească în 1971 și 1972, care permiteau firmelor străine să dețină pînă la 49% din capital în cadrul unor companii stăpînite în comun și care operau în România. În 1973, *Control Data*, unul dintre marii producători americani de computere, a creat, împreună cu Grupul industrial pentru electronica și tehnica a vacuumului, din România, o societate mixtă care să producă, în România,

componente periferice pentru computer, atît pentru piața internă cit și pentru cea mondială. Ulterior, România a format o societate mixtă cu *General Electric* pentru producerea de energie nucleară. De asemenea, *General Tire*, *Rollway Bearing International* și alte firme americane au semnat acorduri de asistență tehnică cu românii.

Din păcate, pe măsura ce anii '70 se apropiau de sfîrșit, această fază a relațiilor economice româno-americane s-a încheiat. În anii '70, economia română a înregistrat cea mai ridicată rată de creștere din Europa de Est, dar spre sfîrșitul deceniului economia a intrat într-o perioadă de criză. Cauzele acesteia au fost numeroase. În 1981, datorita criză a datoriei, România a inițiat un program sever de austeritate, care, printre altele, a dus la reducerea drastică a importurilor. Volumul total al comerțului cu S.U.A. a scăzut de la 1,06 miliarde, în 1981, la 562 milioane în 1982. În 1983 s-a ridicat la 698 milioane, dar aceasta datorita sporirii importurilor americane. Exporturile S.U.A. au scăzut de la 503 milioane, în 1981, la 185 milioane, în 1983, cea mai mare parte a pierderii fiind suportată de produsele agricole.

Un efect negativ la fel de mare asupra evoluției pe termen lung a relațiilor comerciale româno-americane l-a avut însuși Ceaușescu. Din anii '70, imaginea lui Ceaușescu în S.U.A. s-a deteriorat rapid. Uneori, el respecta *Amendamentul Jackson-Vanik* doar în silă. De exemplu, în 1982 a cerut emigranților să plătească în valută (pe care un cetățean român nu avea dreptul să o posede în mod legal) cheltuielile pe care se presupunea că le-a făcut statul pentru educarea sa, înainte de a putea părăsi țara. De asemenea, s-a bucurat de semnul distinctiv de a conduce, cu posibila excepție a Albaniei, cel mai ortodox regim stalinist din Europa de Est, completat de un cult al personalității fără egal în lumea comunistă, persecuții religioase, discriminări etnice și opresiune politică. Zilele ferice ale relațiilor americano-române din anii '70 au luat capăt, în mod oficial, în 1988, cînd românii au renunțat ei înșiși la clauza națiunii celei mai favorite, pentru a evita măsura neplăcută ca Washington-ul să le-o retragă. Drept urmare, volumul total al comerțului americano-român a scăzut de la 883 milioane dolari în 1988 la 520 milioane în 1989, importurile S.U.A. ajungînd de la 680 milioane la 354 milioane, în aceeași perioadă.

Să sperăm că nu prea departe în viitor, mai ales că acum Ceaușescu a dispărut, comerțul americano-român se va revigora. ■

**Versiune românească
Dorin MATEI**

De la corespondentul nostru
VALERIU BUDURU

Chicago Historical Society

Prof. Ellsworth H. Brown,

președintele Asociației muzeelor din S.U.A.

Cînd, în anul 1673, preotul lezuit Jacques Marquette, însoțit de călătorul Louis Jolliet și cinci vîslași francezi, începeau pe coasta de est a Lacului Michigan explorarea zonei și a riului pe care indienii îl numeau Checagua, nimeni nu se putea gîndi că peste mai puțin de două secole aici se va afla una dintre cele mai mari metropole ale Americii și

ale lumii: Chicago. De fapt, orașul s-a născut și s-a afirmat într-o perioadă mult mai scurtă, dacă avem în vedere că primul oameni albi s-au așezat în aceste locuri abia în 1804, odată cu construcția fortului Dearborn, ca bază de operații împotriva indienilor ce populau aceste locuri.

Confruntarea dintre băștinași și noii veniți

a fost deosebit de aspră. În 1812, garnizoana fortului a fost masacrată. Patru ani mai târziu, fortul — dat fiind importanța lui — era reconstruit. După două decenii, regiunea fiind pacificată, mica localitate născută la Dearborn, care și-a luat numele de Chicago, de la denumirea indiană a râului, număra aproximativ 100 de locuitori. În 1833, cu 550 de locuitori devenea un town, iar în 1837, cu 4 100 de cetățeni, un city.

Timpul orașului Chicago avea să sune însă cu adevărat odată cu clopotul primei locomotive pe calea ferată ce-l lega de estul Statelor Unite și cu construirea unor canale care să facă legătura Lacului Michigan și a celorlalte mari lacuri din nordul S.U.A. cu fluviul Mississippi și, prin acesta, cu Golful Mexic. Spre sfârșitul secolului trecut, la distanță de numai opt decenii de la constitui-

rea primelor gospodării, Chicago era de acum o mare metropolă, centru al unui întreg continent. Numărul locuitorilor săi se ridica la aproape două milioane, pentru ca în 1960 să depășească cifra de șapte milioane. Legăturile de afaceri se întindeau spre zonele cele mai întinse ale globului. Zgîrile norii se ridicau tot mai semei.

Pe această spectaculoasă traiectorie, istoria orașului înregistra însă și momente dintre cele mai zguduitoare. Dramele se derulau pe măsura dimensiunilor marii metropole: cataclisme, contraste sociale dintre cele mai tragice, tensiuni și confruntări sângeroase, o înflorire fără precedent a crimei, a banditismului și corupției. Pe toate planurile, fabulosul Chicago își scria istoria la gradul superlativ.

Marea și mica strategie

O poartă spre această fascinantă și atât de frământată istorie, sub multiplele sale fațete, o deschide *Chicago Historical Society*. Președintele și directorul instituției, dl. Ellsworth H. Brown, care deține în același timp și funcția de președinte al Asociației Muzeelor din Statele Unite ale Americii, ne primește cu deosebită amabilitate și curiozitate. La un prînz, la care ne invită în restaurantul din incinta societății, vorbim pe în-delete despre activitatea instituției în fruntea căreia se află de aproape zece ani.

O discuție cu atât mai interesantă cu cît revista pe care o reprezintă se întindește pe același plan de preocupări cu instituția al cărei oaspete sînt, amîndouă avînd drept scop prezentarea istoriei unui public cît mai larg, scop pe care-l slujesc, bineînțeles, în forme și cu mijloace specifice și de proporții diferite. Pentru că *Chicago Historical Society* nu este — cum s-ar putea crede la prima vedere — o grupare de specialiști cu misiunea exclusivă de a efectua cercetări și a elabora lucrări de istorie. Principalul ei scop este acela de a populariza istoria, de a o apropia de un număr cît mai mare de oameni.

Societatea — după cum ne informează dl. Ellsworth

Brown — își are începuturile în activitatea unui grup de iubitori ai istoriei, constituit în urmă cu peste 100 de ani, în 1856. Ei se adunau periodic în sala unei biblioteci și ascultau expuneri pe diverse teme de istorie, ocupîndu-se, în același timp, de stringerea de fonduri pentru procurarea de diverse piese cu caracter istoric. În 1929, cu astfel de fonduri a fost achiziționată o bogată colecție de documente și publicații despre trecutul orașului. Trei ani mai târziu, societatea și-a construit o clădire proprie, care în 1972 a fost mărită și modernizată, dispunînd astfel de un sediu impunător și foarte funcțional, cu birouri, numeroase săli de expoziție, spații pentru arhive, biblioteci, fototecă, săli de proiectie. Colecțiile și exponatele s-au diversificat și îmbogățit, ajungînd la cifre impresionante. În fototeca instituției, de exemplu, se află peste 1 400 000 de imagini — fotografii, gravuri, afișe și desene — în mare parte din trecutul orașului. În colecțiile societății poți găsi de la manuscrise și alte documente de bază, de la ziare, periodice, cărți, pînă la programe de teatre și cinematografe din diferite perioade, cataloage ale marilor magazine, rapoarte de activitate ale corporațiilor, planuri și desene de arhitectură, inclusiv din cele respinse la diverse concursuri, schițe privind rețeaua de apă și electri-

citate, cărțile de telefon din perioada 1839-1929, cu un cuvînt tot ce poate servi reconstituirii istoriei în ansamblu, cît și în detaliile ei. Orice dorești, cum se spune într-o invitație, poți afla aici despre Chicago: istoria marilor evenimente, dar și a unei familii, a unei străzi și chiar și a unei case.

Cu ușile larg deschise

Colecțiile sînt destinate colaboratorilor care se ocupă de organizarea și orientarea activității științifice a instituției, ca și celor interesați să facă investigații în trecutul orașului. Anual ele sînt cercetate de circa 10 000 de istorici și profesori, ca și de studenți și elevi. Publicului larg îi stă la dispoziție un muzeu consacrat în mare parte istoriei orașului. O istorie densă și aspră, care se reconstituie, secvență cu secvență, prin intermediul imaginilor și al obiectelor, despre construcții, încăperi, străzi, așa cum au arătat și au evoluat ele în decursul timpului.

Printre exponate se vad afișe care adresează vizitatorilor o invitație mai puțin obișnuită în astfel de instituții: *Vă rog, atingeți*. Este un mod de a ține cît mai mult atenția asupra unor obiecte expuse, de a lua contact direct cu ele. În alte locuri, prin întrebări și răspunsuri, se

cere vizitatorilor să precizeze ce fel de exponate au în față.

Muzeul se arată astfel, cum ne spune directorul său, cu porțile cit mai larg deschise spre public. Piesă cu piesă, el te ajută să intri în atmosfera trecutului. Privind interiorul gospodăriilor, mobila de care s-au servit oamenii, uneltele cu care au lucrat, parcă aștepti să apară aievea gospodina în fața vetrei pregătind masa, să auzi glasul oamenilor care îngrijesc animalele sau trudes în ateliere sau pe câmp, la desecarea mlaștinilor sau semănatul ogoarelor. O trudă grea, în condiții deosebit de vitrege, în care fiecare trebuie să ia totul de la început și să îndure cele mai aspre privațiuni. Pe vreme friguroasă, de exemplu, singura încăpere încălzită este bucătăria, în restul camerelor folosindu-se o tavă cu cărbuni aprinși.

Dar de la un an la altul, lucrurile se schimbă. Istoria își accelerează cursul. Se construiesc locuințe mai confortabile, se trasează străzi, apar magazine și întreprinderi. Secțiune cu secțiune, muzeul reconstituie evoluția orașului în dinamica sa. Un moment greu în această evoluție îl constituie puternicul incendiu din 1871, care pustiiește o mare parte a caselor și instituțiilor. Imaginile sînt cutremurătoare: 17 500 de clădiri sînt distruse și 300 de per-

soane pier în flăcări. Dar orașul se reface repede. Panouri ce ilustrează imensa rețea de străzi și bulevarde, complexe industriale, între care celebrele abatoare ce amintesc de greva muncitorilor de la 1 mai 1886, impunătoarele construcții ale companiilor comerciale și bancare. Alături de acestea, numeroase exponate originale oferă vizitatorului acel contact cit mai direct cu istoria, ajutîndu-l să perceapă dimensiunile unui eveniment sau altul. Iată, de exemplu, prima locomotivă, al cărei clopot a răsunat pe calea ferată ce lega orașul de restul țării. În ciuda coșului ei masiv, pare o pitică în raport cu mastodonții ce străbat astăzi căile ferate. Cîntărește însă 12 tone și pentru a fi introdusă în incinta muzeului a trebuit demolată și reconstruită o porțiune dintr-un zid. Apoi un vagon al tramvaielor cu cai, unul din primele getaxuri ce au circulat odinioară pe străzile orașului, primul ziar care a apărut la Chicago, în 1833.

— Căutăm, ne spune ospitaliera noastră gazdă, să prezentăm vizitatorilor noștri tot ceea ce poate servi reconstituirii cit mai palpabile a istoriei. Istoria trăită, dacă putem spune. Istoria care, prin intermediul acestor obiecte, ce au făcut parte din ambianța generațiilor trecute, se însușește, capătă viață. În acest

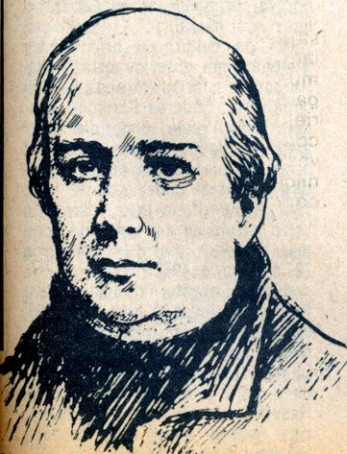
scop, am achiziționat și continuăm să strîngem tot ce ne poate fi de folos.

Muzeul dispune și de importante mijloace tehnice moderne, cu ajutorul cărora sînt reliefate diferite episoade ale istoriei. Vizitatorii pot asculta benzi radio prin care participanți la diferite evenimente povestesc despre el, pot viziona filme sau diapozitive ce înfățișează momente semnificative din trecutul orașului.

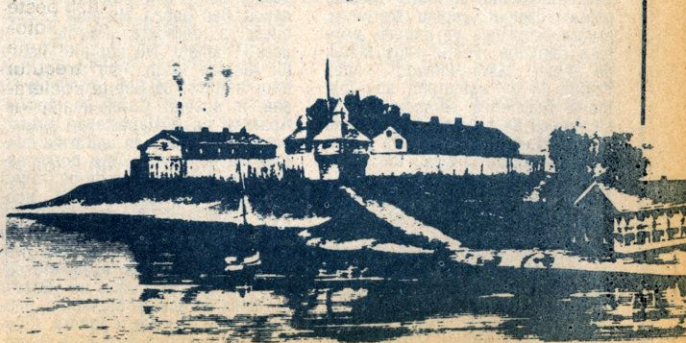
Simpatie față de România

Chicago Historical Society este un nume bine cunoscut în peisajul cultural al metropolei. Societatea se ocupă și de organizarea în diverse puncte ale orașului, în mari instituții și unități, de expoziții pe teme istorice, sub egida ei se editează cărți și publicații de istorie. Desigur, o astfel de activitate necesită cheltuieli importante, bugetul instituției însumînd anual peste șase milioane de dolari. O bună parte din aceste fonduri provin din contribuția publică, din donații și cotizațiile celor 8 000 de membri ai societății, mulți din ei oameni

(Continuare în p. 61)

Fortul Dearborn în 1804, pe cînd număra 100 locuitori (în medalion preotul ie-zuit francez Jacques Marquette) și (în p. 55) „urmașul” sau direct de azi: metro-pola Chicago

„Domnule Redactor Șef,

Mă folosesc de acest prilej pentru a vă felicita pentru înalta ținută a revistei Magazin istoric. O citesc de mai bine de 20 ani și am apreciat nu numai ceea ce era efectiv tipărit dar și, adesea, ceea ce cred că am întrezărit printre rânduri. Vechi ziarist eu însumi (20 ani la Agenția Reuter) știu bine ce semnificație are aceasta". Astfel își încheie scrisoarea trimisă pe adresa redacției noastre domnul Lucien Steinberg, din Paris. Domnia sa a părăsit România în septembrie 1943, dar nu a uitat nici locurile de unde a plecat, nici limba română. În românește a scris și rîndurile ce urmează, o frumoasă și caldă rememorare a unui crîmpei din viața culturală a Bucureștiului interbelic.

AMINTIRI DE LA LIBRĂRIA HASEFER

LUCIEN STEINBERG
(Paris)

Librăria Hasefer a existat din jurul anului 1921 pînă în 1942. Creată de Henry Steinberg, a dispărut, în mod practic, odată cu dispariția fondatorului.

Probabil că ideea inițială a lui Henry Steinberg a fost aceea de a crea o librărie de „Judaica”: așa se explică alegerea numelui, Hasefer înseamnă „Cartea” pe limba ebraică. Dar în curînd ea a devenit o Librărie de cultură și de artă, cu un dublu accent: literatura franceză și pictura, românească și străină.

Dacă nu mă înșel, o serie de scriitori români, clienți ai Librăriei Hasefer și prieteni ai lui Henry Steinberg, menționează existența ei: Gala Galaction, Radu Bogdan, Sasa Pană. Și alții, desigur, despre care nu știu, trăind în străinătate de aproape jumătate de veac.

Spectrul clientelei Librăriei Hasefer era extrem de întins. Pe plan politic, desigur, regina Maria și, printre doamnele de onoare, prințesa Galitzine. Fostul rege Mihai, pe atunci „Mare Voievod”, venea însoțit de un aghiotant, sau mai mulți. Asemenea personalități nu se vedeau de noi copii decît de la o anumită distanță. Librăria era situată în strada Eugeniu Carada 7, în fundul unui gang (dispărut deja înainte de 1939). Și se întindea un covor roșu adevărat, nu numai simbolic.

Altfel, Alexandru Vaida Voievod se întâlnea cu Virgil Madgearu și doctorul Ghelerter cu Mihail Ralea. Imi aduc aminte de profesorii Ștefănescu-Goangă, Constantinescu-Iași, Petre Andrei, Perpessiciu.

Pamfil Șeicaru, gazetar talentat dar și foarte discutat chiar pe vremea aceea, venea ca prieten și vecin. Grigore Gafencu, mai rar, dar soția lui, Esmée, foarte des. Vasile Canarache, adevărat om-orchestra, care dirija cotidianul *Tempo* (între altele), era un prieten bun și devotat, mai ales la timpuri grele. Aproape toată redacția ziarelor *Adevărul* (grafia din epocă), *Dimineața*, *Lupta* (Al. Graur și Emil Fagure în special) dar nici cei de la *Universul* nu ezitau să-i treacă pragul. Oameni politici situați mult la dreapta, ca de pildă Mihail Manoilescu sau Dragoș Protopopescu erau aproape „stilpi” ai literăriei. Despre cei care se situau la cealaltă extremitate, știu mai puțin, dar au existat.

Am menționat pe Gala Galaction; trebuie să citez și pe Ionel Teodoreanu, alt prieten din zile grele. Sergiu Dan, Felix Aderca, G. Călinescu, Geo Bogza. Nu caut să stabilesc o oarecare ierarhie între acești oameni. Nu pot uita figura lui Nicolae Iorga, nici acelea ale unor scriitori ca Georges Duhamel sau, în special, Curzio Malaparte. Apariția lui Malaparte în primăvara anului 1941, în uniforma militară de bersaglieri (era corespondent de război, venea de pe frontul iugoslav și se pregătea să „acopere” operațiile militare din Răsărit), rămîne de neuitat. Cum rămîne de neuitat modul în care se prezenta pe sine: amic al lui Mussolini (îi zicea pe nume, nu „Duce”) și închinat de același Mussolini, pentru motive pe care le ignora. Lăbrat după o vreme de contele Ciano,

generale lui Mussolini și ministru de externe, tot fără explicații, corespondent de război într-un război pe care îl judeca nu numai stupid dar, în plus, pierdut (în primăvara anului 1941).

L-am mai văzut după cîteva luni, revenit de pe front. Cîteva ani mai tîrziu, cînd tatăl meu Henry nu mai trăia și eu eram la Paris, am descoperit mîrturia lui Malaparte în opera sa, intitulată *Kaputt*.

Nu-mi aduc aminte de toate expozițiile de artă; le menționez doar pe cele ale lui Rubin, Ciucurencu, Militza Pătrașcu, Massimo Campigli, M.H. Maxy. Nu pot să mă scuz față de cei pe care îi uit, deoarece, probabil, au plecat într-o lume mai bună...

Om de cultură și artă, Henry Steinberg n-a putut suporta barbaria care a cuprins întreaga Europă după 1940. Căderea Parisului, orașul tinereții sale, unde pleca cel puțin de două ori pe an, a fost prima lovitură. Garda de fier la putere a fost al doilea șoc. În iunie 1941 a suferit un prim infarct, în urma căruia nu s-a restabilit complet. Un ultim infarct l-a doborât la 22 octombrie 1942.

Autorul acestor rînduri a fost foarte emoționat în luna mai 1990, cu ocazia unui „pelerinaj sentimental” pe meleagurile natale din București, să audă că mai sint oameni care n-au uitat de Librăria Hasefer, nici de Henry Steinberg, care pentru mulți era, de fapt, „domnul Hasefer”.

Jacques Julliard: O dragoste formidabilă

pentru poporul român

Unul dintre momentele zilei speciale organizată de postul de radio France-Culture și transmisă în direct, prin satelit, de la Institutul Francez din București, la 13 aprilie 1991, cu tema România: sfârșitul iernii?, l-a constituit o masă rotundă, al cărei moderator a fost domnul Jacques Julliard, scriitor și editorialist la săptămânalul Le Nouvel Observateur. Au mai participat domnii Dan Hăulică, Răzvan Theodorescu, Andrei Pippidi și Jean-Noël Jeanneney. Titlul dezbaterii: „După 40 ani de totalitarism, cum să învățăm din nou să trăim, să gândim, să creăm”.

Cu o zi înainte, domnul Jacques Julliard a prezentat, în cadrul Institutului Francez, conferința Intelectualii francezi și comunismul. Referindu-se la necesitatea unui proces al comunismului, domnia sa spunea: „Cu alte cuvinte, nu știu dacă dumneavoastră trebuie să faceți un proces — ați făcut unul prea «grăbit», puteați să-l împușcați [pe Ceaușescu] fără proces sau să mai așteptați un timp; după părerea mea, soluția adoptată nu a fost cea bună, a fost chiar foarte proastă. Cred că singurul lucru care are valoare, singurul lucru care-ți dă sentimentul dreptății în istorie este istoria însăși. Nu știu

dacă trebuie să faceți un proces de felul celui de la Nürnberg, eu nu aș fi de acord cu asta. Acesta a fost un proces internațional hotărât de puterile coaliției Națiunilor Unite. În schimb, aveți neapărat datoria, față de victimele comunismului, să prezentați istoria comunismului. Pentru că asta se iartă mai greu ca într-un proces. La procese, unii sînt condamnați, dar unii scapă... Un proces are întotdeauna partea lui de arbitrar. Cine era adevăratul răspunzător? Căleul? Judecătorul? Cel care executa ordinul? Conducătorul? Ați ajunge în curînd să faceți procesul societății dumneavoastră. Poate chiar și al Europei... dar ceea ce contează din punct de vedere politic este să scrieți istoria. Iar aici cred că totul este de făcut; cunoaștem liniile principale, dar ceea ce cunoaștem cel mai puțin sînt mecanismele tiraniei, istoria tiraniei, a infamiei. Istoria infamiei este un lucru oarecum ușor de făcut, dar sociologia infamiei! — asta este cumplit de greu de făcut. Pentru că nu este vorba doar de cazuri individuale. Cred că pentru dumneavoastră este lucrul cel mai important la ora actuală”.

Domnul Jacques Julliard a avut amabilitatea să ne acorde următorul interviu¹.

— Fiți binevenit la București, d-le Julliard!

— Vă mulțumesc. Șederea mea aici este foarte bogată în evenimente, întâlniri, în lucruri frumoase; într-un timp destul de scurt, este de-a dreptul pasionant.

— Să înțeleg că pină acum aveai o altă imagine a României?

— Aveam mai multe imagini suprapuse: o imagine veche, o alta permanent, de simpatie, așa cum simte orice intelectual francez față de România, și o imagine recentă, puțin tulburată de neputința de a face diferență între ceea ce s-a petrecut pe străzi și în... capetele oamenilor.

— Dar și în inimă

— Aveți dreptate, și în

inimă. Iar aici am realizat cât de vinovate au fost mijloacele de informare din Occident, mai ales în ceea ce privește „afacerea” Timișoara, pentru că au aruncat asupra României ceea ce de fapt și-au permis ele, renunțînd la orice spirit critic și difuzînd orice, la împlinare; bineînțeles că, în timpul oricărei revoluții, circula zvonuri, unele exagerate, și nu trebuie să admiți și să transmiți orice, numai ca să fii tu primul în concurența cu alte mijloace de informare. Ulterior, le-a fost rușine de ceea ce au făcut și au început să spună: „O, ce se petrece în România, sînt lucruri tulburi”, în loc să-și recunoască greșeala.

— Nu credeți că unii ziariști de la dvs. — unii,

nu toți — sînt influențați din afară, de anumite persoane, de anumite puteri interesate să ponegrească România?

— Credeți că România are dușmani? Este adevărat că cifrele cele mai fanteziste au venit din partea unor țări vecine, nu știu, dacă în mod voit sau nu... Este adevărat. Dar cred că dacă presa străină a fost manipulată, lucrul acesta este nimic față de ceea ce s-a petrecut în realitate. Eu nu cred că aici a fost un complot și nu o revoluție, sau, dacă a fost, el a reprezentat prea puțin în comparație cu revoluția. Astăzi, noi

¹ A fost difuzat de către Radio România — Actualități la emisiunea De toate pentru toți, în ziua de 21 aprilie.

trebuie să ne revizuiam atitudinea față de România; văd că guvernul francez a făcut-o, iar vizita președintelui Mitterand este o dovadă, un simbol. Mai sînt și multe alte semne că Franța gîndește așa și asta mă bucură, mă emoționează. Și mai cred că un francez care iubește România, dar care nu o cunoaște deloc sau o știe în mod superficial, trebuie să vină aici și se va simți, hai să nu zic „ca acasă”, dar ca la niște oameni foarte apropiați...

— Ca la niște rude?

— Așa este! Am spus-o și ieri, în conferința mea, România, alături de alte țări răsăritene, ne arată mai clar ideea de Europă care corespunde mai bine aspirațiilor noastre: un loc în care se negociază unele agricole, legume etc., dar și un loc de întîlnire a gîndurilor noastre, a vederilor noastre de viitor, a visurilor și iubirilor noastre, deci o parte din noi înșine. Și cred că numai o țară ca a dv., care și-a bazat rezistența pe cultura ei, pe literatura ei, pe arta ei, ne poate da înăpoi Europa.

— Pentru că ați pomenit de conferința de ieri — foarte interesantă —, vreau să vă întreb dacă v-ați ales tema singur.

— Da, pentru că am socotit că intelectualii occidentali aveau datoria să revadă imaginea comunismului deoarece în timp ce românii și alții suferau sub comunism, se petrecea ceva scandalos: intelectualii francezi, care nu suferau datorită comunismului pe care și-l aleseseră în mod liber și ireponsabil, veneau să le explice românilor că mergeau pe calea cea bună, adică mizeria și exploatarea!

— Pentru intelectualii dvs. comunismul era un ideal, un vis frumos, pentru noi era un coșmar!

— M-am gîndit mereu și eu la asta. A fost o tradiție idealistă, care merge pînă la Platon, venind apoi la socialis-

mul utopic, la Revoluția franceză, lucruri pe care le respect mult, dar căroara le-a lipsit simțul realității. Erau teorie! Eu cred că un intelectual, din orice domeniu, trebuie să fie puțin și istoric, adică om al realului, asta ca să nu fie dominat de idei.

— De altfel, mulți intelectuali francezi, membri ai partidului comunist, s-au retras din partid.

— Nici nu mai sînt intelectuali comuniști acum la noi.

— Și care este acum atitudinea intelectualilor francezi față de România?

— Cred că se simt cam vinovați, pe de o parte pentru că au tăcut mult timp sau poate nu au realizat suficient de clar ceea ce se petrecea aici, mai ales ceea ce făcea Ceaușescu. Este adevărat că Ceaușescu a fost foarte popular în Franța, la început...

— Și la noi!

— Dar intelectualii noștri, nefiind la fața locului, nu au înțeles că acest om, socotit aproape un erou, salutată de de Gaulle, pentru că lupta pentru independența țării față de Moscova, a devenit destul de repede un nebun, mai ales în urma vizitei în China, a devenit un megaloman... Recunosc că și eu mi-am dat seama de aceste lucruri foarte tîrziu, după ce a început sistematizarea satelor. Asta mi-a atras atenția asupra a ceea ce se petrecea aici. Am scris un articol în *Le Nouvel Observateur*, pentru a atrage atenția asupra acestui coșmar...

— O distrugere culturală, de fapt...

— Bineînțeles. Și o a doua cauză a faptului că intelectualii francezi se simt vinovați este lipsa simțului critic în analizarea a ceea ce se petrecea la sfîrșitul lui 1989, așa cum am spus-o. Dar este și formidabila dragoste a poporului francez față de poporul român.

— Care a cam scăzut în ultimul timp...

— Nu! Să știți că oscilațiile superficiale se petrec la nivelul „elitelor”, poporul francez are idei mult mai sănătoase, ca toate popoarele de altfel; niciodată nu am văzut o manifestare de dragoste atît de formidabilă față de un popor ca față de poporul român. Poate doar acum cițiva ani, față de armeni. Și nu numai pentru că situația românilor era dramatică, ci și pentru că, dintr-o dată, francezii au redescoperit că au aici niște rude — cum ați spus dvs. mai înainte — pe care le uitaseră. Iar eu sînt fericit că președintele Republicii a fost aici și a declarat că aceste două popoare ale noastre au legături străvechi. Este adevărat că legăturile dintre popoare sînt dominate de interese, dar adesea și de sentimente, de înclinații, ca și oamenii, de ce să nu acceptăm acest lucru? Iar dintre popoarele care fac să bată inimile francezilor sînt cele din Polonia, din Canada-Québec, din România...

— Dumneavoastră ce orientare politică aveți?

— Eu sînt socialist, în sensul francez al termenului, deci partizan al lui Mitterand și al lui Michel Rocard, un socialist realist, partizan al dreptății sociale.

— România și alte țări din Răsărit își spuneau „socialiste”.

— Știu, dar cuvîntul nu avea același sens. Eu cred că trebuie să se intervină în domeniul social, pentru că este multă nedreptate în Occident. Dumneavoastră veți descoperi economia de piață, dar noi o cunoaștem și știm că ea aduce ceea ce este mai bun din punctul de vedere al producției, dar nu și din cel al repartiției, al distribuției; de aceea apar și nedreptățile sociale. Statul are sarcina să repare aceste nedreptăți. Aici, socialismul însemna concentrarea într-o singură mînă a tuturor puterilor, deci era o tiranie. Dar n-o să le spun eu asta românilor, știu ei mai bine!

— Dumneavoastră, cei

**din Occident, considerați
țările din Răsărit tot în
bloc?**

— Nu. De-acum are fiecare istoria ei distinctă. Am descoperit existența unor națiuni; înainte aici totul era un bloc, ori blocul s-a spart, descoperim că există cehi, unguri, români, ruși — asta este formidabil! Anul trecut, am fost la Leningrad și am descoperit că nu este același lucru cu Moscova! Comunismul era același la Leningrad, la Moscova, la București... La întoarcere, am scris un articol în *Le Nouvel Observateur* despre asta.

**— Iar acum veți scrie
un articol și despre Româ-
nia?**

— Bineînțeles, bineînțeles! Din ceea ce am văzut cu prilejul acestui prim contact, mi-am dat seama că România nu este așa cum se credea¹.

**— Mai trebuie făcute
multe alte lucruri pentru a
ne cunoaște mai bine...**

— Sigur, trebuie să avem nu numai legături sentimentale sau umanitare, ci și politice; România trebuie să fie nu numai în inimile oamenilor, ci și în „concertul” european, să-și reocupe locul de dinainte de război.

**— Să avem și mai multe
legături economice...**

— Dar bineînțeles!

**— Vă mulțumesc pentru
acest interviu. Să fim opti-
mistii!**

**Interviu consenat de
Magdalena MILITARU**

¹ Între timp, articolul respectiv a apărut în revista *Le Nouvel Observateur*, fiind reluat integral în ziarul *Libertate*, din 2 mai 1991. Domnul Jacques Julliard, apreciind că procesul Ceaușescu a fost o rușine, continua arătând că procesul lui Pierre Laval n-a fost cu nimic mai prejos. Judecătorii l-au întinpinat pe acuzat în picioare, cu strigăte de „Ticalosule! Douăsprezece gloanțe, asta merită!”, și încheia comparația cu următorul îndemn: „Deci, vă rugăm frumos, un pic de pudoare”.

...Chicago Historical Society

(Urmare din p. 57)

cu influență, inclusiv în lumea afacerilor.

— Avem, ne spune interlocutorul nostru, pe lângă sectoarele de cercetare, de depistare și achiziționare de colecții și obiecte istorice, de organizarea de expoziții și alte activități și un compartiment foarte activ care se ocupă de stringerea de donații și, în general, de ceea ce privește latura financiară. Avem în diverse domenii mulți colaboratori voluntari care lucrează cu pasiune pentru istorie.

În fruntea societății se află un consiliu de conducere alcătuit din personalități de seamă ale orașului, care veghează la bunul mers al instituției. Consiliul numește pe președintele-director, căruia îi acordă atribuții depline în angajarea personalului, în organizarea și funcționarea instituției.

Interesantă pe multiple planuri, discuția cu dl. Ellsworth Brown s-a referit și la România. Domnia sa ne-a povestit despre interesul cu care mulți americani au urmărit Revoluția română din decembrie 1989, s-a interesat de evenimentele care au urmat și, în ansamblu, de realitățile de la noi. Și ne-a făcut plăcere să constatăm simpatia cu care privește țara noastră, ca și realismul și înțelegerea dovedite în receptarea acestor realități, fără scheme și idei preconcepute. Încrederea — pe care a ținut s-o sublinieze — că poporul român va reuși să treacă peste necazurile existente își are temeiul în înțelepciunea și simțul cu care istoricul discerne evenimentele în urcușul și coborâșul lor, contopindu-se, până la urmă, în filonul care asigură fiecărui popor rolul și locul său în lume, potrivit moștenirii istorice și capacității sale de afirmare.

Chicago, octombrie 1990

ISABEL

Episcopatul spaniol a prezentat în mod oficial Vaticanului cererea pentru sanctificarea reginei Isabel de Castilia, mai cunoscută sub numele de Isabel Catolică (1451-1504), care a domnit, asociată cu soțul ei, Ferdinand de Aragon (*Magazin istoric*, nr. 3/1983). În vremea domniei sale a descoperit Cristofor Columb America (*Magazin istoric*, nr. 9/1972). Dar în același an, 1492, Isabel a semnat actul prin care evreii erau expulzați din regatul spaniol. Drept urmare — și pe fondul activității desfășurate de Inchiziție — au părăsit Spania, în condiții adesea dramatice, 15 000 evrei.

Desigur, nu trebuie să analizăm evenimente de acum cinci secole prin prisma experienței de azi, este de părere Dominique de Montvalon, semnatara unui articol publicat în revista *L'Express*. Înainte de Isabel acte similare s-au produs în Franța de trei ori (1182, 1306 și 1394) și în Anglia de două ori (1206 și 1290). Iar exemplul ei a fost imitat de Portugalia, în 1496. Și totuși, decizia episcopatului spaniol de a o sanctifica a întâmpinat puternice proteste.

Și o parte a lumii musulmane și-a manifestat opoziția față de eventuala sancționare a Isabellei, căci arabii au avut, de asemenea, de suferit în vremea ei.

Cardinalul arhiepiscop al Parisului, Jean-Marie Lustiger (*Magazin istoric*, nr. 7/1990), a încercat, se pare, să intervină, în mod discret, pe lângă episcopatul spaniol, dar fără succes. Potrivit legilor Bisericii, ancheta întreprinsă de dieceza de Valladolid s-a dovedit bine întocmită. Propunerea este susținută și de o serie de episcopi sud-americani și nord-americani. Urmează ca, într-un interval pe care ea îl stabilește, Congregația pentru cauza sfinților să-și dea avizul.

La 1 ianuarie 1991, Ioan Paul II a precizat că prima amenințare contra păcii vine din partea intoleranței. Dar, după cum aflăm dintr-un număr al revistei *Newsweek*, papa a stopat, în secret, procesul de canonizare a Isabellei. Într-o declarație a unui reprezentant al Vaticanului, s-a precizat că „papa a fost de acord că Isabel ar putea fi cu greu considerată un model potrivit pentru catolicii de azi”.

Și totuși, candidatura Isabellei își menține puternicul sprijin. Documentele pregătite pentru a o susține „arată — după declarația unei alte oficialități de la Vatican — că Isabel i-a expulzat pe evrei doar pentru a-i ocroti de violențele maselor anti-semitice. Dar ea însăși nu era o anti-semită”.

MANDAT DE ARESTARE
Nr. 16.203 din 24 August 1948

ÎN NUMELE LEGII ȘI AL PREZIDIULUI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE,

Noi, RUDOLF ROSMAN, — procuror — pe lângă Curtea Supremă, delegat în temeiul art. 7 din Decretul Nr. 2 pentru organizarea și funcționarea Parchetului din 22 Aprilie 1948, la Parchetul Curții București.

Văzând actele care formează dosarul cercetărilor privind pe acuzatul — PATRAȘCANU LUCREȚIU — născut la 4 Noiembrie 1900 în Bacău, căsătorit, fără copii, origină socială — mic burgheză, de profesiune avocat și profesor universitar, domiciliat în București, Str. Vasile Lascăr Nr. 100 din care rezultă că, în calitate de agent al siguranței burghezo-mosierești și agent al serviciului de spionaj englez, a dus o activitate criminală pentru paralizarea acțiunilor Partidului Comunist Român și nimicirea din interior a Partidului, contribuind astfel la provocarea, susținerea și continuarea războiului împotriva U.R.S.S.

Având în vedere că din cercetările făcute în cauză, și din actele dosarului rezulta indicii grave de culpabilitate contra acuzatului,

Având în vedere faptele mai sus expuse, sunt prevăzute de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/1947 modificată prin Decretul Nr. 207/1948 pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de crime de război sau împotriva păcii ori umanității și se pedepsesc cu munca silnică pe viață,

Văzând și dispozițiunile art. 6 al. 1 și 2 din aceeași lege, care prevede că odată cu începerea urmăririi penale, acuzatul se va menține în stare de arest.

Pentru aceste motive:

Disponem:

Arestarea acuzatului PATRAȘCANU LUCREȚIU.

Ordonăm agenților forței publice, ca în conformitate cu legea, să-l aresteze și să-l conducă la Penitenciarul Jilava.

Administrația Penitenciarului va primi și reține pe acuzatul PATRAȘCANU LUCREȚIU, până la noi ordine, înaintind dovada de încarcerare.

Dat în Cabinetul nostru, astăzi 24 August 1948.

Procuror Curte Supremă, s.s. Rudolf Rosman

„CAZUL” GRUPULUI LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU

CRISTIAN POPIȘTEANU

Acest document vede pentru prima oară lumina tiparului. De ce? Este o întrebare cu amplă rezonanță istorică, întrucât Lucrețiu Pătrășcanu (împreună cu celelalte persoane din grupul său) a fost reabilitat — politic și juridic — într-o ședință din 22-25 aprilie 1968 a Comitetului Central al fostului Partid Comunist Român a cărui hotărâre a devenit publică încă de la sfârșitul acelei luni. Dar de atunci și pînă la prăbușirea regimului totalitar nu s-a mai publicat nici un document asupra „cazului” Pătrășcanu și nu s-a făcut nici o analiză asupra celor întâmplate. Mai mult, cu excepția unor articole aniversare de serviciu mai mult decît banale și a citorva evocări, despre Lucrețiu Pătrășcanu nu s-a mai scris aproape nimic (deși s-au publicat, după multe tergiversări șase volume cu scrierile sale). Nu intră în atenția acestui articol nici biografia politică de militant comunist a lui Lucrețiu Pătrășcanu, nici viața sa personală, extrem de bogată, de agitată și de contradictorie, nici scurta sa carieră universitară și ministerială, dintre 1944 și 1948.

Reabilitarea lui politică și juridică din aprilie 1968 nu a lămurit cu nimic și pe nimeni asupra procesului lui Pătrășcanu. Judecata istorică este — chiar dacă reparatorie pe plan oficial — a însemnat o foarte dibace mișcare politică destinată să întărească doar prestigiul și puterea lui Nicolae Ceaușescu, pe atunci abia în al treilea an în fruntea partidului care purta nu numai vina dar și răspunderea pentru omorîrea lui Lucrețiu Pătrășcanu. Axioma principală pe care partidele comu-

niste au pus-o ca un scut în fața oricărei încercări de analiză istorică a propriilor erori, greșeli, crime, a fost, de la Lenin încoace, următoarea: partidul nu greșește niciodată; linia generală a partidului este justă; greșelile aparțin totdeauna unuia sau altuia dintre activiști sau conducători. Așa a fost învățată întreaga propagandă și în România: pe vremea cînd secretar general era Gheorghiu-Dej; așa a fost ea și sub dictatura lui Nicolae Ceaușescu. Întreaga noastră tinerețe și viață pînă în decembrie 1989, am auzit și am citit de mii și mii de ori acest permanent precept. Este adevărat că N. Ceaușescu îi adăugase o nuanță spunînd că partidul nu este nici mai bun, nici mai rău decît sînt membrii săi — și o făcuse, cu acea abilitate cu care și asocia tuturor acțiunilor aprobarea unanimității, spre a îndepărta, fie și cea mai mică posibilitate ca partidul devenit și stat să poată fi tras la răspundere, aceasta revenind în orice împrejurare, notriuit noii sale teze, membrilor săi

— buni sau răi — cu excepția, firește a secretarului general, care era, de asemenea, infailibil. Nici reabilitarea lui Pătrășcanu nu a făcut excepție de la această regulă de fier a totalitarismului comunist — infailibilitatea partidului — în condiții în care se sublinia mereu „necesitatea întăririi rolului conducător al partidului în toate domeniile vieții sociale, economice, politice, culturale, de stat și obștești”.

Reabilitarea lui Pătrășcanu din 1968 — de care ne vom ocupa doar tangențial — nu a făcut decît o constatare scolastică a împrejurărilor lichidării acestuia, dîndu-i prile lui Nicolae Ceaușescu să se răfuiască — în unele cazuri post-mortem — cu unii dintre vechii săi colegi din Biroul Politic al C.C. al P.C.R., împreună cu care era de fapt integral vinovat, iar în ceea ce-l privea pe Gheorghiu-Dej, înlăturînd orice aură a acestuia de conducător neprihănit. Nu s-a procedat nici măcar la o analiză a contextului internațional în care „modelul sovietic” a funcționat perfect și în cazul eliminării lui Pătrășcanu. De altfel, pînă la prăbușirea lor, dictatorul (Nicolae Ceaușescu) și dictatura comunistă din România s-au împotrivit oricăror tentative de publicare în limba română a celebrului *Raport asupra cultului personalității lui I.V. Stalin în U.R.S.S.*, ținut de N.S. Hrușciov în ședință secretă a Congresului XX al P.C.U.S. din februarie 1956. Citirea acestui document cutremurător, primul revelator complet, din sursă sovietică oficială a tiraniei staliniste, într-o serie de ziare și reviste românești în ultimele luni nu

înlocuiește faptul că opinia publică din România rămâne una dintre puținele din Europa care nu a luat cunoștință *integrală* de tabloul istoric ce a inspirat trecerea țării noastre la acel tip de socialism. În același timp, reabilitarea lui Pătrășcanu din 1968 nu cuprindea nici o analiză a celor petrecute în România în cei 20 ani de la instaurarea dictaturii unui singur partid — cel comunist —, ani în care legalitatea fusese înlocuită cu arbitrarul, iar mii și mii de personalități fuseseră eliminate din viața publică, urmărite și arestate, torturate, deseori găsindu-și sfârșitul în cele mai deplorabile condiții de detenție (revista *Magazin istoric* a înfățișat în numerele 3/1990 și 3/4/1991 tragedia citorva dintre acestea: istoricii Gh. I. Brătianu și Radu R. Rosetti, membri ai Academiei Române).

Evident, nici în 1968, nici ulterior, nu s-a publicat dosarul judiciar al „cazului” grupului Lucrețiu Pătrășcanu.

Încercăm să aducem o contribuție în aceste pagini, și în cele ce vor urma, prin publicarea unei părți, sperăm esențială, a acestor documente. Sintem convinși că nu facem decât *un început*, un început ca altele altele din colecția *Magazin istoric*, în care cititorii noștri au găsit sute de subiecte inedite. Este un început al analizei istorice pe care întreaga perioadă 1944-1989 o reclamă (de fapt, ca și perioada 1940-1944). Ceea ce vom urmări în serialul nostru este să punem în fața cititorului documente de cea mai tristă amintire — documente care deși autentice, au un conținut pe de-a-ntregul fabricat în scopurile politice ale dictaturii comuniste. Documente care nu-au nici o acoperire juridică, faptică sau umană, *dar documente esențiale ale crimei și rușinii*. Noi urmărim ca prin intermediul lor să desconsfirăm în fața cititorilor mecanismul prin care conducerea partidului comunist, împreună cu organele sale represive, în primul rând securitatea, iar în final împreună cu justiția, a acțio-

nat pentru înlăturarea și uciderea lui Lucrețiu Pătrășcanu.

Ați citit la început mandatul de arestare (niciodată făcut public, atât înainte de reabilitare, cât și după 1968 până în prezent dar care merită o atentă citire și discutare, după cum nu au fost făcute publice nici *urmărirea anterioară*, nici *arestarea*, nici *ancheta*, nici *procesul*, ci doar *execuția*). Acum vă rugăm să citiți începutul și finalul *actului de acuzare*. Documentul poartă numărul 3/1954 și precizarea, „împotriva grupului de spioni și complotiști în frunte cu L. Pătrășcanu și complicitii lui”.

„Noi, Locțiitorul Procurorului Militar Șef al Forțelor Armate, colonel de justiție Roman Rudolf, văzînd actele de anchetă efectuate de către organele securității Ministerului Afacerilor Interne, privind pe:

1. LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU, fost avocat; 2. HERBERT ZILBER, fost director al Institutului de Conjunctură Economică; 3. ION MOCSONYI STYRCEA, fost mareșal al Curții Regale și mare latifundiar; 4. ALEXANDRU ȘTEFĂNESCU, fost mare industriaș; 5. REMUS KOFLER, funcționar; 6. JAC BERMAN, antreprenor; 7. EMIL CALMANOVICI, antreprenor; 8. VICTORIA SĂRBU, fără profesie; 9. LENA CONȘTANȚE, pictor scenograf; 10. HERANT TOROSSIAN, fost consul general al României la Paris; 11. HARY BRAUNER, fost director al Institutului de Folclor.

Constatăm că acești acuzați — slugi ale burgheziei și moșierimii, naționaliști burghezi, vechi provocatori, agenți ai siguranței și vechi spioni, dușmani înverșunați ai clasei muncitoare și socialismului —, au alcătuit în țara noastră o agență în slujba cercurilor imperialiste. Lucrînd sub ordinele serviciilor de spionaj american și englez, ei au sprijinit regimul fascisto-antonescian, iar după doborîrea dictaturii fasciste au organizat un grup complotist, antistatal, urmă-

rînd să răstoarne — cu ajutorul imperialiștilor americani — englezi și al reacțiunii interne, — regimul democratic instaurat la 6 martie 1945 în România și să arunce din nou, țara noastră, în dependența economică și politică față de statele imperialiste”.

După ce sînt expuse 36 de pagini de crime, actul de acuzare are următoarea încheiere:

„Pe baza celor arătate mai sus, acuzații se fac vinovați de următoarele crime:

1. LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU, născut la 4 noiembrie 1900 în orașul Bacău, de naționalitate română, cetățean român, căsătorit, fără copii, de profesie avocat, cu ultimul domiciliu în București, str. Vasile Lăscăr Nr. 100, se face vinovat de:

a) Crimă contra păcii, prevăzută și pedepsită de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece ca agent al siguranței burghezo-moșierești și fasciste și ca agent al serviciului de spionaj englez, a desfășurat o activitate de destrămare din interior a partidului, de paralizare a acțiunilor P.C.R. în lupta contra fascismului și a războiului imperialist precum și de sprijinire a lui ANTONESCU și a războiului antisovietic.

b) Crimă de înaltă trădare, prevăzută și pedepsită de art. 184 C.P., combinat cu art. 229 C.P., deoarece după 23 august 1944, avînd calitatea de ministru al justiției a organizat un grup complotist antistatal, care cu ajutorul imperialiștilor americano-englezi, prin serviciile lor de spionaj, a dus o acțiune de răsturnare prin violență a regimului democratic instaurat la 6 martie 1945, în scopul suprimării independenței Statului Român.

c) Crimă de înaltă trădare, prevăzută și pedepsită de art. 190 pct. 1 și 2, C.P., deoarece a transmis serviciilor de spionaj american și englez după 23 august 1944, informațiuni cu caracter secret privind securitatea Statului Român.

2. HERBERT ZILBER, năs-

cut la 14 octombrie 1901, în com. Tg. Frumos-Iasi, de naționalitate evreu, cetățean român, căsătorit, fără copii, de profesie publicist, cu ultimul domiciliu în București, str. Dionisie Lupu Nr. 2, se face vinovat de:

a) Crimă contra păcii, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece ca agent provocator al siguranței burghezo-moșierești și fasciste și ca agent al serviciului de spionaj englez a desfășurat o activitate de destrămare a P.C.R. și de paralizare a luptei P.C.R. contra fascismului și a războiului imperialist, precum și de sprijinire a regimului antonescian și a războiului antisovietic.

b) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 184 C.P. combinat cu art. 229 C.P., deoarece după 23 august 1944, a luat parte la organizarea unui grup complotist antistatal care cu ajutorul imperialiștilor americani-englezi, prin serviciile lor de spionaj, a dus o acțiune în vederea răsturnării prin violență a regimului democratic instaurat la 6 martie 1945, în scopul suprimării independenței statului.

c) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 190 pct. 1-2 C.P., deoarece în calitatea sa de funcționar public a transmis serviciilor de spionaj american și englez, după 23 august 1944, informații cu caracter secret privind securitatea Statului Român.

3. ION MOCSONY STĂR-CEA, născut la 16 mai 1909 în Cernăuți, de naționalitate român, cetățean român, căsătorit, fără copii, fost mare latifundiar, cu ultimul domiciliu în com. Bulci-Arad, se face vinovat de:

— Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 184 C.P. combinat cu art. 229 C.P., deoarece, a luat parte la organizarea unui complot, urmărind cu ajutorul imperialiștilor americani-englezi să răstoarne prin violență regimul democrat din România, în scopul supri-

mării independenței statului.

4. ALEXANDRU-ȘTEFĂ-NESCU, născut la 1 noiembrie 1888 în Ploiești, de naționalitate român, cetățean român, căsătorit, avînd 5 copii, de origine socială burgheză, fost mare industriaș, cu ultimul domiciliu în București, Cal. Dobraștilor Nr. 81, se face vinovat de:

a) Crimă contra păcii, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece ca rezident al serviciului de spionaj englez în România, în perioada războiului a constituit o agentură de spioni în rândurile P.C.R., prin care a dus o acțiune de destrămare a P.C.R. în scopul susținerii războiului antisovietic și totodată a dus o acțiune de sprijinire directă și activă a lui ANTONESCU în scopul ca acesta să continue rezistența împotriva Armatei Sovietice.

b) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 184 C.P., combinat cu art. 229 C.P., deoarece după 23 august 1944, a luat parte la organizarea unui complot care urmărea să răstoarne prin violență, cu ajutorul imperialiștilor americani-englezi, regimul democratic din România și să suprimă independența Statului Român.

c) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 191 C.P., deoarece după 23 august 1944, a transmis serviciului de spionaj englez informațiuni cu caracter secret, privind securitatea Statului Român.

5. REMUS KOFER, născut la 5 iulie 1902 în București, de naționalitate evreu, cetățean român, căsătorit, fără copii, de origine socială burgheză, de profesie funcționar, cu ultimul domiciliu în București str. Clucerului Nr. 88, se face vinovat de:

a) Crimă contra păcii, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece ca agent provocator al siguranței burghezo-moșierești și fasciste și ca agent al serviciului de spionaj englez, a desfășurat

o activitate de paralizare a acțiunilor P.C.R. în lupta contra fascismului și a războiului imperialist și de destrămare din interior a Partidului în scopul sprijinirii războiului antisovietic.

b) Crimă de înaltă trădare prevăzută și pedepsită de art. 191 C.P., deoarece după 23 August 1944, a furnizat serviciului de spionaj englez, informații cu caracter secret, privind securitatea Statului Român.

6. JAC BERMAN, născut la 18 ianuarie 1900 în București, de naționalitate evreu, cetățean român, căsătorit, fără copii, de origine socială burgheză, de profesie antreprenor, cu ultimul domiciliu în București, str. Schitu Măgureanu Nr. 35, se face vinovat de:

a) Crimă contra păcii, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece ca agent al serviciului de spionaj englez, a desfășurat o activitate de paralizare a acțiunilor P.C.R., în lupta contra fascismului și a războiului imperialist și de destrămare din interior a Partidului, în scopul sprijinirii războiului antisovietic.

b) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 190 C.P., deoarece după 23 august 1944, avînd calitatea de membru în Consiliul Superior Economic, a furnizat serviciului de spionaj englez, informații politice și economice cu caracter secret, privind securitatea statului român.

7. EMIL CALMANOVICI, născut la 4 martie 1896, în orașul Piatra Neamț, de naționalitate evreu, cetățean român, căsătorit, avînd un copil, de origine socială burgheză, de profesie antreprenor, cu ultimul domiciliu în București str. Popa Șapcă Nr. 4, se face vinovat de:

a) Crimă contra păcii, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece ca agent al serviciului de spionaj englez, a desfășurat o activitate

de paralizare a acțiunilor P.C.R. în lupta contra fascismului și a războiului imperialist și de destrămare din interior a Partidului în scopul sprijinirii războiului antisovietic.

b) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 191 C.P., deoarece după 23 august 1944, a furnizat serviciului de spionaj englez informații cu caracter secret, privind securitatea statului român.

8. VICTORIA SÂRBU, născută la 22 octombrie 1909 în com. Samoilovca — U.R.S.S., de cetățenie română, căsătorită, avînd un copil, de profesiune funcționară, cu ultimul domiciliu în București, Bd. Ghica Tei Nr. 23, se face vinovată de:

— Crimă contra păcii, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 2 lit. c din Legea Nr. 291/947 cu modificările ei ulterioare, deoarece a desfășurat o activitate de destrămare din interior a P.C.R. în scopul sprijinirii războiului antisovietic.

9. LENA CONSTANTE, născută la 17 iunie 1909 în București, de naționalitate română, de cetățenie română, necăsătorită, de origine socială mic burgheză, de profesiune pictor scenograf, cu ultimul domiciliu în București, str. Dionisie Lupu Nr. 12, se face vinovată de:

a) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 191 C.P., deoarece după 23 august 1944, a furnizat serviciului de spionaj englez informații cu caracter secret, privind securitatea statului român.

b) Complicitate la crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 184 C.P., combinat cu art. 230 C.P., deoarece a ajutat pe acuzatul LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU în activitatea sa complotistă desfășurată în scopul suprimării independenței statului.

10. HERANT TOROSSIAN, născut la 6 ianuarie 1903 în orașul Constanța de naționalitate armeană, cetățean român, căsătorit, fără copii, de origine socială mic burgheză,

de profesiune avocat, cu ultimul domiciliu în Buc[urești] str. Armenească Nr. 14, se face vinovat de:

a) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 190 C.P., deoarece după 23 august 1944, avînd calitatea de funcționar public, a furnizat serviciului de spionaj american informații politice și economice cu caracter secret, privind securitatea Statului Român.

b) Complicitate la crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 184 C.P., combinat cu art. 230 C.P., deoarece după 23 august 1944, a ajutat pe acuzatul L. PĂTRĂȘCANU în acțiunile sale complotiste, duse în scopul suprimării independenței statului.

11. HARI BRAUNER, născut la 23 februarie 1908 în orașul Piatra Neamț, de naționalitate evreu, cetățean român, necăsătorit, de origine socială mic burgheză, de profesiune profesor de muzică, cu ultimul domiciliu în Buc[urești], Cal. Victoriei Nr. 138, se face vinovat de:

a) Crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 191 C.P., deoarece după 23 august 1944, a furnizat serviciului de spionaj englez informații politice și economice cu caracter secret, privind securitatea statului român.

b) Complicitate la crimă de înaltă trădare, prev[ăzută] și ped[epsită] de art. 184 C.P., combinat cu art. 230 C.P., deoarece după 23 august 1944, a ajutat pe acuzatul L. PĂTRĂȘCANU în activitatea sa complotistă desfășurată în vederea suprimării independenței statului român.

Disponem trimiteră în judecată a acuzaților de mai sus, sub stare de arest, la Penitenciarul Jilava.

București 30 martie 1954
Locțiitorul Procurorului Militar șef al Forțelor Armate,

COLONEL DE JUSTIȚIE

LS s^{se} Rosman Rudolf
Iată și lista acuzaților și martorilor:

„Vor fi citați la proces următorii acuzați:

1. Lucrețiu Pătrășcanu; 2.

Herbert Zilber; 3. Ion Mocsony Starcea; 4. Alexandru Ștefănescu; 5. Remus Kofler; 6. Jac Berman; 7. Emil Calmanovici; 8. Victoria Sârbu; 9. Lena Constante; 10. Torossian Herant; 11. Hary Brauner toți acuzații se găsesc deținuți în arestul Securității Statului.

Vor fi citați la proces următorii martori:

1. Paul Bacalu; 2. Nicolae Betea; 3. Mircea Birtașu; 4. Aurora Birtașu; 5. Traian Borcescu; 6. Alexandru Brățianu; 7. Constantin Brătianu; 8. Coleta Bruteanu; 9. Ioan Bujoiu; 10. Cecilia Calmanovici; 11. Constantin Carp; 12. Dumitru Ghica; 13. Livia Ciuca; 14. Elisabeta Constante; 15. Marin Coropita; 16. Crisostom Cosma; 17. Iosif Costea; 18. Camil Demetrescu; 19. Constantin Dinu; 20. Sava Dumitrescu; 21. Mircea Durma; 22. Gheorghe Filipovici; 23. Kleante Gheorghiu; 24. Valentina Goldenberg; 25. Nicolae Gușa; 26. Emil Harstein; 27. Ioan Hudîță; 28. Adolf Iavorschi; 29. Alexandru Ionescu; 30. Gh. Ionescu Bălăceanu; 31. Suzana Kun; 32. Emil Lăzărescu; 33. Radu Leca; 34. Emanoil Leoveanu; 35. Șerban Leoveanu; 36. Alexandru Mădarjac; 37. Nicolae Marcu; 38. Samuel Margulies; 39. Imperio Mateescu; 40. Ilca Melinescu; 41. Ion Metiu; 42. Remus Micșa; 43. Ion Mihalache; 44. Gheorghe Mihail; 45. Ioan Moga; 46. Constantin Mugur; 47. Alexandru Mureșan; 48. Ana Naum; 49. Octavian Neamtu; 50. Jean Nicolau; 51. Radu Niculescu Buzescu; 52. Alexandru Nuță; 53. Elena Pătrășcanu; 54. Constantin Pavel; 55. Nicolae Petrea; 56. Titel Petrescu; 57. Silvia Piaca; 58. Alexandru Pop; 59. Dragoș Pop; 60. Iorgu Popescu; 61. Gh. Popescu Craiova; 62. Dumitru Popescu; 63. Grigore Răceanu; 64. Ileana Răceanu; 65. Cecilia Rădulescu Pogoneanu; 66. Victor Rădulescu Pogoneanu; 67. Anton Rațiu; 68. Lili Revesz; 69. Constantin Ristoiu;

(Continuare în p. 93)

Deși a depășit respectabila vîrstă de două sute de ani, Revoluția franceză¹ își păstrează și astăzi pentru iubitorii de istorie același magnetism și aceeași inepuizabilă bogăție de sensuri. O dovadă: imensa cantitate de lucrări, studii și articole pe care le-a pus în circulație aniversarea bicentenarului acestui eveniment. Specialiștii s-au întrecut în recitirea și reinterpretarea faptelor, în descoperirea unor noi adevăruri și înțelesuri. Una dintre problemele care i-au frământat și îi mai frământă încă pe istorici este „derapajul” revoluției, felul cum de la multe speranțe ce-au însoțit deschiderea lucrărilor Adunării Stărilor Generale și de la idealurile nobile din 1789 (a se vedea Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului — Magazin istoric, nr. 6/1973) s-a ajuns la teroarea iacobină și apoi la dictatura militară a lui Napoleon Bonaparte, măsura în care această evoluție tragică era evitabilă sau nu. Este neîndoișo că unitatea inițială a forțelor revoluționare împotriva Vechiului Regim s-a erodat rapid și a făcut loc unor lupte violente între diferitele „partide” ce au luat naștere în focul revoluției. Cercetînd această evoluție extrem de costisitoare sub raport uman (s-a scris recent chiar despre un „genocid” al francezilor împotriva francezilor) istoricii se preocupă de baza socială a diferitelor grupări politice și de ponderea

motivațiilor economice și politice în destrămarea alianțelor inițiale și în turnura violentă pe care au căpătat-o evenimentele. Dincolo însă de ponderea diferiților factori, asmuțirea unor francezi împotriva altor francezi nu ar fi fost posibilă fără medierea unor mecanisme psihologice specifice, asupra cărora ne propunem să stăruim în cele ce urmează, pornind de la un articol al istoricului francez Christian Le Bart, apărut în Revue historique.

TAPI ISPĂȘITORI ÎN REVOLUȚIA FRANCEZĂ

MIRELA MURGESCU

După cum au arătat cercetările mai vechi ale lui Ernest Labrousse și ale discipolilor lui, începuturile Revoluției franceze coincid — deloc întâmplător — cu o criză agricolă ciclică, așa cum mai avuseseră loc multe în Franța și în Europa Vechiului Regim. Acum însă, îmbinarea crizei

agricole cu criza financiară și cu cea politică a condus la dezlănțuirea cunoscută. Eferescența revoluționară a anului 1789 și valul de schimbări politice ce au urmat nu au dus la deblocarea crizei economice acute prin care trecea Franța.

Primul vizat: nobilul

Dimpotrivă, căutările politice agravau instabilitatea și implicau înrăutățeau situația populației. În aceste condiții era normal ca nemulțumirile și frustrările acumulate să-și caute deuse. Poporul nu poate fi mulțumit cu analize

teoretice sofisticate, el vrea răspunsuri concrete și rezolvări rapide. Pentru aceasta trebuiau însă mai întâi găsiți și pedepsiți „vinovații”. Mecanismul imputărilor este astfel descris de Christian Le Bart: „Imputările se făceau la două niveluri. Unul este cel al mentalităților colective aflate sub semnul istoriei lente. Este evident faptul că acuzațiile nu s-au născut în 1789 și că un context particular (criza economică) a actualizat mai vechi tendințe larg răspindite de a incrimina pentru orice factorul politic. În al doilea rînd, imputările fac obiectul calculelor strategice ale diversilor făuritori de

¹ Revista Magazin istoric a publicat în decursul anilor numeroase articole consacrate acestui eveniment. Pentru mai buna înțelegere a unor momente, pentru explicarea unor termeni, trimitem pe cititorii noștri la nr. 7/1979 și 7/1989, unde vor găsi un glossar, respectiv o cronologie, a Revoluției franceze.

În imagine: Pîntecele goale, gușa de P.-E. Le Sueur, pastrata la Muzeul Carnavalet, din Paris.

În familiile bogate, educația copiilor este asigurată de profesori particulari. Pictura de N. Halle, aflată în Colecția Cailleux, Paris

opinie. Minia populară trebuie canalizată: fiecare atribuie adversarului responsabilitatea crimelor Revoluției".

„Montarea” opiniei publice are loc treptat. Oamenii reacționează mai întâi la vicisitudinile vieții de zi cu zi. Când foamea și lipsurile bîntuie casele, oamenii vor o explicație clară, simplă și „personalizată” a nenorocirii care i-a lovit. Primul vizat este nobilul, cu toate că el nu se află în mod direct la originea crizei economice. Faptul că, deși lovit și el în veniturile sale de conjunctura nefavorabilă, nobilul continuă să preia o parte din recoltă este suficient. Din acest moment el nu mai este decît „acaparatorul care, ciuntind o recoltă și așa slabă, înghite hrana cultivatorului”.

De la acuzațiile economice nu mai este decît un pas pînă la cele politice, și el a fost făcut încă din vara anului 1789. Cîrind după întrunirea Adunării Stărilor Generale și după transformarea ei în Adunare Națională Constituantă, ca și după căderea Bastiliei, nobililor a început să li se atribuie planul de a recuceri puterea prin forță. Zvonurile despre existența unui complot aristocratic se întesc, alimentate apoi și de acțiunile emigrației. După „Marea teamă” din iulie-august 1789, cînd în multe părți

ale Franței țărani s-au răscoalat împotriva nobililor și au luat cu asalt castelele, ura s-a generalizat. Omul de rînd e convins că nobilii „vor să se răzbune pe popor făcîndu-l să moară de foame”. Se răspîndesc zvonuri că nobilii s-ar înarma în secret și că ar lua legătura cu puterile străine. Fiecare semn alarmant, oricît de neînsemnat, este imediat asociat complotului aristocratic. Au fost cazuri cînd s-a dat alarma pentru că cineva a auzit la marginea codrului sunete miste-rioase sau pentru că a văzut în depărtare norul de praf ridicat de trecerea unei turme de vite. Briganzii, mai numeroși pe timp de foamete, devin tot mai amenințători; se credea că ei „sînt legați de aristocrație”.

Economia liberală — o economie neguvernată

Cîrind nu mai este suficient un singur țap ispășitor. Cînd rezolvarea dorințelor și a greutăților sale întîrzie, vocea poporului se ridică amenințător împotriva puterii politice, a aparatului de stat și chiar a regelui. La început, acesta din urmă a fost ferit de minia populară. La adăpostul vechii credințe în „bunul rege”, iubitor și protegiu-

tor al poporului, regalitatea își mai păstrează o oarecare autoritate. Este încă destul de răspîndită în mentalitatea populară imaginea regelui atașat sincer de durerile celor mulți, doritor să le aline suferințele, dar incapabil să o facă din cauza anturajului care nu îl lasă să cunoască adevărul.

În aceste condiții, apropiată regelui nu sînt nici iubiți și nici cruțați. Încă de la început vinovația lor este afirmată cu putere. Acuzațiile se adună, cu atît mai mult cu cît zvonurile — această hrană atît de veninoasă a furiei poporului — se înmulțesc. Se auzea că „regina a urzit un complot pentru a arunca în aer Adunarea Națională cu ajutorul unei mine”. Ostilitatea față de guvernanti avea rădăcini mai vechi și provenea din convingerea fermă a mulțimii că guvernul este întotdeauna solidar cu cei puternici și bogați. Desigur, unele măsuri neinspirate (ca liberalizarea comerțului cu cereale în 1787, după ce două încercări anterioare eșuaseră din cauza împotrivirii conjugate a birocrățiilor locale și a consumatorilor urbani) agravaseră criza, în loc s-o atenueze. Dar faptul că aceste măsuri au avut efecte nedorite nu înseamnă că guvernanții le-au dorit. Mentalitatea populară ignora însă aceste distincții subtile. Ea făcea legătura între o situație și autorii unei decizii și credea că orice situație nedorită este rodul unui plan răuvoitor. Neîndeminarea bine intenționată era înlocuită cu eficacitatea machiavelică. Pentru majoritatea oamenilor pîinea lipsea nu pentru că recolta fusese proastă, ci pentru că Loménie de Brienne¹ ridicase toate piedicile din calea traficului și exportului de grîne, îmbogățindu-se el și speculanții exportatori. În

¹ Étienne Charles de Loménie, conte de Brienne (1727-1794), prelat și om politic francez, spirit luminat, dar om fără caracter. A făcut parte din comisia formată în 1766 și care a contribuit la distrugerea ordinilor monastice în Franța, proces desăvîrit de revoluție. Din mai 1787 pînă în august 1788 a fost controlor general al finanțelor.

viltoarea greutăților se pierdea din vedere faptul că economia liberală este, prin definiție, o economie neguvernată. Când apăreau dificultățile economice, contemporanii le imputau invariabil guvernului.

Zvonul, o armă teribilă

Adîncirea crizei economice și înrautățirea condițiilor de viață a făcut ca aria acuzațiilor să se extindă și asupra altor, presupuși vinovați. La început responsabilitatea regelui fusese eludată pe baza credinței că el nu cunoștea situația grea a sușilor săi. Redactarea Caietelor de doleanțe și convocarea Adunării Stărilor Generale fuseseră menite să informeze pe rege despre starea dezastruoasă a regatului. Din acest moment, inacțiunea regelui nu mai poate fi pusă pe seama necunoașterii și nici pe seama lipsei de mijloace, căci regele e socotit încă atotputernic, ci doar pe seama lipsei dorinței de a ajuta poporul. Regele este cel care refuză să sancționeze decretul și recheamă regimentul de Flandra. Animat de cele mai rele intenții, el devine co-organizatorul foametei și al tulburărilor. Parizienii adoptă rapid acest scenariu, provincialii mult mai greu. La 6 octombrie 1789 o mulțime furibundă reușește să ajungă la rege la Versailles pentru... a-l aclama și pentru a-l aduce la Paris, unde era mai aproape și mai ușor de supravegheat. Încet-încet, imaginea bunului parinte se transformă în imaginea tiranului care, alături de detestata „Austriacă” (regina Maria Antoaneta, fiica împărătesei Maria-Tereza) și de administrația de stat, pune piedici bunului mers al treburilor publice.

Aceștia nu sînt însă singurii destinatari ai acuzațiilor. Sînt vizați toți „actorii sociali” impopulari, cit de cit importanți. Oamenii nici nu concep că natura ar putea fi cituși de puțin responsabilă de mizeria lor. De ce în anii buni nu

Idealul social al anului II - virtute, ferocitate și patriotism - în viziunea lui P.-E. Le Sueur

s-au umplut hambarele cu grâu? Pentru că bogații — proprietari și fermieri — înțelegere cu negustorii și în complicitate cu miniștrii și cu alți oameni ai regelui, au exportat excedentele vînzîndu-le în țări străine, la prețuri mari. Nici clerul înalt, foarte puternic și prea puțin iubit, nici autoritățile municipale nu sînt iertate. Juriști, rentieri, comercianți, fermieri și cultivatori, evrei, toți erau la fel de răi ca și abatele și nobilul. Iar cînd girondinii și iacobinii ajung la putere, foarte curînd devin și ei ținta imputărilor populare. Procesul este aproape orb. Este adoptată prima ipoteză cit de cit plauzibilă, fără vreo preocupare de verificare. Acuzația ia naștere spontan în mintea poporului. Ea nu este orchestrată de nimeni. Eficacitatea ei este însă atît de mare (razmerițele se succed, uneori deosebit de violente), încît ea va intra în sfera preocupărilor strategice ale liderilor politici.

Pentru atingerea scopurilor lor, aceștia mizează într-o măsură oarecare și pe sprijinul popular. Un mijloc facil și eficient de obținere a acestuia este canalizarea nemulțumirilor și miniei poporului către o țintă cit mai precisă. Toate rafalele acuzațiilor de-

zordonate ale mulțimii trebuie focalizate asupra unui adversar politic ce urmează a fi transformat în „țap ispășitor”. Pentru aceasta sînt folosite mijloace deosebit de variate, de la cărți și broșuri în ediții populare la ziare și foi volante, discursuri publice și anonimi, dar mereu prezenții, colportori de zvonuri din fiecare localitate și de pe fiecare stradă.

Dincolo însă de opozițiile politice și ideologice, se constată numeroase similitudini în felul cum reprezentanții diferitelor partide își portretează adversarii. Pentru a exemplifica identitatea de structură, de mod de argumentare și scop a acestor acuzații, Christian le Bart supune analizei texte provenind din două tabere diametral opuse: este vorba de discursurile lui Robespierre, principalul lider iacobin în timpul Terorii, și de un *best-seller* contrarevoluționar, *Mémoires pour servir à l'histoire du Jacobinisme* (Memorii pentru o istorie a iacobinismului), publicat în 1797 de abatele iezuist Barruel, aflat în emigrație la Londra.

În ambele cazuri, o cauză și numai una este suficientă pentru a explica întreaga desfășurare a Revoluției, res-

pectiv a contrarevoluției. Pentru Barruel, „în Revoluție totul a fost efectul celei mai profunde ticăloșii pentru că totul a fost premeditat... Au existat agenți secreți care au provocat evenimentele și au știut să profite de circumstanțe”. La rândul său, Robespierre vedea peste tot acțiunile unui adversar permanent, calomnia: „Din cauza ei s-au produs toate evenimentele nefericite care au tulburat și au însingurat cursul Revoluției”.

În spatele complotului sau al calomniei sînt oameni în carne și oase, care trebuie demascați și care întrunesc toate condițiile unei acuzații perfecte. La Barruel izvorul rețelilor este o „conjurație anticreștină”, ai cărei conducători sînt filosofi luministi și francmasonii, toți minăți de o „ură profundă” și conspirînd „împotriva lui Dumnezeu, împotriva întregului creștinism”. Pentru Robespierre, nobiliimea este „hidoasă”, moderații sînt niște „ipocriți”; și unii și alții sînt „lacomii și corupți”. Lafayette este un „criminal”, „ambitios” și „intrinsic”, la fel și Dumouriez. Dușmanii ai poporului, aceștia vor „să predea Parisul și Franța străinătății” și „să reinvie tirania”.

Adversarul este cu atât mai redutabil cu cît este perfect organizat. Unitatea conjurațiilor este una dintre cheile eficacității lor. Barruel vorbește de o „coalitie” al cărei șef este Voltaire, pe care apropiații lui îl servesc cu fidelitate, deși acesta murise încă din 1778. După Robespierre, unitatea dușmanilor Revoluției se cimentează în jurul unui procedeu (calomnia) și al unui lider (Lafayette). „Coalitia” astfel alcătuită este o regupare la Paris „a tuturor asasinilor și a tuturor sceleratilor din Europa”, o „ligă” ai cărei agenți sînt uniți printr-un „tratată”.

Celor care nu se lasă convinși de o asemenea construcție logică li se arată arma decisivă folosită de dușman: secretul. Barruel atribuie conspiratorilor un

„limbaj enigmatic”; ei stăpînesc la perfecție „arta disimulării”. La fel, adversarii lui Robespierre se ascund pentru a complota, se înconjoară de un „secret vinovat”. Clan-destinitatea explică de ce proiecte atât de vaste (răsturnarea Monarhiei și a Bisericii, trădarea Revoluției) scapă percepției imediate: de aici rezultă și necesitatea „demascării” celor vinovați pentru a le împiedica planurile nefaste.

O notă de optimism

În încercarea de a convinge, și Barruel, ca și Robespierre, integrează în demonstrația lor chiar și elemente care în aparență contrazic ipotezele lor. Certurile notorii dintre Voltaire și ceilalți filosofi ai vremii sînt oare compatibile cu imaginea unei secte unite? Barruel susține însă că în ciuda acestora, toți „erau uniți pentru totdeauna în ura împotriva lui Christos, care n-a încetat niciodată să le fie comună”. Celor care apreciază că *Enciclopedia* este deseori foarte respectuoasă la adresa religiei, el le răspunde că era în interesul conspiratorilor să pară că respectă și chiar apără religia pentru a putea evita neîncrederea cititorilor. Voltaire și prietenii lui „au ascuns bine otrava pe care o picură în sufețele cititorilor fără ca aceștia să-și dea seama. Opera lor este astfel cu atât mai perfidă”. La rândul său, Robespierre crede că „frunțași conjurațiilor dau uneori impresia că sînt divizați pentru a-și ascunde înțelegerile criminale”. În poziția inițială adoptată de girondini împotriva monarhiei el vede „o perfidie profundă... Ei s-au prefăcut”. Aparentele dovezi despre slăbiciunea adversarilor, despre ezitățile și neînțelegerile lor nu dovedesc decît subtilitatea extraordinară a conspiratorilor, perversitatea absolută a metodelor lor.

Nu trebuie uitat faptul că nici Barruel, nici Robespierre nu sînt observatori neutri. Discursurile lor au ca țel mo-

bilizarea publicului la acțiune împotriva dușmanilor. În cazul lui Robespierre, care a deținut și puterea politică, deseori discursurile sale erau urmate de arestarea și ghilotinarea adversarilor. Utilizarea strategică a discursurilor de imputare va deveni sistematică odată cu Teroarea. Suspiciunea nu mai viza numai pe cel vinovat de un fapt împlinit, ci și pe autorul posibil al unei crime care eventual se putea produce.

Imputările, fie spontane, fie dirijate de liderii politici, au contribuit neîndoielnic la ascuțirea conflictelor și la turnura violentă a acestora din timpul Revoluției. Nu trebuie însă pierdut din vedere faptul că îndeplineau și funcții însemnate pentru colectivitate. Astfel, ele ofereau o explicație simplificată, în termeni familiari, pentru evenimente și procese sociale prea complicate pentru a fi înțelese altfel de majoritatea oamenilor. Iluzia cunoașterii îi împiedica pe oameni să dispare și să se simtă jucaria unor forțe oarbe și atotputernice. În același timp, oferind un țap ispasitor al tuturor rețelilor sociale — arata Christian le Bart —, imputările întăreau unitatea colectivității în ura și acțiunea împotriva „vinovaților”, contribuind astfel la sudarea solidarităților moderne și la întreținerea speranței că odată eliminați „vinovații”, situația se va îmbunătăți radical.

Moștenitor al trecutului, discursul de imputare este, de asemenea, în multe privințe, semnul unei ere noi: el exprimă — după cum s-a spus — credința într-un posibil viitor mai bun, refuzul fatalismului, este dovada optimismului. Mentalitatea revoluționară apare astfel în toată complexitatea și ambiguitatea ei, moștenitoare a unui trecut milenar și totodată mesagera unor timpuri noi. ■

DACO-ROMANIA ANTIQUA (III)

EMIL CONDURACHI

Desigur că, în viitor, orice privire istorică asupra societății românești din anii regimului de dictatură comunistă va trebui să includă, neapărat, între factorii de analiză, teama. Teamă și suspiciunea, instaurate în rîndul tuturor straturilor sociale, punîndu-și amprenta covârșitoare pe majoritatea relațiilor interumane. Poate că, la urma urmei, ramificațiile rețelei de supraveghere a opiniei publice nici nu erau atît de generalizate pe cît o lăsau să se subînțeleagă atît oficialitatea, cît și impresia publică. Importantă era, în fond, crearea unei psihoze colective, teama că fiecare cuvînt, fiecare gest de împotrivire ar putea fi aflate și pedepsite. Și, ca să o recunoaștem deschis, de multe ori lucrurile se întîmplau chiar astfel, în conformitate cu temerile publice.

Inocularea ideii că fiecare cuvînt, fiecare gest este supravegheat avea, în primul rînd, rolul de a crea un efect psihologic de teamă, dar și de suspiciune față de oricine. Desigur nu putem, omite că dincolo de acest sentiment al fricii (colective și individuale) se desfășura, totuși, în multe sectoare ale vieții sociale o activitate pozitivă, benefică. După cum, nu putem să uităm, că, pe fondul general de spaimă sau prudență, au fost nu puține, dar temerare, acte de curaj, de împotrivire — mai mult sau mai puțin directe. Efectul psihologic — cum spuneam — avea însă rolul determinant, acela de a crea, celor ce-l inoculau, sentimentul puterii, al dominației discreționare.

Numai că, asemenea procedee nu erau o descoperire a regimului comunist. Ele au existat, din păcate, de cînd lumea, manifestîndu-se cu mai multă virulență atunci cînd conducerea unei anumite societăți a fost exercitată în chip tiranic, absolutist, slăbind, dimpotrivă, atunci cînd elementele unei vieți democratice erau mai pronunțate. O dovește și analiza întreprinsă cu minuțiozitate de regretatul acad. Emil Condurachi asupra unuiuia dintre cele mai teribile flageluri care au zguduit Roma imperială — delațiunile și crimele de lez-majestate. Un proces analizat prin prisma încercărilor imperiale de a le stăvili, încercări eșuate, demonstrînd, așadar, tocmai ineficiența măsurilor întreprinse sau, adeseori, doar schițate.

Dincolo de temeinica analiză științifică la care sînt supuse diferitele edicte imperiale din sec. IV, considerăm că el reprezintă — și acesta este încă unul din motivele pentru care prezentăm cititorilor revistei noastre acest studiu ce vede pentru prima oară lumina tiparului în limba română (cu titlul și subtitlurile redacției noastre); el a mai fost publicat în franceză, în culegerea de studii *Daco-Romania antiqua* — o subtilă încercare de referire, mutatis-mutandis, la aspecte atît de caracteristice realității românești din cele peste cinci decenii de succesive dictaturi. Traducerea edictelor imperiale din limba latină aparține fiicei savantului, prof. univ. dr. Zoe Petre.

G.D.

Delațiunea — flagel al Romei antice

Delatorii - un soi de om merit ruinei binelui public
(Tacitus, Anal. IV, 30)

În repetate rînduri, istoricii Imperiului se refera la deserviciile facute de fiteuile calomniatoare și delatoare, a căror activitate devenea cu atît mai periculoasă cu cît o neîncredere reciprocă desparte cu rare excepții, pe împărați de Senat. Zgomotoase, procesele politice care au rezultat de aici sînt bine

cunoscute. Însă ele nu erau singurele care să tulbure viața publică romană. Mult înaintea unui Fulcinius Trio, care, în vremea lui Tiberiu, adusesse nenumarate acuzații unor concetațeni ai săi, cunoaștem — grație lui Cicero — numele lui C. Erucius care, cu un secol înainte, îi daduse, atît prin egalitatea crimei, cît și prin identitatea mijloacelor, un exemplu, din păcate, trist. Acest gen de fapte a marcat începutul unui flagel, care, citîndu-l pe Ta-

cit, „a sfîrșit prin a izbucni și a invada totul”. Stigmatizați de opinia publică, dar încurajați de un mare număr de împărați care au știut să profite de ei, defaimatorii și delatorii au făcut la Roma o lungă și trista cariera.

Deși condițiile politice s-au schimbat cu totul, ei nu au lipsit nici în perioada Imperiului tîrziu. Dimpotrivă, aria raului comis de ei s-a lărgit cu atît mai mult cu cît Statul invadase numeroase activități economice și sociale consi-

derate pînă atunci ca apari-
nînd vieții strict private.

E cazul, așadar, sa ne mi-
ram ca, contrar predecesorilor
lor, imparții secolului IV
renunțaseră la o asemenea
sursa de informații. Cel puțin
decretele imperiale insistă în
repetate rînduri pentru ca
glasurile delatorilor sa fie
inabușite din prima clipă, sau
chiar ca denunțurile anonime
sa fie arse înainte de a fi ci-
tite. Există deci, cel puțin în
aceasta ordine de idei, o situa-
ție cu totul nouă în raport
cu ceea ce se petrecea cu
cîteva secole mai devreme.
Faptul merita, credem noi, sa
fie analizat mai îndeaproape,
cu atît mai mult cu cît ase-
menea dispoziții par sa fi fost
eludate cu o tenacitate simp-
tomatică.

Nu s-ar putea explica altfel
un fapt în aparență straniu,
anume ca una și aceeași dis-
poziție sa fie repetată la in-
tervale mai mici sau mai
mari, cu o insistență care
pledează suficient asupra efi-
cacității sale.

Potrivit *Codului Teodosian*¹,
debutul politicii imperiale în
acest domeniu s-a produs în
timpul lui Constantin. Într-a-
devar, nu e lipsit de interes
sa subliniem faptul ca primele
legi privind problema
delatorilor au fost emise la 1
decembrie 312 deci imediat
după victoria asupra lui Ma-
xentiu și intrarea triumfală a
imparatului în capitala impe-
riului. Tonul fulminant al
acestei legi ne da măsura atît
a raului cit și a neputinței pu-
terii centrale în privința sa:
„Sa fie strivit raul mai mare
decît toate pentru viața oam-
enilor, pacostea odioasă a
delatorilor, și sa fie sugru-
mata în proprii sai clești și
taiată din rădăcina, astfel ca
judecătorii sa nu îngaduie
nici calomnia, nici vocile os-
tile. Și dacă totuși se va afla
vreun delator, acesta sa fie
supus pedepsei capitale”. O
luna mai tîrziu, decretul din
18 ianuarie 313, cere pe-
deapsa capitală pentru ori-
cine s-ar face vinovat de elu-
darea dispozițiilor cuprinse în

el. Însuși faptul ca în panegi-
ricul adresat în 313 noului
imparat, Eumeniu ține sa su-
blinieze atitudinea ferma a lui
Constantin față de delatori —
prohibitive delationes — re-
flectă în mod sugestiv o situa-
ție pe care contemporanii
puteau, fara îndoială, s-o
aprecieze mai bine.

Condamnați chiar și fără vină

Cîtiva ani mai tîrziu, un de-
cret din 29 martie 319, adre-
sat vicarului din Africa, amin-
tește pentru prima oară în se-
colul IV pamfletele defaimă-
toare care, se știe, mîșunau
la sfîrșitul Republicii și la în-
ceputul Imperiului. Exasperat
de insolentele scrieri ale unui
Cassius Severus, Augustus
însuși a readus în vigoare le-
gea de majestate, punînd ast-
fel în cauză, pentru a-l cita
din nou pe Tacit, nu numai
acele dar și cuvintele adver-
sarilor săi politici. Punctul de
vedere net diferit al lui Con-
stantin în privința unor ase-
menea texte anonime n-ar
putea induce în eroare asu-
pra fermității politicii sale
față de adversarii personali,
care, fără îndoială, nu-i lip-
seau. Dacă în afacerea pam-
fletelor africane s-a situat
contra politicii predecesorilor
săi, aceste calomnii priveau
desigur oameni politici care
nu erau adversarii săi. Poate
se refereau la activitatea în
Africa a foștilor partizani ai
lui Maxentiu. Nu putem
spune nimic în această pri-
vință. La fel de adevărat este
că decretul lui Constantin sti-
pulează, pe de o parte că
persoanele ale căror nume
nu făceau obiectul denunțuri-
lor anonime nu au de ce să
se teamă de autoritățile lo-
cale și pe de altă parte, că o
dată dovedită activitatea lor
răufăcătoare, autorii unor
astfel de scrieri vor fi con-
damnați la supliciu, chiar
dacă ar fi în situația să dove-
dească cel puțin o parte din
afirmațiile lor. Acest ultim
punct al hotărîrii imperiale
este, fără îndoială, surprînză-
tor. El este totuși atît de fre-
vent în decretule imperiale

ale secolului IV referitoare la
denunțurile anonime, încît
dovedește că în lupta contra
unui atare flagel, puterea
centrală prefera alte surse de
informație dacă nu mai cin-
stite, cel puțin mai obiective.
În schimb, împăratul își în-
demna supușii la dezvăluirea
cu curaj și sinceritate a abu-
zurilor funcționarilor publici,
oricare ar fi rangul sau locul
lor: „Sa spună fațis și lim-
pede cine are ceva de spus.
Dacă se va dovedi adevărul
[celor spuse], eu însumi mă
voi răzbuna pe cel care pînă
atunci m-a înșelat, simînd
integritatea. Cel care va fi
dezvăluit și dovedit atare lu-
cru, va fi răsplătit și cu ono-
ruri, și cu fapte”. Se pare
însă că aceștia nu și-au ple-
cat urechea la invitație. Știu,
fără îndoială, la ce puteau să
se aștepte, căci denunțurile
anonime nu s-au mai perpe-
tuate. Pe de altă parte, autori-
tățile provinciale nu au mai
recurs și nu au mai abuzat de
anunțurile anonime, eludînd,
nu o dată, dispozițiile impe-
riale privitoare la acest su-
biect. Din acest punct de ve-
dere, constatăm o diferență
sensibilă între politica de gu-
vernămînt central și cea
adoptată de administrația
provincială. Numai prin insis-
tența acestei administrații pe-
riferice, se explică decrete
de felul celui din 25 februarie
315 prin care se permite bi-
roulilor proconsulului și vica-
rului de Africa să păstreze în
arhivă fișurile respective,
dîndu-le dispoziție să nu facă
în nici un fel caz de informa-
țiile conținute. Împăratul
mergea pînă la a interzice
reprezentanților săi din provin-
ci să facă aluzie la conținut-
ul unor astfel de denunțuri
anonime, care meritau,
adaugă el, să fie puse pe foc.
În decretule sale referitoare
la delatiunile anonime, el do-
vedește o insistență ce merita
a fi subliniată, fie și numai
pentru a arăta eșecul unei
bune și ineficace intenții. To-
tuși în timpul domniei succe-
sorilor săi, situația nu face
decît să se înrăutățească. De-
cretele lui Constantin din 335
și 338 au fost întărite de Va-
lentinian și Valens. Un decret

¹ Cod de legi promulgat de impar-
tul Teodosie II (401-450), în anul
438.

Remarcabilul reformator al Imperiului roman, Constantin, cel Mare (306-337) și-a îndreptat atenția (sugestiv ilustrată, parca, de privirea ochilor săi) și spre stavilirea valului de delațiuni cu care se confrunta societatea română în sec. IV

din martie 365 cerea pedeapsa capitală nu numai pentru autorii delațiunilor, dar și pentru cei care după ce le-au găsit sau citit, nu au distrus sau aruncat pe foc astfel de scrisori. „Furoarea scrisorilor anonime”, pentru a folosi termenii proprii decretului din 9 noiembrie 368, era totuși departe de a se potoli. Măsuri și mai severe au fost luate în privința celor ce ar fi răspândit defaimări citite în biletele anonime, afișate în orice loc public sau privat. Toată această ofensivă era totuși destinată eșecului. În frazeologia emfatică și zadarnică, proprie decretelor imperiale din perioada Imperiului timpuriu, mesajele anonime care mișunau pretutindeni sînt comparate cu „săgeți înveninate aruncate asupra dușmanilor”.

Dar aceste mesaje anonime nu erau totuși pentru oamenii secolului IV singurul mijloc de a-și ostoi setea de răzbunare sau de a-și atinge scopul. În afara de anunțurile anonime sau semnate cu nume false, mai era mulțimea de delatori propriu-ziși, a căror activitate a invadat majoritatea sectoarelor vieții publice. Noi am subliniat deja atitudinea fermă a lui Constantin în privința lor chiar de la începutul domniei sale. Avea sa revina în actualitate la doi ani după moartea sa,

caci un decret din 22 martie 335 permitea victimelor denunțatorilor sa ceara judecatorilor sa intervină pentru ca aceștia sa fie pedepsiți cu severitate. Zece ani mai târziu, printr-un decret din 15 mai 345 Constantin interzicea delatorilor accesul în biroul curții sau al *Comes rerum privatorum* (Comitet al treburilor particulare), înainte ca un judecător obișnuit sa fi verificat fundamentarea reclamațiilor lor.

Împărați — între ciocan și nicovală

În rest, severitatea imperială în privința delatorilor era mai mult aparentă decît reală. Birourile administrației centrale sau provinciale nu puteau sa facă abstracție de asemenea activități. Într-adevar, un decret din 11 octombrie 418 ne explica mai clar sensul acestui gen de activitate a lor, care, departe de a fi interzisă, devenise aproape necesară: „Delatorii, fara de care am poruncit sa nu se primeasca și sa nu se instruiască nici o plîngere”.

Înainte de toate, denunțurile lor furnizau destul de des birourilor financiare ale administrației romane probe grație cărora multe bunuri

cadeau reveneau Statului. Într-adevar, la *Comes rerum privatorum* s-au adresat majoritatea decretelor în chestiune și fara îndoiala ca el era interesat ca denunțurile sa fie luate în considerație. Cît despre delatori, ei vor profita din plin. În rest, aici era vorba de o veche tradiție română care precizase altadata la cît se ridicau beneficiile lor în astfel de procese. Frecvența decretelor imperiale privind rolul acestor auxiliari prea întreprinzători ai justiției romane, dovedește ca erau destul de numeroși, mai ales în bogatele provincii din Africa și Asia, a căror viață economică păstra încă o parte cel puțin a vechii sale străluciri. Prinși între nicovala datoriei lor față de toți supușii despre care nu puține decrete fac caz și ciocanul veșnic și tracasant al propriilor lor birouri, împărații secolului IV au fost obligați sa recurga la un compromis, despre care singurul lucru ce se poate spune este ca dadeau dovada cea mai zdrobitoare a propriilor lor neputințe: delatorii, de care administrația nu se putea lipsi, trebuiau sa fie pedepsiți cu pedeapsa capitală dacă se faceau vinovați de două denunțuri publice.

Într-adevar, doua decrete ale aceluiași an — primul datînd din 30 ianuarie, al doilea din 14 septembrie 380 — pre-

cizeaza acest fapt mai curind straniu: chiar daca puteau dovedi veracitatea celui de-al treilea denunț, delatorii trebuiau totuși să fie condamnați la supliciu. Un al treilea decret, emis la 11 octombrie 418, cauta să intimideze și mai mult pe delatori, amintindu-le pericolul caruia se expun încă de la primul pas în această trista carieră: „Delatorii, fără de care am poruncit să nu se primească și sa nu se instruiască nici o plîngere, sînt constrînși de către noi la o condiție de certitudine a denunțului. Dacă întîia oară vor dovedi [veracitatea] denunțului, nu vor avea nimic de suferit; dar, stăruința lor în repetarea acestei fapte este primejdioasă și ei trebuie să știe asta; căci dacă vor denunța la a treia oară, nu vor mai fi obligați să dovedească adevărul denunțului, ci vor fi de-a dreptul supuși pedepsei pe care o vor avea de îndurat”, etc. Prin chiar excesul severității lor, aceste decrete dovedeau cît de mare era deja răul, a cărui origine mergea pînă la principiile după care Diocletian și Constantin reorganizaseră Imperiul după grava criza pe care o traversase.

În cîteva decrete ale aceleiași epoci, denunțatorii de origine servilă (deci care nu făceau parte din rîndul populației socotite libere) constituie o categorie aparte. Numarul lor trebuie să fie destul de ridicat de vreme ce două decrete, emise în aceeași zi — 15 martie 376 — cereau, cu excepția crimelor de lez-majestate, pedeapsa capitală pentru cei eliberați dar și pentru sclavii care s-ar face vinovați de ele. „E mai bine să interzici o voce funestă, decît să o asculți” adăuga un al treilea decret, emis la 8 noiembrie 397 care continua astfel în acest gen de afaceri judiciare vechea tradiție română.

Un edificiu amenințat de ruină

Împărații sec. IV n-au ezitat, așadar, să ia măsurile cele mai dure pentru a stăvili un rău care invadase majoritatea compartimentelor vieții publice. Ei au trebuit cu toate acestea să se incline în fața unei realități politice și sociale care s-a dovedit mai puternică decît voința lor. Climatul necesar dezvoltării unei activități necinstite și lucrative fusese creat de chiar sistemul adoptat de Diocletian și desăvîrșit de Constantin. După grava criză din sec. III, Imperiul roman se transformase într-un despotism de stat, singurul capabil de a amîna pentru încă puțin, ruinarea unui edificiu care amenința să se prăbușească din toate părțile. El a generat o ierarhie a numărați funcționari și i-a aplicat o administrație tracasantă și o strictă supraveghere polițistă. Tirania birourilor administrației centrale și provinciale va agrava astfel sarcina, pe zi ce trecea mai insuportabilă, care apăsa asupra majorității supușilor imperiului. Numai o minoritate constituită din înalți demnitari ai statului și bogați proprietari de *latifundia* era scutită. Individul nu va mai fi de acum înainte un instrument în serviciul statului, a cărui victimă și sprijin era simultan.

Obligați să organizeze în cele mai mici detalii funcționarea unui aparat administrativ din ce în ce mai incomod, împărații din sec. IV au încercat să împiedice cîteva, cel puțin, din inevitabilele abuzuri comise de această nouă și nesătulă aristocrație de robă, care recurgea la tot felul de mijloace pentru a ajunge la scopuri nu totdeauna identice cu cele ale statului. Frecvența denunțurilor anonime reflecta cel puțin o parte a acestei stări de lucruri. Activitatea delatorilor, susținută de birourile administrației provinciale, reflecta o altă. Nimic nu ne dezvăluie mai bine puterea ce li se atribuie, decît repetarea legilor

severe care interziceau sau limitau activitatea lor. A urmări cu o rigoare crescîndă recurgerea la aceste mijloace necinstite, însemna a admite implicit cît de reală era puterea delatorilor. Teama de pedeapsa supremă nu era suficientă pentru a-i întoarce de la convingerile lor pe cei care aveau încredere în eficacitatea unor asemenea denunțuri. Ea făcea apel la prea multe patimi omenești pentru a nu fi auzită, reflecta prea bine contradicțiile unei societăți care se găsea în ajunul destrămării. Regimul său politic și economic sufoca orice efort individual și nu mai cerea majorității supușilor săi decît o supunere totală, grație căreia o minoritate de funcționari și de mari proprietari latifundiați sperau să mențină în viață un stat anchilozat în structura sa economică și socială perimată.

Activitatea delatorilor ca și frecvența scrisorilor anonime subliniază încă o dată contradicția fără soluție în care se angajase Imperiul roman în ajunul căderii sale. Răul era generat de un rău și mai mare și poate împărații înșiși, care trebuiau să-și dea seama de pericol, nu erau mai puțin sensibili la efectul unei otrăvi care infectase deja întregul organism al statului.

Ar fi poate interesant să adăugăm, în această ordine de idei, ecoul pe care această luptă contra delatorilor îl găsește în scrierile istoricilor bizantini. Prin sfaturile pe care Justin II le-a dat lui Tiberiu în 574 în prezența Senatului, cînd l-a ridicat la rang de cezar, împăratul ținea să-i recomande să nu asculte de denunțatori.

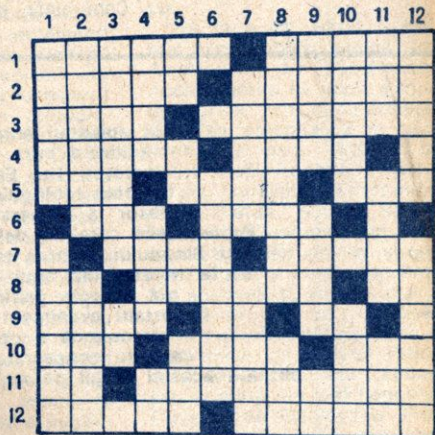
Dacă împăratul socotea necesar să-și avertizeze cezarul asupra unui astfel de pericol, aceasta confirmă încă o dată eșecul luptei, pe cît de crîncene pe atît de inutile pe care împărații secolului IV au dus-o contra delatorilor proprii lor epoci. ■

În românește de
Maria BERCEANU

EXPRESII CELEBRE

ORIZONTAL: 1) Scriitor și om politic roman (Marcus Tullius), autorul cugetării: „Consuetudo quasi altera natura” (lat.: „Obişnuința e a doua natură”) - Unul dintre cei șapte înțelepți cărora i se atribuie (prințre alții) paternitatea vestitei inscripții de pe frontispiciul templului lui Apollo din Delphi: „Cunoaște-te pe tine însuși!” 2) Podoaba feminină - „Repetitio est mater studiorum” („Repetiția este mama învățării”), precept profesoral din școlile vechi cu predare în această limbă, atribuit lui Quintilian. 3) „Nimic nou sub soare”, cuvinte din *Eclesiastul*, atribuite acestui rege (1082-975 î.e.n.), ce se refera la stereotipia fenomenelor. 4) A prevedea într-un buget o sumă de bani pentru un anumit scop - „Ce-i în... și-n capușă”. 5) Fluviu în V. Europei - Cale (fig.) - „Homo novus” (lat.: „Om...”). Cicero a folosit această expresie în lucrarea *De officiis*. 6) Marele poet latin Ovidiu este autorul expresiei: „Seris venit usus ab annis” (lat.: „Înțelepciunea vine o dată cu... neart.”) - Pisc în Alpi. 7) Localitate în U.R.S.S. - Primul rege al Romei, după cum spune legenda, reprezentat de romani și pe monedele lor cu două fețe, una privind spre trecut, alta spre viitor. 8) Eugen Tomescu - „Ex nihilo nihil” (lat.: „Din nimic, nimic”); acest început de vers din poemul *De rerum natura* cuprinde un principiu filosofic al autorului (Lucrețiu) și al acestui filosof grec (341-270 î.e.n.) - Sorin Enescu. 9) „Qualis artifex pereo!” (lat.: „Ce artist mare pier!”); istoricul Suetoniu, în *Vița lui...*, relatează ca acestea au fost ultimele cuvinte ale împăratului roman - Lucian Ursu - Ion Aldea. 10) „...modus in rebus” (lat.: „Există o măsură în toate”; Horațiu, *Satire*) - Una dintre cele trei zeițe ale mitologiei grecești „generatoare” a cunoscutelor expresii „Marul discordiei” ce a dus la vestitul război al Troiei - Localitate în S.U.A. 11) Cornel Ene - „Lege nescrisă”; expresia aceasta, pe care o găsim în scrierile lui Platon, Tucidide și ale acestui mare gânditor al antichității (384-322 î.e.n.), se refera la principii vechi care, deși nescrise, aveau putere de lege. 12) „De bun...”, „De rău...”, expresii ce își trag originea din antichitatea română - „La grande muette” (fr.: „Marea mută”), perifrază prin care era denumită instituția respectivă: autorul expresiei a rămas necunoscut (pl.).

VERTICAL: 1) „Alea iacta est” (lat.: „Zarul este aruncat”), cuvinte rostite de către acest mare general roman în momentul în care a traversat Rubiconul - „Docendo discitur” (lat.: „Înveți, învățând pe alții”), expresie uzuală extrasă din *Epistole morale*, lucrare a unui filosof, scriitor și om de stat roman (Lucius Annaeus). 2) „Dolce far niente” (it.: „Dulce trândăvie”), expresie folosită în această țară a Europei spre a ridiculiza pe leneși - Regele legendar al Atenei în mitologia greacă, cel ce a reușit să iasă din celebrul labirint cu ajutorul „firului Ariadnei”. 3) „Tabula rasa” (lat.: „Tabla ștersă”), expresie a acestui filosof (Aegidius), supranumit „princeps theologorum” - Radu Tudoran. 4) Fiu al lui Attila - Limba vorbită în Zair - Anton Ulmu. 5) Radu Alexe - Alfa și Omega, litere grecești - Oliviu Popescu - Interjecție. 6) „E pur si muove” (it.: „Si totuși se

mişcă”), faimoase cuvinte rostite de acest fizician și astronom italian (1564-1642). 7) „Si vis pacem para bellum” (lat.: „Dacă vrei pace, pregătește-te de război”), expresie a scriitorului Flavius Vegetius Renatus; după 13 veacuri, inspirat din dicționarul de mai sus, acest poet german (Friedrich) a lansat expresia similară: „Pace înarmată” - Capcana. 8) „Faber est suae quisque fortunae” (lat.: „Fiecare este fauritorul propriului său destin”), expresie a acestui istoric și om politic roman (87-35 î.e.n.) - Anul trecut (abr. uz.). 9) Comandant epeean din Elida - „Nemo propheta in patria sua” (lat.: „Nimeni nu-i profet în... lui”, pl.: *Cartea lui Luca*) - „Homo sum et humani nihil a me alienum puto” (lat.: „...”, „sînt și nimic din ce-i omeneșc nu-mi-e străin”). 10) Țarm - „Ars longa, vita brevis” (lat.: „... e lungă, viața e scurtă”), aforism al celebrului medic grec Hipocrat. 11) Localitate în S.U.A. - „Finis coronat” (lat.: „Sfîrșitul încununază opera”), maxima a lui Ovidiu - Localitate în Somalia. 12) Gen de struți din America de Sud - „... lui Pericle”, perioada cînd acest orator al Greciei antice a condus Atena, expresie ce desemnează o epocă de progres deosebit (pl. neart.).

Lucian VASILESCU

Dicționar: OGAS, AUT, ALOL, RIO, ILEO, OTOS, ONO, IET.

Soluția careului *Atlantida*: CRETA - PABST - AARU - CLIENT - MM - ROUA - N - R - PAL - LOTTINO - AGUA - ROBERT - NEC - GENITIV - E - EGUM - S - C - LA - TAUR - PAL - LIA - NR - SALE - ATLAS - ATICA - ALIANOS - C.

Istoria creștinismului primar

SIMBOLUL CREDINȚEI ADEVĂRATE (VII)

Conf. univ. dr. REMUS RUS

În episodul anterior, am prezentat —
utilizând între sursele documentare
lucrarea The Early Christian Church,
datorată teologului britanic J.G. Davies,
profesor la Universitatea din Birmingham —
împrejurările care au determinat convocarea Conciliului
(sau Sinodului, potrivit terminologiei Bisericii răsăritene)
de la Niceea, din anul 325. Prezentăm, în continuare,
noi aspecte privind desfășurarea acestui
important eveniment din istoria creștinismului,
precum și a unor sinoade ulterioare,
care au consacrat, spre finele veacului IV,
biruința acestei religii pe o însemnată întindere a Vechii Lumi.

Pacea mult râvnită

Doi episcopi au refuzat să iscalească hotărârile sinodului. Acest refuz ridică marea problemă a unanimității. În cele din urmă, soluția s-a găsit. Cei doi au fost înalțați de împărat, invocându-se argumentul că obiecțiunile lor nu aveau implicații doctrinare, ci juridictionale, în speță se împotriveaua canonului 6, care îi puneau sub jurisdicția Alexandriei, ei fiind din Libia.

O alta problemă de interes general pentru Biserică, dezbatută la acest sinod, a fost stabilirea datei Paștelui. Încă din sec. II apăruseră unele neînțelegeri cu privire la data serbării acestei zile. Sinodul a decis ca Paștele să fie observat în Duminică întâia după luna plină ce urmează echinocțiului de primăvară. Dacă se întâmpla ca această dată să cada în aceeași zi cu Paștele iudeilor, creștinii amânau sau devansau sarbătorirea cu o săptămână. Data propriu-zisă urma să fie co-

Inscripție funerară creștină din Dobrogea (sec. IV-VI), atestând vechimea acestei religii pe meleagurile dintre Dunare și Mare

municaa tuturor Bisericilor de către episcopul Alexandriei, întrucât acest oraș era centrul principal al cunoștințelor astronomice din acele timpuri.

Se înțelege ca au mai fost rezolvate și alte probleme de ordin doctrinar și practic. Deși sinodul de la Niceea s-a

încheiat cu un succes deplin, hotărârile lui nu au adus multă pace în sinul Bisericii. Dacă în primele trei veacuri de existență, comunitatea creștină a izbutit să-și afirme dorința să de unitate și a câștigat batalia împotriva Imperiului, către mijlocul sec. IV, aceeași Biserică își pierdea, dintr-o dată, armonia sa launtrică, scindându-se în grupuri ostile. În plus, creștinii, care pînă atunci refuzau să se supuna poruncilor imperiale, au început să solicite ajutorul brațului profan pentru a închide porțile lăcașurilor de cult rivale și să aresteze preoții acestora. Rațiunea acestei transformări trebuie căutată în fuziunea abruptă dintre Biserică și Imperiu. Înainte de Niceea, viața Bisericii se întemeia pe libertate, iar calitatea de membru al comunității creștine presupunea jertfa. Niceea a schimbat radical aceste situații, Biserică devenind o instituție privilegiată. Statul și-a asumat responsabilitatea protejării unității și ortodoxiei ei. Cei ce încălcau

normele Bisericii, erau pedepsiți ca delincvenți civili. Marturisirea de credința, care pînă atunci era o taină descoperita doar celor inițiați, a început sa fie facuta in public și aparata cu atîta strașnicie, incit orice cleric care indraznea sa devieze de la traditie era pasibil de pedepse aspre. Conducatorii Bisericii, care se bucurau de autoritate pur morala, s-au vazut peste noapte transformați in oficialități imperiale cu puteri de constringere, carora unii nu le rezistau, comportindu-se ca tiranii. Un exemplu in aceasta privința il constituie episcopul George, trimis in Alexandria, in anul 357, pentru a-l inlocui pe Atanasie. El a tratat cu atîta asprime pe cei care refuzau sa-l recunoasca, incit propria „turma” l-a alungat din cetate.

In sfera doctrinei, invatatura creștina era dezbatauta in locuri publice. Aseoseori, aceste dispute erau dominate de ostilitați verbale, care degenerau in acte de violenta. Toleranța și moderația erau considerate o trada-re a adevarului; statul trebuia sa intervină pentru a calma spiritele.

Nelinisteia din sinul Bisericii a coincis cu perioada de zbucium al Imperiului roman. Fiii lui Constantin, Constantius (337-361), Constantin II (337-340) și Constans (340-350) au inceput sa se certe și sa se lupte intre ei, slabind imperiul in fața presiunilor barbare. Nepotul și succesorul lor, Iulian Apostatul a incercat — cum am vazut in episodul anterior — sa reabiliteze fara succes, paganismul. Valens (364-378) a sprijinit gruparea eretica ariana, de-abia Teodosie I (379-395) restabilind pacea in Biserica și in imperiu. In acest scop el a convocat cel de-al doilea sinod ecumenic de la Constantinopol, in anul 381, proclamind ortodoxia niceeana.

Victoria obținuta de Biserica nu s-a datorat sprijinului imperial, cit mai ales activității neobosite a trei mari personalități cunoscute sub denumirea de Parinți capado-

cieni. Este vorba de Sf. Vasile cel Mare (329-379), Sf. Grigore de Nazians (330-379) și Sf. Grigore de Nisa (335-396).

Macedonieni și maratonieni

Acești mari conducatori ai Bisericii nu au mai cautat suportul sau favorul imperial, ci, prin scrierile lor, au clarificat și impus formula doctrinara de la Niceea, subliniind consonanța ei cu tradiția apostolica a Bisericii. In acest scop, ei au conceput un nou vocabular teologic, capabil sa exprime cele mai fine nuante doctrinare. De un real folos in aceasta munca a fost filosofia greaca pe care acești parinți o cunoșteau foarte bine. In același timp, Parinții capadocieni vor transforma Biserica intr-o mare forța sociala, angajind-o in activități sociale de ajutorare. In acest fel, Biserica avea un impact deosebit asupra lumii pagine și, in consecința, vom asista la convertirea in masa a paginilor la creștinism. Această convertire masiva nu a avut in sa numai urmari pozitive, ci a ridicat și mari probleme. Una dintre acestea a fost inmultirea și diversificarea ereziilor. Pe linga eresia lui Arie, indreptata impotriva celei de a doua Persoane din Sfinta Treime, a dumnezeirii Fiului, apare o alta mișcare eretica, ce va lua in discuție dumnezeirea Duhului Sfint, egalitatea și consubstanțialitatea Lui cu Tatăl și Fiul. Partizanii acestei mișcări au fost numiți *pneumatomahi*, adica luptători impotriva Duhului, *macedonieni* sau *maratonieni*, dupa Macedoniu și Maratoniu, intemeietorii acestei erezii.

Impotriva acestei mișcări eretice s-au distins Parinții capadocieni, care au respins cu tarie toate afirmațiile greșite și tendențioase ce duceau la denaturarea credinței adevarate.

Vazind ca pneumatomahii tulbura și amenința liniștea și stabilitatea sociala din imperiu, imparatul Teodosie a convocat un nou sinod ecu-

menic, al doilea, la Constantinopol, in anul 381, la care au participat doar 150 de episcopi.

Atmosfera din acest sinod a fost mult mai agitata decit in timpul celui de la Niceea, iar gruparea eretica a pneumatomahilor s-a menținut pe poziții, parasind lucrarile, in pofida indemnurilor la impacare ale imparatului Teodosie.

Tot la acest sinod a mai fost combatuta eresia lui Apolinarie de Laodiceea. Acesta dorea sa explice modul unirii firii dumnezeiești cu firea omeneasca in persoana lui Iisus Hristos. In acest scop, Apolinarie facea uz de concepția trihotomica a lui Platon, potrivit careia omul ar fi compus din trup material, suflet animal și suflet rațional și nemuritor. Astfel, sustinea el, Hristos a primit la intrupare un trup omenes-cu suflet animal, in sa a fost privat de sufletul rațional, deoarece locul rațiunii sau al minții l-a luat Logosul, Cuvintul lui Dumnezeu. Prin aceasta concepție eronata, Apolinarie distrugea integritatea și deplinătatea firii umane a Mintuitorului primita la intrupare. Consecințele invațaturii sale erau deosebit de primejdioase, punind in pericol autenticitatea lucrării de mintuire savirșita de Hristos.

Sinodul de la Constantinopol a condamnat aceste doua erezii, pneumatomaha și apolinara. Totodata, el a revizuit și completat *Simbolul de credința niceean* cu inca cinci articole de credința. In acest fel, a fost formulat *Simbolul de credința niceeo-constantinopolitan*, care va sintetiza invatatura creștina despre Sfinta Treime, despre intrupare și despre Biserica. Acest simbol, numit *Crez*, va fi apoi acceptat de intreaga Biserica creștina, ca mijloc de marturisire a credinței adevarate.

La patru veacuri dupa nasterea Mintuitorului, creștinismul — biruitor pe intregul cuprins al Imperiului roman și pe o buna parte a lumii cunoscute atunci — intra intr-o fază noua a evoluției sale. ■

„O MINUNE A LUMII“

ESTE DISTRUSĂ

CHARLES MEYER

„Există într-un colț de lume o minune a lumii; această minune se numea Palatul de vară, scria Victor Hugo căpitanului Butler la 25 noiembrie 1861. Închipuiți-vă un fel de construcție inexprimabilă, ceva care aduce cu un edificiu lunar și veți avea în fața ochilor Palatul de vară. Construiți un vis cu marmură, jad, bronz și porțelan, faceți-i scheletul din lemn de cedru, acoperiți-l cu pietre prețioase, drapați-l în mătase, faceți-l aici sanctuar, colo harem, dincolo citadelă, puneți-i zeli, puneți-l monștrii, lăcuți-l, emailați-l, auriți-l, fardați-l, puneți niște arhitecți care să fie și poeți să construiască cele o mie și una de vise ale celor o mie și una de nopți, adăugați-le grădini, bazine, țîșnitori de apă și de spumă, lebede, ibizi, păuni, închipuiți-vă într-un cuvânt un fel de peșteră uluitoare a fanteziei umane luind formă de templu și de palat, iată ce era acel monument... Era o capodoperă de un fel înfricoșător și necunoscut, întrevăzându-se în zare la ora nu știu cărui crepuscul ca o siluetă a civilizației Asiei, pe orizontul civilizației Europei“.

În palatul Yuanmingyuan, poreclit Versailles-ul împăraților Chinei și situat la nord-vest de Beijing, se aflau adunate multe dintre minunile artei chineze. După trecerea trupelor engleze și franceze, într-o zi de octombrie 1860, n-a mai rămas din el decât cenușa. Istoricul Charles Meyer, specialist în istoria Chinei, a analizat acest act de vandalism într-un articol publicat de revista franceză *Historia*, nr. 490 pe care îl reproducem în continuare, într-o versiune prescurtată, cu titlul și subtitlurile redacției noastre.

Admirația și uimirea barbară

Chinezii desemnau acest ansamblu cu numele de „Trei coline și cinci grădini” sau mai simplu Yuanmingyuan, „Grădina splendorii stralucitoare”. El a fost conceput, construit și amenajat sub domnia împăratului Qianlong (1736-1795) la nord-vest de Beijing și la cîtiva li (1 li=547m) de „Colinele înmiresmate”, „un loc fără egal, asemenea unui vas desenat cu maestrie... un sălaș potrivit doar nemuritorilor”, spunea poetul Wang Youduan. Era un

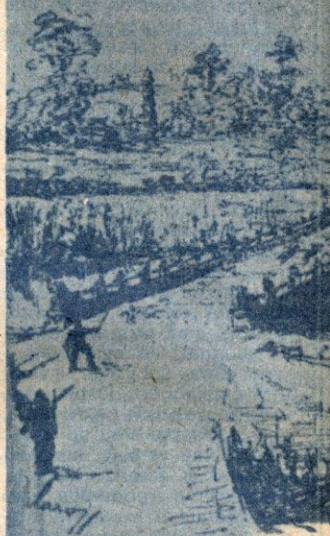
ansamblu fabulos de palate, temple, pavilioane, galerii, grădini și bazine care purtau nume de vis: „Sala cirmuirii, sirguincioase”, „Pavilionul plimbarii într-o pictură”, „Curtea baturilor fermentate în mijlocul florilor de lotus agitate de vînt”, „Grădina plăcerilor armonizate” sau „Sala cere spinteca norii”.

Din auzite, splendoarea sa era cunoscută peste mari. Voltaire însuși i se facuse ecou. Foarte puțini europeni au fost însă admiși pentru a o contempla, cu excepția cîtorva ieziuți italieni și francezi. Printre aceștia din urmă, fratele Attiret, pictor oficial la curtea lui Qianlong,

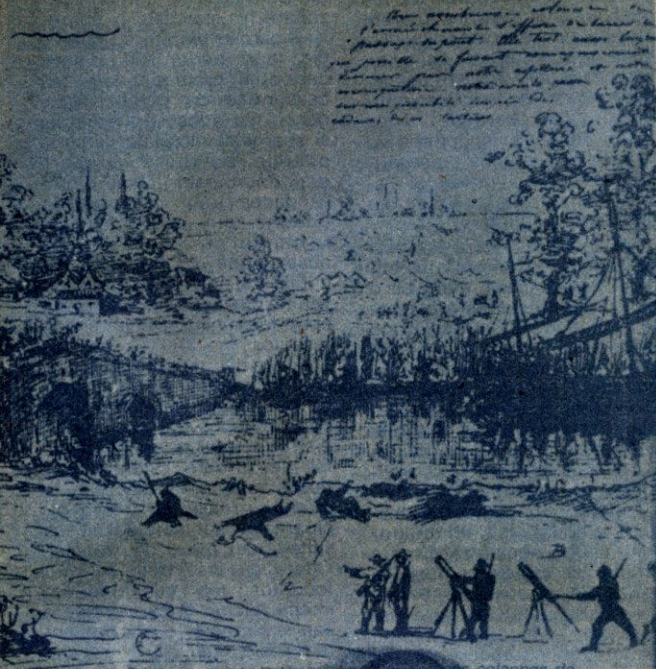
se minuna în fața acestor „extraordinare palate de zine ca în basme”; pe o insulă sau pe o stîncă din mijlocul unui bazin se afla un palat care numara peste o sută de camere sau de saloane „de o frumusețe și de un gust pentru care îmi lipsesc cuvintele”. Reședința obișnuită a împăratului, a femeilor și a cerului sau de intîmi se întinde, după spusele aceluiași Attiret, „cît un oras”. Aceeași uimire și la parintele Benoist, un arhitect ieziuit, care descoperea „un fel de curte al cărei acoperiș construit din sîdef de perle transparente lăsa lumina să patrundă astfel încît sa nu-ți dai seama că această încăperă neobișnuită era acoperită”.

Nimic nu lăsa să se întrevadă bogățiile și comorile de artă îngrămădite: aur, argint, bronzuri încrustate cu email negru, cloazoneuri, jaduri verzi, jaduri antice, jaduri albe, coralina, ametist, pietre dure, lemn prețios, fildes, mătăsuri broșate, minunate

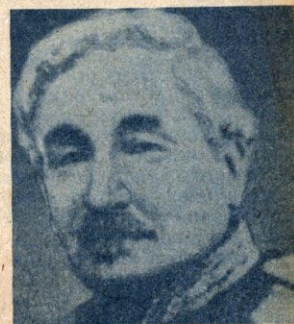
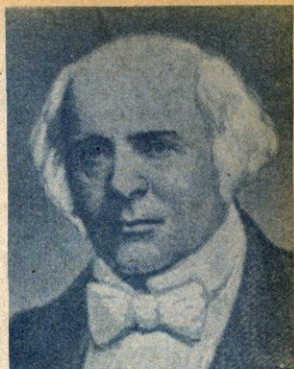
1860. Beijing

V.D. Route de Pé King
 I. Camps des Armées Chinoises
 I. Batteries Chinoises

Cei doi „eroi”: James Bruce, al VIII-lea Lord Elgin - a dat ordinul de incendiere a palatului (sus) - și Charles Guillaume Cousin-Montauban, conte de Palikao - a îngăduit soldaților să-i jefuiască după pofa inimii; în stînga: crochiu al unui participant la campanie

porțelanuri, covoare de preț, blanuri inestimabile, lacuri vechi, o extraordinară colecție de obiecte prețioase. Tot ceea ce cultura chineză putea oferi ca delicatețe și rafinament se găsea acolo.

În octombrie 1860, trupele anglo-franceze, venite să pedepsească „insolența” împăratului chinez, care se opunea monopolului comerțului cu opiu deținut de negustorii occidentali (*Magazin istoric*, nr. 10/ 1979) — cei englezi în primul rînd — au ajuns în apropierea Palatului.

Împăratul și curtea sa au luat drumul Jeholului. În Palatul de vară abandonat nu mai rămăsese decît mina de eunuci care îl pazea. Francezii au sosit primii în fața zidului de incintă de la Yuanmingyuan, la caderea serii, fiind întîmpinați cu o singura salva trasa din mușchetele paznicilor. A doua zi, la 6 octombrie,

precedați de o companie de infanteriști de marină, comandantul francez Cousin-Montauban, statul său major și cîțiva ofițeri englezi au intrat în palatul pustiu. Contele d'Hérissou care îi însoțea a scris: „Ar trebui acum, pentru a descrie toate splendorile oferite privirilor noastre, să pot dizolva în aur lichid cite un fel din toate pietrele prețioase cunoscute în care s-a înmoldat o peniță de diamant al cărei vîrf ar descrie fanteziile unui poet oriental crescut pe genunchii zinelor și obișnuit de mic să se joace printre comorile lor himerice...” Au pătruns pe rînd în Sala Tronului, lungă de 50 metri, lăta de 20 metri și înaltă de 15, apoi în apartamentele imperiale în care „pereții, tavanele, sertarele, scaunele, pedestalele, totul este din aur batut cu nestermate. Șiruri întregi de mici

divinitați sînt cizelate cu un gust atît de desăvîrșit, încît valoarea lor artistică depășește cu mult valoarea lor intrinsecă... Este visul unui bijutier cuprins de febră”.

Ce gîndeau în acea clipă învingătorii? Tot d'Hérissou ne spune: „Renunț să descriu admirația și uimirea barbarilor care pătrundeau între aceste ziduri. Involuntar vorbeam încet și am început să pașim pe virfuri la vederea bogățiilor adunate acolo cu nemiluita pe care proprietarul le abandonase în fuga lui cu seninătatea unui bun burghez ce închide după el ușa, lăsîndu-și mobila de mahon expusă riscurilor războiului”.

S-au întors din această vizită sleiți, frînți de oboseală, „cu ochii aprinși de tot acest aur”. Generalul francez s-a grabit să dispună amplasarea santinelor la toate ieșirile, astfel încît nimeni să nu

poata patrunde în palat și sa-și dea seama de comoara pe care tocmai o descoperiseră. Dar soldații din escorta vorbiseră deja la bivouac, iar celorlalți li se stîrnise imaginația visînd cu ochii deschiși la toate aceste bogății aflate la îndemînă.

A început jaful

Cousin-Montauban și comandantul englez au avut atunci un „schimb de vederi”, pe care primul l-a relatat cu conștiința împacată a mercenarilor tîlhari de pe vremuri: „Am cazut de acord asupra celor ce trebuia să facem cu toate bogățiile închise în Palatul de vară și în urma instrucțiunilor pe care le primiserăm (?), ne-am hotărît să le împărțim în mod egal între cele două armate, cu condiția ca fiecare din ele să le dea întrebuințarea autorizată de regulamentele (sic)”. Chiar de a doua zi s-au pus pe treaba.

Se prevăzuse totul ca jaful să se desfășoare metodic, în ordine și disciplină. „Comisia” prezidată de un general trebuia să vegheze, să stabilească un inventar al prazii și să porceada la repartitia ei. Mai întîi, se rezerva partea ce revenea de drept suveranilor din cele două țări. În legătura cu aceasta, Cousin-Montauban nota: „În alegerea obiectelor facută de lordul Elgin [reprezentantul Angliei, nepot al celui ce jefuise Parthenonul] am ținut ca regina Angliei să aiba întîietatea; era un act de galanterie din partea Franței! „Partea rezervată lui Napoleon III cuprindea două Jou-yi¹ de 40 cm din aur și jad, un costum complet al împăratului Chinei, o pagoda din bronz aurit, vase și divinități din aur și email luate dintr-un templu, două enorme himere din cupru aurit, inele, coliere, cupe, lacuri, porțelanuri.

Accesul în Palat era interzis trupelor, dar nu și șefilor lor. Robert Swinhoe i-a întîlnit acolo pe ofițerii francezi:

„Ceasuri de aur și bibelouri prețioase au disparut cu repeziune în cuprinzătoarele lor buzunare. Generalul i-a lăsat pe compatrioții săi să se servească cît puteau de repede vreme de vreo zece minute, după care i-a scos afara, repetînd în continuare ca jaful era interzis cu severitate și ca nu îl va tolera. Tabara franceza era ticsita cu matasuri și bijuterii”.

Unul dintre ofițerii francezi avea un șirag de perle splendide, fiecare perla mare cît o bila (l-a vîndut apoi prosteste la Xianjiang — Hong-Kong — pentru 3 000 lire); alții aveau penare încrustate cu diamante, sau ceasuri și vase încrustate cu perle. Imperturbabili, „comisia” își continua activitățile în mijlocul infanteriștilor francezi, englezi, al vînturilor, artileriștilor, spahiilor, dragonilor reginei, sikhsilor, arabilor și al cuilor (muncitori necalificați, care lucrau cu ziua) chinezi ce asistau la tot acest du-te-vino cu ochii holbați și gura uscată de poftă. Își așteptau rîndul cu o nerăbdare tot mai mare.

Nu se știe exact ce a provocat iureșul. Raspîndirea unui zvon, apelurile unor trompete? Într-o clipă, sîntinelele au fost impresurate, minate de torentul uman care se rostogolea asupra palatului. Bun observator, d'Herisson avea sa relateze: „... înca din prima clipă mi-a fost dat sa compar caracterul celor două națiuni aliate. Francezii se avîntaseră cu impetuozitate și individual; Englezii, mai metodici, au înțeles dintr-o privire cum se desfășurau lucrurile și au organizat jaful. Soseau pe capararii, ca la corvezi, cu oameni echipați cu saci și comandați de subofițeri care, detaliu neverosimil și totuși riguros exact, aduceau pietre de jasp negru pentru încercarea pietrelor prețioase”.

Două armate care innebuniseră! Soldații scotoceau cu capetele cufundate prin cuferele de lac roșu ale imparatei, pe jumătate îngropați în vrafurile de brocarturi și matasuri, sau își înghesuiau ru-

binele, safirele, perlele, bucațile de cristal de stîncă în buzunare, în cămași, în chipie, își încarcă pieptul cu coliere din mari perle. Alții plecuarînd în brațe pendule sau ceasornice de perete. Niște geniști își aduseseră securile și spargeau mobilele ca să ia pietrele prețioase cu care erau încrustate. Unul dintre ei dădea unui cantinier un buddha din aur masiv în schimbul unui pahar de absint, alții se încarcă cu cutiile muzicale și automatele venite din Europa, aflate din abundență în apartamentele femeilor.

Apoi, cei mai puțin norocoși sau ultimii sosiți, furioși ca n-au mai găsit piese transportabile, s-au apucat să distrugă totul cuprînsi de un fel de turbare. Stofele prețioase acopereau curțile în straturi groase de citeva picioare; se serveau de ele ca saltele sau pinza de ambalaj. Odată cu inserarea, în jurul focurilor, s-a înghebat un imens talcioc în care, vindute sau schimbate la troc, obiectele cele mai rare treceau dintr-o mîna în alta.

Regrete eterne

Lordul Elgin a hotărît să incendieze palatul Yuanmingyuan, deoarece, explica el în jurnalul său: „...aceasta era reședința favorită a împăratului, iar distrugerea sa ar fi dat cu siguranța o lovitură atît orgoliului cît și preferințelor sale!”. A făcut presiuni și asupra lui Cousin-Montauban pentru a-i face partași pe francezi. Fără succes însă. Generalul, care își retrăsese trupele din Palatul de vară, a protestat împotriva unui asemenea act de vandalism, lăsînd toată responsabilitatea asupra lordului.

Incendiul a durat două zile și două nopți. N-a ramas nimic dintr-una din minunile civilizației umane. Nimic din comorile de artă pe care le cuprindea, între care inestimabile colecții de pictură veche. Nimic din marea bibliotecă, a carei distrugere a amintit pe aceea a bibliotecii din Alexandria. Inchipuîți-va

¹ Piesa rituală, care asigură, potrivit credinței populare, realizarea dorințelor.

trei mari galerii cum sînt cele de la Luvru, toate pline de cărți, depozitate de sus în jos, dupa maniera chineza, culcate în învelșurile lor de carton acoperit cel mai adesea cu matase. Se afla acolo colecția unora din cele mai frumoase și mai rare ediții ale principalelor opere chineze. Numai catalogul lor era format din 128 de volume, descriind 10 500 opere din care unele numarau 5 000 volume, cum ar fi *Enciclopedia* imprimată în sec. XVII sub domnia lui Kangsi.

Odata comisa aceasta ticaloșie, vandalii și-au afișat satisfacția: „Lasam în urma noastra o amintire veșnica și sentimentul de teroare din inima marimilor care ne va putea asigura liniștea pe viitor!”

Trupele franceze, care la 9 octombrie ridicaseră tabara îndreptîndu-se spre Beijing, ofereau un spectacol insolit: „Mai mult de 300 caruțe erau încărcate numai cu prada. Soldații înlocuiseră basmalele albe pe care le purtau în jurul gîtului cu turbane din matase roșie pentru grenadierii, galbena pentru infanteria ușoară, alb-verzii sau roz pentru centru, iar pe ranița carau baloturi enorme”.

Cînd știrea distrugerii Palatului de vară de către expediția anglo-franceză a ajuns în Europa, a produs stupeoare, indignare, rușine, o condamnare unanima și fara drept de apel în toate mediile cultivate, interpelarea responsabililor în gazetele din Londra și Paris, care cereau explicații pentru un act ce dezonora națiunile civilizate.

Principalul acuzat, lordul Elgin, a ramas fidel imaginii sale, invocînd necesitatea de a supune China „unei pedepse exemplare”. Trebuie sa credem ca regina Victoria (1837-1901) și Palmerston¹ au considerat ca lordul procedase bine, deoarece, în 1862, a fost numit vice-rege și guvernator general al Indiei, unde avea sa moara

acoperit de „onoruri în anul următor. Totuși, în memoriile lor, ofiterii lui s-au dezis de el, afirînd ca nu au fost de acord cu cele întimplute; ei au respectat doar ordinele!

În ceea ce-l privește pe generalul Cousin-Montauban, care autorizase sau cel puțin tolerase jaful, el nu a gasit ceva mai bun de facut decît sa nege realitatea faptelor, prezentînd o versiune cusuta cu ața alba. Vinovații erau „bandiții chinezi, populația fara ocupație care jefuise palatul, iar soldații care îi așteptau la ieșiri n-au facut decît sa le confişte prada”! Niciodata nu s-a abatut de la aceasta versiune.

În climatul frivol în care se scaldă societatea pariziana a celui de-al doilea Imperiu, s-au uitat repede „trasnaile” unei armate care mai facuse și alte asemenea ispravi. Dar Victor Hugo a dat friu liber indignării sale:

„Într-o zi, doi bandiți au intrat în Palatul de vară. Unul a pradat, celalalt a incendiat. Victoria poate fi o hoata dupa cîte se pare. Palatul de vară a fost devastat în stil mare de cei doi învingatori, care au împarțit totul pe din doua. Vedem amestecat în toate acestea numele lui Elgin, care are proprietatea fatala de a-l evoca pe cel al Parthenonului. Ceea ce s-a facut la Parthenon s-a facut și la Palatul de vară, mai temeinic și mai bine, ca sa nu mai ramina nimic. Toate comorile tuturor catedralelor noastre n-ar putea egala acest formidabil și splendid muzeu al Orientului. Existau acolo nu numai capodopere ale artei, dar și gramezi de orfevrerie. Mare isprava, buna pleasca! Unul din cei doi învingatori și-a umplut buzunarele, iar celalalt, vazîndu-l, și-a umplut cuferule; și s-au întors în Europa brați la braț, rîzînd. Aceasta e povestea celor doi bandiți.

Noi europenii sîntem cei civilizați, iar pentru noi chinezii sînt barbarii. Iata ce a facut civilizația barbariei.

Imperiul francez a bagat în buzunar jumătate din aceasta victorie, etalînd astăzi, cu un

Oștean chinez

fel de naivitate de proprietar, splendidul talmeș-balmeș din Palatul de vară. Sper ca va veni ziua în care Franța, eliberata și purificata, va trimite prada înapoi Chinei spoliata”.

Au mai ramas citeva vestigii cruceate de flăcări, cum ar fi „Pavilionul de bronz”, „Turnul marii înțelepciuni”, „Pagoda olanelor smaltuite”. Singurele supraviețuitoare ale furiei distrugătoare declanșata de puterile imperialiste occidentale — spun ghi-zii turiștilor straini, care cred ca este vorba doar de o vaga formula propagandistica. Totuși, regretul etern al chinezilor nu este provocat nici de palatele de vis disparute, nici de aurul și argintul bogățiilor spulberate, ci de admirabilele suluri cu picturi și caligrafii vechi, operele unice și manuscrisele care pastrau o parte din memoria și înțelepciunea antica. ■

Traducere de
Georghe MAGHERU

¹ Henry John Temple Palmerston (1784-1865), om politic britanic, prim-ministru între 1855-1858, 1859-1865.

După repetiția generală de la Dieppe, din 1942, germanii s-au lăudat mereu că vor anihila orice eventuală încercare de debarcare a Aliaților. Dar cînd, la 6 iunie 1944, invazia acestora a avut loc, aproximativ 6 000 nave aliate au ajuns neatinse pe coasta Normandiei și au început să-și debarce trupele, înainte chiar ca germanii să-și dea seama că ele se află acolo¹. Și aceasta deoarece s-au lăsat păcăliți de o invazie-fantomă, care i-a făcut pe operatorii radar să creadă că Aliații sint pe cale să debarce la Pas de Calais, la circa 200 mile (aprox. 322 km) nord de țărmurile unde se desfășura reala debarcare.

Această superbă „intoxicare” de război din 6 iunie 1944 a reprezentat punctul culminant al unei bătălii ultrascrete, desfășurate timp de patru ani pe calea undelor. Cîștigarea ei i-a scutit pe Aliați de pierderi dezastruoase în avioane, le-a menținut supremația aeriană, netezind, în final, drumul ofensivei generale asupra Germaniei.

Operația Overlord și Războiul Radarelor

ALLAN MICHIE

200 bombardiere contra 2 găini

Ritmul vijelios al războiului aerian a făcut ca ambele părți combatante să devină vital dependente de legăturile radiofonice, necesare la constituirea și orientarea unor mari formații de bombardiere, ca și dirijarea avioanelor de vînătoare la bombardierele inamice. Obiectivul

războiului desfășurat în eter consta — atît în cazul apărării antiaeriene germane, cît și în al celei britanice — în a dezorganiza legăturile radio și a neutraliza instalațiile de descoperire prin radiolocație ale celeilalte părți.

Măsurile de contraacțiune radio, denumite prescurtat, în jargon oficial, RCM (din engl. *Radio Countermeasures*), au început să se aplice pe ascuns în toamna anului 1940, cînd bombardierele Luftwaftei au întreprins raiduri de noapte asupra orașelor engleze. Echipajele germane erau dirijate la ținta prin fas-

cicule radio înguste, intersectate din cînd în cînd de fascicule perpendiculare, constituind semnalul că aparatele se apropie de obiectiv.

Englezii au hotărît să deregleze aceste semnale. De multe ori germanii puneau în funcțiune fasciculele înainte de raid cu cîteva ore, astfel încît radiofoniștii britanici puteau dispune de timpul necesar pentru a le identifica și

¹ Reproducem acest text, cu titlul și substituirile redacției noastre, din lucrarea *Secrets and Stories of the War* (volumul II).

Rommel, al treilea din dreapta, se pregătește cu minuțiozitate

Eisenhower și Montgomery iau decizia atacului...

reproduce. Ei au retransmis deci aceste fascicule, îndepărtându-le încet-încet de la orașul stabilit drept obiectiv.

Pentru un oraș cu suprafața Londrei, sau a altor porturi ușor identificabile, aceasta deviere era relativ ineficăce. Dar atunci când țintele erau orașe mai mici, aflate în interiorul țării, aceeași deviere făcea adesea ca bombardierele Luftwaffe să-și arunce bombe în câmp deschis. Cel mai mare succes în devierea undelor s-a înregistrat când 200 bombardiere germane au aruncat 400 bombe, ucigând... 2 găini.

Dupa ce germanii au aflat procedeul și au renunțat la sistemul de dirijare prin fascicule de unde, înlocuindu-l cu semnale radio transmise de la baza, englezii au mai născocit un șiretlic în razboiul radiofonic. Când un navigator din Luftwaffe cerea prin radio coordonate pentru stabilirea poziției, un operator radio din R.A.F., transmițând pe frecvențele folosite de germani, intervenea, dându-i date false. Încurcați de indicațiile eronate de navigație, piloții inamici se învâneau adesea în cerc, rataciți total, pînă la ivirea zorilor, când aterizau în sudul Angliei, fiind convinși ca se afla în Franța.

Germanii au fost primii care au înregistrat un succes în bruieră instalatiilor radar. În februarie 1942 navele de razboi germane „Scharnhorst” „Prinz Eugen” și „Gneisenau” s-au strecurat din portul Brest în Canalul Minecii. Operatorii britanici ai stațiilor radar din zona sudică au observat ușoare semne de bruiaj. Când formația navală germană a ajuns în strîmtoarea Dover, bruiajul era deja continuu, împiedicîndu-i pe operatorii britanici să identifice poziția navelor și să dirijeze propriile nave și avioane. Astfel, cele trei nave de razboi germane au trecut cu bine prin canal.

Vocile-fantomă

Cam în același timp au descoperit și britanicii ca radarul inamic poate fi dereglat prin interferențe. Echipajele unor bombardiere ale R.A.F.-ului au raportat ca atunci cînd puneau în funcțiune instalația de recunoaștere IFF (din engl. *Identification Friend of Foe*, emițătoare radio care produc automat un semnal ce stabilește apartenența aparatului de zbor), reflectoarele dirijate prin radar ale inamicului erau uneori stinse sau îndreptate în alta direcție. Instalațiile de recunoaștere au fost prevăzute rapid cu dispozitive de bruiaj ce înlăturau caracterul accidental al interferențelor în funcționarea sistemelor radar. Emițătoarele de mare putere instalate de-a lungul litoralului sudic al Angliei au

început să bruieze radarul de cercetare îndepărtată al inamicului. În paralel cu aceste măsuri de interferență radar, R.A.F.-ul a început să bruieze legăturile radiofonice morse cu solul, vitale pentru Luftwaffe.

De îndată ce s-a lansat ofensiva măsurilor de contraacțiune radio, s-a declanșat, noapte de noapte, o cursă contra cronometru pe toate lungimile de undă. Germanii făceau mari eforturi pentru a găsi lungimi de undă lipsite de interferențe, iar englezii îi urmăreau ca să-i elimine din eter. În căutare de noi lungimi de undă, germanii și-au modificat frecvent aparatura. Dar aproape imediat ce intrau în funcțiune noile instalații, experții britanici produceau propriile lor dispozitive de bruiaj.

Unul dintre acestea, pus la punct în urma depășirii unor dificultăți tehnice aproape insurmontabile, a fost dispozitivul de bruiaj instalat pe bombardiere. Echipamentul era cît se poate de ingenios. Un aparat de recepție cerceta în regim automat lungimile de undă și, de îndată ce se detectau semnale, apărea pe ecran o lumină intermitentă. Operatorul nu avea decît să confirme semnalul de origine și să pună în funcțiune aparatul de emisie, care transmitea un semnal de bruiaj pe canalul astfel selecționat.

Acest aparat de bruiaj, cu denumirea codificată „Trabucul aerian”, s-a dovedit atît de eficăce, încît germanii au

si cea mai
mare
operație
militară
de pînă
atunci
se declanșează

fost nevoiți să utilizeze o instalație de emisie de mare capacitate pentru a transmite în radiofon instrucțiuni verbale către avioanele de vânătoare de noapte.

Forțele aeriene britanice au instalat o stație de mare putere care să transmită pe aceleași frecvențe, iar o serie de „voci-fantoma” au început să emită instrucțiuni contradictorii și informații eronate către escadrilele de noapte ale Luftwaffe. „Fantomele” stapineau bine în germana limbajul specific și fuseseră pregătite să imite la perfecție vocile controlorilor de zbor inamici.

Sub numele de cod „Coroana”, tehnica a fost utilizată pentru prima oară în noaptea de 22 spre 23 octombrie 1943, când bombardierile R.A.F.-ului au efectuat un atac masiv asupra zonei Kassel, important centru al industriei germane de război. În timpul raidului, germanii și-au dat seama că ceva nu este în regulă. Cei de la serviciul de radioasculțare al aviației britanice l-au auzit pe un controlor de zbor german atrăgându-le atenția piloților de pe aparatele de vânătoare „să se ferească de alte voci” și prevenindu-i „să nu fie induși în eroare de către inamic”. După o izbucnire mai violentă a controlorului de zbor german, „vocea-fantoma” a spus: „Acum englezul s-a apucat să injure”. Atunci germanul a strigat: „Nu englezul, eu am injurat!” La încheierea raidului, piloții germani, total descumpaniți, se înjurau unii pe alții.

Experții britanici în contramăsură radio au prevăzut că germanii ar putea încerca pe neașteptate să anihileze efectul „vocii-fantoma”, punind o femeie la microfon. În consecință, au fost pregătite și ținute în rezervă trei angajate civile ale aviației britanice, care vorbeau foarte bine germana. O săptămână mai târziu, când germanii au folosit, într-adevăr, o controloare de zbor, a imitat-o imediat și piloții din Luftwaffe au rămas la fel de incurcați.

Foițele Window creează impresia

Una dintre cele mai eficiente și spectaculoase măsuri de contraacțiune radio a fost folosirea unor fișii de folie de aluminiu cunoscută drept operația „Window” (Fereastra), pentru a induce în eroare pe operatorii radar germani. Cercetătorii din cadrul aviației britanice au descoperit că un manunchi de bențite de aluminiu care cad spre sol, fără să se atingă însă între ele, poate simula imaginea unui avion pe ecranele radar. Dacă un avion reușea să lărgheze o cantitate suficientă de fișii de aluminiu la anumite intervale, aceasta putea fie să acopere total semnalele de pe ecranele radar ale inamicului, fie să producă altele semnale false, încit operatorii radar să nu mai aibă posibilitatea de a distinge semnalele „plasmuite” de cele ale avioanelor reale.

Operația „Window” a fost folosită mai întâi în primul dintre cele patru raiduri masive anglo-americane care au lichidat practic portul Hamburg, în ziua de 24 iulie 1943. Fiecare dintre cele 791 bombardiere ridicate în aer în acea noapte a lărgat un manunchi de 2.000 fișii de aluminiu, din minut în minut, pe parcursul traseului stabilit pînă la ținta. Presupunind că fiecare manunchi producea semnale timp de 15 minute, pe ecranele inamicului au apărut deci semnalele a 12.000 avioane.

Efectul produs asupra apărării antiaeriene germane, bazat în principal pe radar, a fost imediat și nimicitor. Echipajele bombardierelor au raportat apoi că reflectoarele dirijate prin radar se plimbau aiurea pe cer, în vreme ce artileria antiaeriană, tot cu dirijare prin radar, a deschis foc de baraj la întâmplare. Aviația de vânătoare germană de noapte, care se biza pe radarul de la sol pentru indicarea direcției de atac și pe echipamentul radar de la

bord pentru realizarea interceptării, s-a dovedit total neputincioasă. Cele câteva bombardiere britanice pierdute în acea noapte au fost victimele unor interceptii întâmplătoare sau ale unor lovituri norocoase ale artileriei antiaeriene.

În condițiile în care operația „Window” anihilase, în mare măsură, dirijarea prin radar germană, piloții de vânătoare de noapte ai Luftwaffe au trebuit să revină la un sistem de interceptare individuală, fiind dirijați de observatori aflați la sol, care, identificau bombardierile vizual sau după zgomet și dădeau indicații prin semnale luminoase, precum și cu ajutorul locatoarelor de sunet. Acest sistem de apărare era rudimentar în comparație cu cel dinaintea de operația „Window”. Punctele lui slabe au permis Aliatilor să lovească și ținta principală — Berlinul.

În primavara anului 1944, germanii deveniseră atât de vulnerabili în fața bruiatului aliat, încit au început să emită mesaje simultan, pe 20 lungimi de undă, în speranța ca cel puțin unul va fi auzit. Principalele rezultate ale campaniei de contraacțiune radio s-au vădit în momentele critice dinaintea de ora H, în ziua debarcării în Normandia.

Cu toate că atacurile aeriene prealabile au slăbit grav eficacitatea sistemului radar german din zona de litoral, multe instalații erau încă în stare de funcționare în ajunul invaziei. Pentru a asigura succesul debarcării, acești operatori radar trebuiau să fie orbiți sau pacaliți. Și în zona debarcării radarul inamic trebuia să fie orbit, deoarece succesul inițial al invaziei depindea de elementul surpriza. Iar în alte zone, operatorii radar germani trebuiau să fie determinați să vada indicii grăitoare ale apropierei unor forțe de debarcare.

Experții în materie de contraacțiune radio au proiectat și pus la punct un plan de măsuri de intoxicare, compus

din cinci părți, operațiile „Taxable”, „Glimmer”, „ABC Patrol”, „Titanic” și „Mandrel”. În noaptea de 5-6 iunie, în timp ce flota de invazie reală naviga peste Canalul Mincei spre peninsula Cherbourg, cele cinci părți ale operației de înșelare au intrat simultan în funcțiune.

Germanii erau deja convinși că Aliații vor încerca să debarce mai sus de Le Havre, probabil la Pas de Calais. În cadrul operației „Taxable”, 18 nave mici ale marinei militare britanice au pornit din direcția respectivă, pentru a crea impresia că se intenționează o debarcare în acea porțiune a litoralului francez. Fiecare nava tragea după ea mai multe baloane, la mica înălțime, pentru a produce semnale de nave de mari dimensiuni pe ecranele radar ale inamicului. Însa întrucât operatorii radar erau în măsura să-și dea seama destul de repede de forțele limitate ale acestei escadre, fiecare dintre cele 12 avioane care zburau la mica înălțime deasupra navelor a lărgat cite un manunchi de foite de tip „Window” la intervale de un minut, pentru a crea impresia că spre Franța se îndreaptă încet un convoi de mari proporții. Instalațiile de bruiă de pe fiecare avion erau permanente în funcțiune, pentru a nu permite radarului german să recunoască șiretlicul de tip „Window”. Era necesar să se coordoneze perfect momentul acțiunii și să se urmărească precis programul stabilit; timp de trei ore și jumătate avioanele au zburat continuu deasupra unei suprafețe de 12 mile pe 8 mile.

În același timp, operația „Glimmer” a realizat o manevră înșelătoare similară pe direcția Boulogne. În spațiul dintre aceste două puncte, un număr de 29 aparate „Lancaster” au manevrat timp de patru ore, în cadrul operației „ABC Patrol”, în largul coastei, pentru a atrage avioanele de vânătoare germane de noapte în afara zonelor reale de debarcare. Aparatele „Lancaster” au bruiat, de asemenea, perma-

nent instalațiile radar inamice cu ajutorul a 82 stații montate la bordul lor. Cea de-a doua rațiune a operației „ABC” izvora din speranța că germanii vor confunda avioanele aflate în patrulare cu acoperirea aeriană a „invației” simulate de operațiile „Taxable” și „Glimmer”.

Avioane de vânătoare contra convoaie imaginare

Totodată, operația „Titanic”, vizând să distragă atenția trupelor germane în timpul debarcării trupelor aliate aeroporturate în Normandia, intrase și ea în acțiune. Cu puțin înainte de lansarea trupelor aeroporturate, o mică unitate de avioane britanice a zburat deasupra zonei Le Havre, lăsând zeci de papuși de lemn în chip de parașutiști, care au aterizat în regiunea din jurul localității Fécamp. În același moment, alte avioane lansau papuși suspendate de parașute pe tot întinsul peninsulei din spatele portului Cherbourg, pe flancul drept al zonei reale unde au debarcat trupele aeroporturate. Odată cu papușile au fost lansate destule foite de aluminiu de tip „Window”, ca să le creeze operatorilor radar inamici impresia că atacul parașutiștilor închipuiți este de 20 ori mai mare decât în realitate.

Între timp, flota de invazie propriu-zisă se ascundea în spatele celor mai intense operații de bruiere radar întreprinse vreodată. 24 bombardiere engleze și americane echipate cu instalații de bruiă au zburat încoace și încolo, la 5 500 metri înălțime și la 50 mile departare de litoralul inamic, bruid ore în șir stațiile radar germane de pe întreaga peninsula Cherbourg. Acest baraj nu numai că a camuflat apropierea bombardierelor aliate care veneau să lovească fortificațiile de pe coasta Normandiei și a avioanelor și planoarelor

transportoare de trupe pentru debarcarile aeroporturate. El a reușit să creeze un paravan de acoperire pentru flota de invazie. De îndată ce navele s-au mai apropiat de țărm, s-au alăturat și ele barajului de bruiă.

Operațiile de înșelare au funcționat perfect. Germanii au interpretat operația „Glimmer” de lângă Boulogne drept o amenințare autentică. Nave ale apărării de coastă au fost trimise de urgență să intercepteze convoiul imaginar; avioane de vânătoare de noapte s-au ridicat în aer pentru a intra în lupta cu aparatele din „ABC Patrol”, cu convingerea că acestea reprezintă escorta aeriană a flotei de invazie. În acest fel cele mai multe dintre avioanele de vânătoare de noapte au fost scoase din zonele Normandiei, unde acționau avioanele transportoare de trupe și planoarele aliate.

Simularea lansărilor de trupe aeroporturate din cadrul operației „Titanic” a provocat, de asemenea, o reacție rapidă din partea inamicului. În timp ce germanii îi impresurau pe parașutiștii de lemn, adevăratele trupe aeroporturate au reușit să întărească flancurile de est și de vest ale zonelor de debarcare. Bruiatul efectuat de pe avioane și nave a creat o confuzie totală în sistemul radar german, iar la un moment dat serviciile aliate de radioasculțare i-au auzit pe observatorii inamici cum identifica cele câteva avioane din cadrul operației „ABC Patrol” drept virful de lance al unei mari formații de bombardiere care se îndreaptă spre Paris.

Obiectivul a fost îndeplinit. Numai atunci când tunurile de pe navele aliate au început bombardamentele preliminare, în ziua de 6 iunie 1944, la 5.30 dimineața, și-au dat seama germanii unde și în ce moment are loc invazia. ■

**În românește de
Sergiu CELAC**

DESTINUL FAMILIEI STALIN

„Judecata istoriei este aspră. Ea va hotări cine au fost eroi în numele Binelui și cine în numele vanității și deșertăciunii. Nu eu sint cea care trebuie să judec; nu am acest drept. Eu am numai conștiință. Și conștiința îmi spune că dacă nu vezi paiful din ochiul tău, nu arăta nici la birna din ochiul celui-lalt. Toți sintem răspunzători pentru tot.

Să lăsăm să judece cei ce vor veni după noi, cei ce nu au cunoscut anii pe care i-am cunoscut noi. Tineri entuziaști, pentru care toți acești ani vor fi un fel de domnie a lui Iosif cel Groaznic, ani îndepărtați și de neînțeleș, ani ciudați și îngrozitori...

Puțin probabil ca ei să califice vremea noastră drept «progresistă», puțin probabil ca ei să spună că ea a fost spre «binele marelui Rusii»... Puțin probabil...

Cazul Svetlanei Allilueva, fiica lui Stalin și

autoarea acestor gânduri — exprimate în volumele sale de amintiri — a ținut prima pagină a marilor cotidiane și săptămânale occidentale vreme de aproape un sfert de secol: din 1967 cînd, la 41 ani, plecată în India, ea nu s-a mai întors în patrie.

Svetlana s-a născut în 1926. După o copilărie vegheată de doici, educatori și pedagogi, dar și întunecată de o dramă adevărată (sinuciderea mamei sale, pe cînd fetița avea doar 6 ani și jumătate), a urmat facultatea de istorie, apoi cea de literatură. Prima la „comanda” expresă a tatălui, a doua din pasiune. Moartea lui I.V. Stalin, în 1953, a adus corective serioase în viața fiicei sale. Svetlana a depășit cu greu anii demascării crimelor tatălui său, anii dezamăgirilor.

Sute de pagini s-au scris despre tristește povești de dragoste ale Svetlanei, în apăra-

Totul despre moartea „tătucului”

SVETLANA ALLILUEVA

Cred că aici este locul să amintesc două evenimente care s-au petrecut în iarna anului 1952-1953, evenimente

Pentru Svetlana: un tata afectuos

ce au precedat și urmat morții tatălui meu. Nu am scris despre ele în celelalte cărți ale mele. Iar importanța lor parcă apare tot mai evidentă din perspectiva timpului.

Acum mi se pare că văd între ele o legătură care nu-mi era clară pe cînd scriam *Douăzeci de scrisori către un prieten*. În mod ciudat, în ambele evenimente, aparea același

rea căreia s-a pronunțat cu multă căldură li-derul U.R.S.S. între 1953 și 1964 N. S. Hrușci-ov, în memoriile sale.

După o pasiune, la 17 ani, pentru un tânăr de... 39, pe care tatăl ei i-l refuzat, ba mai mult, i-a ținut și zece ani „la răcoare”, ca „spion englez”, Svetlana s-a măritat cu un prieten al fratelui ei Vasili, de care s-a des- părțit trei ani mai târziu. Au urmat alte trei căsnicii, la fel de efemere: tânărul Jdanov, apoi un ziarist indian, decedat, și, în fine, William W. Peters, un cunoscut și bogat ar- hitect american.

Dar dincolo de această viață tumultuoasă, din care au rezultat trei copii (doi trăiesc în U.R.S.S.), Svetlana Alilueva a scris patru cărți de amintiri: Douăzeci de scrisori către un prieten (S.U.A., 1967), Numai un singur an (S.U.A., 1970), Sunete îndepărtate (India, 1984) și Carte pentru nepoți, predată simu- lan unei edituri americane și uneia sovietice.

În noiembrie 1984, la 59 de ani, Alilueva a revenit în U.R.S.S. împreună cu fiica ei, Olia,

din căsătoria cu W.W. Peters. A mers la Moscova, apoi la Tbilisi, cu intenția de a ră- mine alături de copiii ei: primul băiat — me- dic, prima fată — geofizician (vulcanolog). Dar relațiile de familie, odată frînate, atunci, în 1967, când își părăsise țara, nu s-au mai putut înnoia. Și, potrivit declarațiilor ei, nici atmosfera nu i-a fost prea prielnică. După nici doi ani, Alilueva a plecat în Anglia, sta- bilindu-se ulterior din nou în S.U.A., dar păstrându-și dubla cetățenie: sovietică și americană. Viața fraților ei Iakov și Vasili — după cum reiese și din textele prezentate în acest număr al revistei noastre și întocmite pe baza ultimelor surse istorice sovietice — s-a derulat și ea la fel de complicat: prizo- nierat într-un caz, alcoolism, în celălalt.

Fragmentul din lucrarea Carte pentru ne- poți, în curs de apariție, fragment propus spre lectură cititorilor noștri, este reproduc- t din revista sovietică Moskovskie novosti. Ti- tluș și subtitlurile aparțin redacției noastre.

om. Și tocmai pentru că în timpul călătoriei pe care am făcut-o în U.R.S.S. în 1984-1986 mi s-a întâmplat să aud versiuni de necrezut des- pre moartea tatălui meu, cred că este necesar să aduc că- rților mele precedente câteva completări.

Ultima convorbire cu tatăl meu am avut-o în ianuarie sau februarie 1953. M-a sunat pe neașteptate și m-a între- bat, în stilul lui obișnuit, fara nici un fel de colochiuri: „Prin tine mi-a parvenit scrisoarea de la Nadirașvili?”. Nici vorba de așa ceva, doar exista o re- gula de fier: să nu-i duc scri- sori tatei și să nu fiu „cutie de scrisori”. El vroia însă să știe cine i-a transmis această scrisoare. „Îl cunoști?” — „Nu, tata, nu-l cunosc” — „Bine.” — Și a închis.

Convorbirea asta mi s-a in- tipărit în minte, pentru că a fost ultima. În martie m-au chemat la el, când era deja fără cunoștința. Poate tocmai pentru că a fost ultima con- vorbire, mi s-a întipărit pen- tru totdeauna în minte acest nume — Nadirașvili. Un nume gruzin foarte obișnuit.

În martie, când tata era mort și noi stăteam cu orele în Sala coloanelor, privind lu- mea care trecea pe lângă ca- tafalc, mi-a atras fără să vreau atenția un om înalt și solid, îmbracat ca un munci- tor, care trecea împreună cu

marea delegație a Gruziei. S-a oprit, reținând înaintarea celorlalți, și-a scos șapca și a început să plînga și să-și șterga fața plină de lacrimi, cu șapca aceea lipsită de formă. Era imposibil să nu-l observi și să nu ți se întipa- rească în minte figura lui pu- ternică.

După o zi sau două, în apartamentul meu din „casa de pe chei” s-a auzit soneria. Am deschis ușa și i-am văzut din nou pe omul acela. Era foarte înalt și lat în umeri, în cizme pline de praf; fața lui simplă era arsă de vînt. „Bună ziua — a spus cu un puternic accent gruzin. Sint Nadirașvili.” — „Poftiți!” — am spus. Cum să nu-l fi lasat să intre, când îi auzisem numele cu foarte puțin timp în urmă?

A intrat, ținînd în brațe o mapă sau, servietă mare, bur- dușită cu hîrtii. S-a așezat în sufragerie, și-a pus mîinile pe masă și a izbușnit în plîns. „Tîrziu. Tîrziu!” — atîta spu- nea. Nu înțelegeam nimic, ascultam.

„Uite aici e tot! — a spus el arătînd mapă cu hîrtii. Am adunat ani de zile, am tot adunat. Beria a vrut să mă omoare. M-a bagat la închi- soare, a făcut să trec drept nebun. Am fugit. Nu mă prinde el pe mine, niciodată n-o să mă prindă Beria! Pu- teți să-mi spuneți unde locu-

iește mareșalul Jukov? Sau Vorosilov?”

Începeam să înțeleg des- pre ce era vorba. Deci Nadirașvili i-a scris tatălui meu despre Beria și cineva a transmis scrisoarea. Scrisoarea a ajuns, a fost predată, dar a fost oare citită? Tocmai la asta se refereau amarele cu- vinte: „Tîrziu!” De ce are ne- voie de Jukov? Vorosilov lo- cuiește în Kremlin, acolo nu intri.

„Jukov locuiește pe strada Granovski, într-o casă mare, ce aparține guvernului. Apar- tamentul nu-l știu” — am spus eu.

„Trebuie să-l văd pe Jukov. Trebuie să-i dau totul. Am strîns tot despre omul asta. Nu mă prinde el pe mine”.

Respira greu, poate din cauza oboselii și emoției, și izbucnea tot timpul în plîns. Oamenii simpli, neinstruiți, plîng așa, precum copiii. In- telectuali — niciodată. Am înțeles că intru în mod fatal într-o plasă de evenimente misterioase, dar să-l refuz nu puteam. Și-a luat ramas bun și a plecat.

A doua zi — sau poate chiar în aceeași zi — a sunat telefonul și spre uimirea mea am aflat că cel ce mă suna nu era altul decît Beria. Asta nu se mai întîmplase nicio- dată, deși îi cunoșteam de mulți ani, pe el și familia lui. A început foarte politicoș

să-mi aduca la cunoștință ca „guvernul a hotărât ceva pentru tine — o pensie și așa mai departe. Dacă îți trebuie ceva, nu te sfi, suna-mă, ca...”

— aici se poticni, cautându-și cuvintele — ca pe un frate mai mare! Nu-mi venea a crede urechilor. Pe urma, fara nici o legatura, intreba deodata: „Omul acela, Nadi-rasvili, care a fost la tine, unde a tras?”

Noi, cei ce traiau in U.R.S.S., banuiau ca telefoanele sint ascultate, dar asta parea chiar o minune a tehnicii. Se știa deci și cine vine la mine. I-am spus cu toata sinceritatea ca nu știu unde a tras Nadi-rasvili. Cu asta convorbirea s-a încheiat. A fost ultima mea discuție cu Beria.

În ambele convorbiri apare același om — misteriosul Nadi-rasvili.

Am sunat-o pe E.D. Vorosilova și am întrebat-o dacă îl pot vedea pe soțul ei. Ea m-a pofcit în apartamentul lor din Kremlin. Cînd i-am povestit lui Vorosilov despre neașteptata vizita, s-a îngălbenit. „Ce-i cu tine — a spus el — vrei să ai neplăceri? Ce, nu știi ca tatăl tău a încredințat toate treburile legate de Gruzia tocmai lui Beria?” „Ba da — am răspuns eu — dar...” Aici Vorosilov m-a oprit pur și simplu printr-un gest. Pare ori supărat, ori îngrozit de speriat, ori și una și alta. Mi-am terminat de baut ceașca cu ceai și, mulțumindu-i gazdei, am plecat.

Dar, după cum se vedea, intrasem deja în mari neplăceri. În zilele următoare m-au cautat la Academia¹. Secretarul organizației de partid a Academiei, referindu-se foarte binevoitor la eveniment, îmi spuse numai atît: „Nu-ți face griji, totul trece. Ți-o dau și pe urma ți-o iau. Cu dum-neata e ceva mai complicat — nici chiar mie nu mi-au spus despre ce e vorba!”

Un foarte bun și vechi prieten, care ma punea întotdeauna la curent cu noutățile guvernamentale, ma sfătuî și el sa nu ma neliniștesc. „De-acum înainte, evenimentele vor lua amploare. O sa ai

Șoferii — sursă de încredere

La K.P.K., în Staraia Plosciad, am fost condusa la M.F. Škiriato, pe care pina atunci îl mai vazusem o singura data la masa la tata, și asta foarte demult. „Ei, ce mai faci draga?” — m-a întrebat desul de prietenos Škiriato. În cercurile de partid se știa bine ca daca Škiriato ți se adresa cu „draga” era de rau.

„Uite ce e draga, ia loc și scrie — spuse el fara sa mai piarda timp. — Scrie tot. De unde îl cunoști pe calomniatorul asta de Nadi-rasvili, de ce a venit la tine și cu ce l-ai ajutat. Nu e bine draga, nu e bine. Ești noua în partid, n-ai experiența, avem asta în vedere, dar sa spui tot adevărul. Uite hirtie, ia loc acolo!”

„Nu știu cine e acest Nadi-rasvili. L-am vazut în Sala coloanelor și i-am reținut figura și pe urma l-am vazut la ușa mea. Ar fi fost lipsit de politețe sa nu-l las sa intre. Și nici nu știu cum și cu ce «l-am ajutat»”.

„Pai asta-i un calomniator înrăit — ma întrerupse Škiriato. Noi îl cunoaștem. Calomniaza guvernul. Deci refuzi sa dai o explicație?”

„N-am ce sa explic. Nu știu nimic despre el”. „Stai totuși jos și scrie”. Așa cerea procedura.

Comedia asta a durat cîteva zile. Așa era cînd dadeai singur o declarație despre tine însuși”. Iar după aceea mi-au dat mustrare severa cu avertisment, „pentru ajutor dat cunoscutului calomniator Nadi-rasvili”. Secretarul organizației de partid a Academiei, referindu-se foarte binevoitor la eveniment, îmi spuse numai atît: „Nu-ți face griji, totul trece. Ți-o dau și pe urma ți-o iau. Cu dum-neata e ceva mai complicat — nici chiar mie nu mi-au spus despre ce e vorba!”

Un foarte bun și vechi prieten, care ma punea întotdeauna la curent cu noutățile guvernamentale, ma sfătuî și el sa nu ma neliniștesc. „De-acum înainte, evenimentele vor lua amploare. O sa ai

de ce sa te miri! Dar te rog sa nu te miri prea tare de nimic. Ne-am inteles? Stai liniștită”.

Lucram sa-mi termin disertația și îi mulțumeam lui Dumnezeu ca mi-a dat mulți prieteni buni. Între timp mi-au ridicat permisul de intrare în Kremlin, anunțându-ma ca nu mai am de ce sa merg în fostul nostru apartament. Firește, nu am avut nici o pretenție la avere. Așa ceva era departe de firea mea. Și m-am dus sa predau permisul la comenduire. Ofițerul de acolo, un tinerel, facu ochii mari: i se parea absurd ca eu sa nu mai pot intra în Kremlin. Bîgui ca este o „neînțelegere”. „Nu-i nimic — am ris eu — nu va faceți griji! Știu ca nu e o neînțelegere, ci o hotărîre”. El lua permisul meu deja inutil, dînd inca vădite semne de emoție, iar eu plecai acasa, la locuința mea, unde stateam deja de cîteva ani împreună cu copiii mei.

Nu peste mult timp am aflat ca a fost arestat Vasili, fratele meu. Fiica lui mi-a spus ca „tata a ieșit cu niște străini la un restaurant, noi l-am prevenit de multe ori sa nu faca așa ceva”. După aceea m-a sunat a treia lui soție (campiona la înot, omul cel mai serios și mai bun din toata colecția lui de soții) și mi-a spus ca l-au arestat. Nu m-am mirat. Așa ma sfătuisse prietenul meu. Vasili era general-colonel de aviație și intrase în cele mai înalte cercuri ale guvernului și armatei. Probabil, cu firea pe care o avea, nimerise într-un mare bucluc. Era specialitatea lui.

Toata primavara și începutul verii anului 1953 m-am ocupat de cărțile mele, de copii, de gospodărie și m-am străduit sa stau cît mai neob-servata acasa, sa nu ma duc nicaieri. Cînd deodata, cam pe la începutul lui iulie, m-a sunat o prieteha și, cu vocea sugrumata de emoție, mi-a spus: „Ai aflat? Șoferii spun ca s-a dat ordin sa se scoata portretele lui Beria. Pe Sado-vaia sint tancuri”. Așa aflam noi noutățile, din cele mai neașteptate surse. Dar șoferii

¹ Între anii 1951 și 1954 mi-am pregătit disertația în literatura rusa la Academia de științe sociale de pe lînga C.C. al P.C.U.S.

de la garajul guvernului — asta era o sursa demna de încredere!

Apoi treptat, din povestirile mai multor prieteni, apar tabloul de necrezut al arestării lui Beria, al tinerii lui în sub-solurile regiunii militare Moscova, al tribunalului de urgență și tot acolo, în subsol, al sentinței și execuției (Magazin istoric, nr. 7/1990).

Eu am aflat aceste lucruri de la chirurgul șef al armatei sovietice, Aleksandr Aleksandrovici Višnevski, acum decedat, care cunoștea indeaproape toți militarii cu funcții mari. „Gindeste-te numai — repeta el. S-a rugat în genunchi să nu fie omorât. Omul de care toți se temeau de moarte. De-aia s-au și grăbit să execute sentința, se temeau de el ca de foc. Ingrozitor! Ingrozitor!”

Dupa aceea a început să fie citita în organizațiile de partid scrisoarea explicativa a C.C. al P.C.U.S. despre Beria, în care era numit „spion străin”, „contrarevoluționar din timpul războiului civil”, „om corupt” și așa mai departe. Lectura dura mult. C.C. nu se zgircise cu detaliile privind aventurile amoroase ale șefului K.G.B.-ului, informațiilor, contrainformațiilor și tuturor agențiilor secrete, care acum, măzilit și împușcat, nu mai înfricoșă pe nimeni. Despre activitatea acestui om și despre victimele lui, în special în Caucaz și la Moscova¹, s-au spus foarte puține lucruri concrete. La sfârșitul scrisorii C.C. se spunea că K.G.B. trebuie să se ocupe în sfârșit de treburile sale și să nu joace rolul de „al doilea guvern”.

Toata lumea așteptase asta, toata lumea o dorise și toți au întâmpinat aceste cuvinte cu aplauze. În ultimii ani, Hrușciov reușise intr-adevar să puna K.G.B.-ul „în banca lui”. Dar totul a

început atunci, cu anihilarea capului.

Cel ajutat să moară

Dupa o luna m-au chemat din nou la K.P.K., în Staraia Ploșciad. Skiriatirov nu mai era. Succesorul lui mi-a spus că sancțiunea mea fusese ridicată și ca acest lucru se va comunica la organizația din care faceam parte. „Încercați să uitați acest incident neplăcut!” — mi-a spus el cu un zîmbet. „Ma tem ca e prea târziu” — am răspuns.

La casaTORIA cu arhitectul american W.W. Peters

Misteriosul Nadirasvili, după cite cred eu, reușise totuși să-i transmita ceva lui Stalin despre activitatea lui Beria. A urmat arestarea imediată a tuturor persoanelor apropiate lui Stalin: generalul din gardă N.S. Vlasik, secretarul personal, A.N. Poskrebișev. Asta era în ianuarie-februarie 1953. Academicianul V.N. Vinogradov se afla deja în închisoare; el fusese medicul personal al lui Stalin și în afara de el nimeni nu era admis în apropiere. De aceea, când în a doua jumătate a zilei de 1 martie 1953 un servitor l-a găsit pe tata zăcînd pe jos, *lingă masuța cu telefoane*, fara cunoștință, și a cerut să fie chemat imediat un medic, nimeni nu a făcut-o.

Bineînțeles că niște slujbași atît de vechi ca Vlasik și Poskrebișev s-ar fi descurcat fara înștiințarea guvernului, și doctorul ar fi sosit imediat. În loc de asta însă, în timp ce servitorul speriat de cele ce se întîmplasera cerea să fie chemat un doctor (imediat, din clădirea vecină, în care se afla garda), cei cu grade superioare au hotărît să dea telefon „în mod ierarhic”, să-și înștiințeze mai întîi șefii și să întrebe ce să facă. Asta a durat multe ore, iar tata a zăcut în acest timp pe podea, fara ajutor; în sfîrșit, a sosit tot guvernul, să vada cu proprii ochi ca e într-adevar congestie cerebrală, cum suna primul diagnostic, pus de ospătărița Motia Butuzova.

Nu a fost chemat un doctor nici în următoarele 12-14 ore, cînd la vila din Kuntzevo a izbucnit drama: personalul de serviciu și cei din garda, razvrătindu-se, au cerut să fie chemat imediat un doctor, dar guvernul i-a convins că „nu trebuie să intre în panică”. Beria chiar a spus că „nu s-a întîmplat nimic, doarme”. Și dînd verdictul asta, guvernul a plecat, pentru a reveni după citeva ore, cînd toți cei din paza vilei și personalul de serviciu erau deja furioși la culme. În sfîrșit, membrii guvernului cerura ca bolnavul să fie dus în alta camera, să fie dezbrăcat și așezat în pat. *Totul* fara a fi fost *încă* chemat vreun doctor — adică, din punct de vedere medical, facîndu-se ceea ce este nepermis. Bolnavii cu congestie cerebrală nu trebuie mișcați și deplasați. Asta ca o completare la faptul ca doctorul ce se gasea în apropiere *nu a fost chemat* pentru a stabili diagnosticul.

În sfîrșit, în dimineața următoare a început tot circuitu cu Academia de științe medicale, de parca pentru a pune un diagnostic e nevoie de *academie*! Nu înainte de ora 10 dimineața sosira în sfîrșit doctorii. Dar ei nu au putut să afle istoricul bolii cu ultimele date, cu însemnarile și constatările pe care le facuse

¹ Printre martorii care au pus la dispoziție materiale și care alcătuiesc o lungă listă a fost amintit și numele lui Nadirasvili. Însă, ca într-adevar, vechiul lui dușman nu l-a găsit și nu l-a prins. Nu am mai auzit niciodată de el. Dar m-am bucurat să aflu ca nu pierse.

academicianul Vinogradov. Acest istoric al bolii, atât de necesar acum, era îngropat undeva în adâncurile secrete ale Kremlinului. Așa se face că nici nu l-am găsit.

Cînd, pe 5 martie, în partea a doua a zilei, tata a murit și cadavrul a fost dus la autopsie, a început, la ordinul lui Beria, evacuarea întregii vile din Kuntevo. Tot personalul de serviciu și oamenii din paza, care ceruseră chemarea imediată a unui doctor, au fost concediați. Toților li s-a ordonat să *facă*. Vîla a fost închisă și ușile au fost sigilate. „Nu a existat” nicio dată nici o vilă. Comunicatul oficial al guvernului a transmis poporului o *minciună*: că Stalin a murit „în apartamentul său din Kremlin”. S-a procedat așa pentru că nimeni din personalul de la vilă sa nu poată face plîngere; în aceste condiții „nu a existat” nici o vilă.

Și ei au tăcut. Dar după zece ani — în 1966 — una din femeile care lucrase la vilă din Kuntevo aproape 20 ani a venit la mine și mi-a povestit toată istoria de mai sus. Nu am scris despre asta în *Douăzeci de scrisori către un prieten*: deja terminasem cartea cînd am aflat povestea cu chemarea doctorilor. Nu am vrut să modific nimic din ea — mulți o citiseră deja în cercurile literare ale Moscovei. Nu vroiam ca în 1967, cînd nu m-am mai întors în U.R.S.S., sa se poată crede în Occident că „am fugit” pur și simplu dintr-un sentiment de jignire personală sau din razbunare. S-ar fi putut crede ușor așa ceva, dacă aș fi scris atunci și ce știam despre moartea fratelui meu Vasili.

Și el „a fost ajutat sa moară” în surghiunul lui la Kazan. Fusese pusă pe lînga el o informatoare a K.G.B., care făcea pe sora medicală. La institutul lui Vișnevski, unde lucra ea și unde Vasili fusese internat o vreme pentru investigații, se știa că ea era agent platit al K.G.B. (eu fuseseam chiar prevenită). Vasili fusese eliberat recent de Hrușciiov din închisoare. Su-

pregătind pentru publicare fragmentul din amintirile Svetlanei Alilueva, redacția a încercat să lămurească cine a fost acest misterios Nadirășvili, care a pornit o luptă inegală cu atotputernicul Beria, luptă pe care a câștigat-o.

Cercetările întreprinse la Moscova și Tbilisi s-au dovedit dificile și, din păcate, au rămas deocamdată fără rezultate. Numele Nadirășvili nu spunea nimic nici istoricilor ce studiaza întinseca epocă a N.K.V.D.-M.G.B., nici lui Mitrofan Kuciava, membru al tribunalului care l-a judecat pe Beria, nici fostului prim-secretar al C.C. al partidului comunist al Gruziei — Candit Ciarkviani, cel care l-a urmat în acest post chiar lui Beria.

Am încercat un fel de speranță pe cînd ne straduiam să luăm legătura telefonică la München cu șeful unuia din programele de radio „Libertatea” — Constantin Nadirășvili; dacă nu era numai o coincidență de nume...

Constantin Nadirășvili nu știa și nu auzise nimic despre cel care îi trimisese scrisoarea lui Stalin, dar despre „clanul Nadirășvili” ne-a povestit multe lucruri interesante. În 1969-1970, cînd lucra el însuși în organele securității statului, niște vechi cekişti i-au transmis cuvintele lui Beria: în familia Nadirășvili este un ciine și acesta trebuie împușcat. Cuvîntul lui Lavrenții Pavlovici a devenit faptă: mulți Nadirășvili, victime ale represiunii, au fost executați.

În familie se păstrase însă și o legendă. Se spune că bunicul lui Constantin Nadirășvili, ofițer în armata țaristă, ce simpatiza cu social-democrații, l-ar fi ascuns timp de o săptămînă pe Stalin de jandarmi, în grădina lui de zarzavat, unde soția lui l-ar fi dus de mincare.

Tatucul popoarelor nu obișnuia să-și amintească binele, ceva însă s-a mișcat în sufletul lui cînd, la apusul vieții, a primit o scrisoare semnată Nadirășvili. Altfel cum ar fi putut scăpa acesta de soarta numeroaselor sale rude sau a celor ce purtau acest nume? Este numai o supoziție.

Noi nu ne pierdem însă speranța de a da de urma celui Nadirășvili. Poate ne vor ajuta cititorii. Mai devreme sau mai tîrziu, petele întinsecate ale istoriei se vor lămurii (nota redacției revistei *Moskovskie novosti*).

ferea de ulcer, vasoconstricție și epuizare totală. Acolo l-a și „îmbrobodit” femeia aceea, care l-a urmat apoi la Kazan, unde s-a căsătorit nelegitim cu el. Nelegitim, pentru că fratele meu nu se despartise încă de prima lui soție și avea de fapt trei soții, încă înainte de a contracta, aceasta a patra căsătorie, nelegitimă.

Dar Mașa avea nevoie de drepturi pentru un anume scop și K.G.B. împreună cu miliția au ajutat-o să încheie această căsătorie. Ea îi făcea injecții cu somnifere și calmante *după* ce el bause, ceea ce distruge organismul. Nu exista nici un fel de supraviețuire din partea medicilor — ea era „personalul medical”. Urmarele fotografiilor ale lui Vasili arată o epuizare totală; pînă și în închisoare arăta ceva mai bine! La 19 martie 1962 a murit în împrejurări misterioase. Fără constatarea unui doctor, fără autopsie. Familia noastră nu știe nici acum care a fost cauza morții. Tot felul de zvonuri, istorii neverosimile... Dar Mașa a profitat de drepturile de „vaduva legitimă” și l-a înmormîntat repede acolo, la Kazan. Și chiar fara a putea dovedi legitimitatea căsătoriei ei, *nimeni* nu se poate apropia de mormîntul lui Vasili, nu poate cere exhumarea, cercetarea cauzelor decedului... Trebuie intentat proces, trebuie prezentată ca martora prima soție, de care nu a divorțat... Asta vor-prietenii lui Vasili, asta vor copiii lui, asta vreau și eu. Dar Gromiko nu a binevoit să-mi acorde o întrevvedere în această problema, cînd am fost la Moscova. Înseamnă că încă nu vor să fie aduse la lumină toate împrejurările...

De buna seama că Vasili știa ceva mai mult decît mine despre împrejurările morții tatei, fiindcă cu el vorbisera toți cei din personalul de serviciu al vilei din Kuntevo, în acele zile din martie 1953. El a încercat sa se întâlnească prin restaurante cu corespondenți străini și sa vorbească cu el. L-au urmarit și în cele din urmă l-au arestat.

Guvernul nu dorea ca el sa fie in libertate. Mai tirziu, K.G.B. pur și simplu l-a „ajutat” sa moara.

După 35 ani

Avea numai 41 ani și, în ciuda faptului ca era alcoolic, nu era dărimat fizic. Au ramas trei soții și trei copii și, oricât ar parea de ciudat, nimeni nu l-a pomenit de rau. A fost generos și i-a ajutat pe toți cei din jur, adesea fara sa aiba el însuși camasa și ciopari. După ce a murit, averea lui (o arma pe care era gravat numele lui, ordinele, mobila) au intrat în posesia a doua femei, fiecare pretinzând ca are „drepturi”. Fiul lui — după cite mi-a spus — nu a reușit sa ia „nici macar un creion” ca amintire. Locul de veci al lui Vasili nu trebuie sa fie la Kazan, ci la Moscova, în cimitirul Novodevicii, lângă mama, pe care a consumat-o întotdeauna firea lui navalnica. Și el o iubise foarte mult pe mama și moartea ei subminase pentru totdeauna nervii adolescentului de atunci. Guvernul nu dorește deocamdata sa scoata toate acestea din uitare.

Despre moartea lui Stalin au fost create niște versiuni oficiale; probabil, scriitorii plătiți vor scrie la indicația partidului „cum s-a petrecut totul”. Am auzit deja cite ceva despre asta cit am stat la Moscova. Fabrica de minciuni lucreaza. Dar odată și odată se va spune și adevărul. Vor trebui strînse materiale de la martori — exista nepublicate memoriile lui A.N. Poskrebișev, existau însemnări în familia lui N.S. Vlasik și mai era imensa lui arhiva-foto privind viața lui Stalin, cu care a petrecut peste 30 ani ca șef al garzii. Această arhiva, ca și memoriile lui Poskrebișev au fost „arestate” de K.G.B. Vor trebui descoperite marturii ale celor ce au fost în serviciul vilei din Kuntevo, ca ospătărița Matriona Butuzova, economista Valentina Istomina;

ale ofițerilor din garda personală — Hrustalev, Mozhuhin, Efimov, Rakov. Toți aceștia — în cel mai bun caz — au fost „trimiși la pensie” înca acum 30 ani, dar au ramas însemnări și convorbiri, fiindcă zvonurile nu au amuțit.

Acum vila din Kuntevo este arată vizitatorilor rari și aleși, de un oarecare Volkov, care spune ca și el „a fost acolo”, povestește vrute și nevrute sau versiunile oficiale. Nu a existat acolo nici un Volkov în zilele acelea — eu știu precis asta — și nascocirile pe care le-am auzit sînt departe de imaginea reala a celor petrecute. Au readus totuși la vilă mobila (dar hirtile, cărțile și obiectele personale nu au fost înca readuse) și o arată cu aprobare specială din partea guvernului și a... K.G.B.! În perioada de după Hrușciov, K.G.B. și-a reluat, firește, puterile depline de „al doilea guvern”.

Nu am vrut cu nici un chip ca fuga mea în 1967 sa fie privita ca un fel de „razbunare” personala față de guvernul sovietic. Nici acum nu vreau să se creadă asta. De aceea m-am abținut de la publicarea celor de mai sus în prima și a doua carte a mea. Guvernul sovietic s-a temut însa tocmai de asta și de aceea a decis să declare ca sînt „o nebuna care nu trebuie crezută” și însuși premierul Kosighin nu s-a sfîșit să afirme acest lucru de la înalta tribună a O.N.U. Oare chiar într-atît se temeau de mine? Ce onoare Dumnezeule! Eu însa nici nu aveam de gînd sa fac publice declarații senzaționale despre „misterele Kremlinului”. Harrison Salisbury caracteriza impresia produsa de prima mea carte în felul urmator: Nu or sa cada zidurile Kremlinului”. Asta însemna o oarecare dezamagire, dar asta mai însemna și ca eu nu ma pregăteam pe atunci sa-mi închei din strănătate socotilele cu guvernul sovietic.

Acum la încheierea acestei ultime cărți, cea de a patra, vreau sa spun în sfîrșit totul despre tata și despre fratele meu, pentru ca nimic sa nu ramina nespus. Au trecut deja 35 de ani de atunci. E timpul. Viitorul istoric va gasi cărțile mele interesante și reale.

Eu personal nu am nici un sentiment de ură, de dușmanie sau de razbunare față de diferitele persoane din vîrfurile conducerii sovietice. Beria a fost unic în felul sau. El a reușit sa distrugă jumătate din familia noastră. Dar nu asta e problema. Eu îi consider pe toți la fel, nici unul nu e nici mai bun, nici mai rau decît altul. Ei toți continua oprirea crunta a unui popor puternic, talentat, opririle începută de revoluția bolșevica cu 70 ani în urma. Iubesc minunata țara în care m-am nascut și mă închin în fața marii culturi ruse, pe care nu au distrus-o nici chiar acești 70 ani. Uniunea Sovietica este și astăzi o sursă inepuizabilă de talente în toate domeniile vieții, științei, artei, de autentice talente date de Dumnezeu, talente ce nu se dezvolta în confort și lux, ci, dimpotrivă, în cămaruțele întunecoase ale „realității” sovietice, dar în condițiile unei neobișnute concentrări a tuturor forțelor sufletului, inimii și spiritului. Luxul nu-i distrage înca de la lucru pe viitorii „Platonovi și pe Newtonii lui la minte” sovietici, pentru ca acolo nu exista lux.

Eu nu fac decît sa visez la timpul cînd de pe umerii acestui popor multinational, ce nu poate fi uitat, se va prabuși în sfîrșit greaua povara a nerușinatului partid leninist și oamenii vor respira liberi. Timpul asta nu e departe. Nepoții mei vor apuca de buna seamă aceluși zile. Mie însa nu îmi ramine decît sa visez în asteptare. ■

În românește de
Adriana LICIU

PUTEA STALIN SĂ-ȘI SALVEZE FIUL?

În Arhivele Naționale ale S.U.A., la secția de documente germane luate ca trofeu de război, se afla „Dosarul nr. T-176”. Este dosarul unui ofițer sovietic căzut prizonier la hitleriști: locotenentul major Iakov Djugasvili. Vreme de aproape un sfert de secol dosarul a fost secret. În tot acest timp, presa occidentală susținea: „Iakov Djugasvili trăiește... Trăiește sub un nume de împrumut, în Europa!... Se ascunde în America Latină, pentru a se sustrage justiției sovietice!”

Care a fost în realitate soarta baiatului lui Stalin?

Iakov Djugasvili s-a născut în 1907, în satul Badzi, din Transcaucazia. Mama sa, Ekaterina Svanidze, prima soție a lui Iosif Djugasvili (Stalin), a murit la 22 ani de febra tifoidă, lăsându-și fiul în vîrstă de opt luni, în grija surorii sale mai mari. Stalin și-a văzut pentru prima oară fiul în 1921, cînd Iakov avea 14 ani și venise să locuiască la Moscova.

Aici, cîțiva ani mai tîrziu, Iakov a cunoscut o tinărar care i-a plăcut foarte mult. Zoia era fiica unui preot, ceea ce nu i-a îndepărtat deloc pe baiat. A mers la tatal lui și i-a cerut permisiunea să se căsătorească. „Și din ce o să trăiți?” l-a întrebat Stalin. A avut loc o discuție dură. Stalin s-a înfuriat cîmplit. Iakov s-a întors în apartamentul sau și a vrut să se sinucidă cu un pistol. Medicii l-au salvat. Neprimind acordul lui Stalin pentru căsătorie, Iakov a plecat cu Zoia la Leningrad, la parinții celei de-a doua soții a lui Stalin, Alilueva.

Dupa moartea primului lor copil, Iakov s-a despartit de Zoia. Și cine știe ce s-ar fi ales de tinarul Djugasvili dacă nu l-ar fi avut în preajma ca statutor pe Serghei Kirov (1886-1934) care lucra pe vremea aceea la Leningrad (*Magazin istoric*, nr. 3/1990). Cu ajutorul acestuia, Iakov s-a angajat ca muncitor într-o fabrică. În 1930 a revenit la Moscova și a intrat la Institutul de ingineri pentru transporturi, obținînd în 1936 diploma de inginer mecanic cai ferate. S-a angajat apoi la centrala termică a uzinei de automobile... „Stalin” din Moscova. Un an mai tîrziu, în 1937, fratele și sora mamei sale au căzut victime ale represiei staliniste.

Războiul plutea în aer. La statul lui Stalin, Iakov s-a înscris la Academia de artilerie „Dzerjinski”. Și-a susținut examenul de diplomă în mai 1941. Cînd hitleriștii au atacat Rusia sovietică, în urma cu 50 de ani, la 22 iunie 1941, locotenentul major Djugasvili a cerut imediat să fie trimis pe front. Un absolvent de academie militară și, pe deasupra, fiul lui Stalin, putea fi numit foarte ușor în Statul major. Dar Iakov a vrut să lupte în prima linie. În cîteva zile a fost trimis în plin macel.

La începutul lui iulie 1941, între Berezina și Nipru, trupele sovietice au stavilit cu mare efort înaintarea hitleriștilor. Aici era angajat în luptă și comandantul unei baterii din Regimentul 14 obuziere - Iakov Djugasvili. Munițiile fiindu-i epuizate, Iakov și-a mobilizat la atac corp la corp camarazii. În valmașeala luptei, nici nu a observat cînd a fost înconjurat de inamici. Hitleriștii s-au aruncat asupra lui, i-au smuls arma și o grenadă. Era 16 iulie.

În august 1941, avioane germane au început să arunce manifeste deasupra tranșeele sovietice. Unele dintre aceste manifeste aveau fotografia lui Iakov cu urmatorul text: „Fiul cel mare al lui Iosif Djugasvili, făcut prizonier de armata germană în iulie 1941 în fața Vitebskului, a trecut de partea noastră. Soldați ruși, urmați-i exemplul! Predați-l!” Ce-o fi gîndit atunci Stalin? Cine poate ști? Cert este că a reacționat violent, ca totdeauna: în toamna lui '41, Iulia Djugasvili, a doua soție a lui Iakov, a fost arestată. A rămas în închisoare pînă în toamna lui 1943. Galina, fetița lor, a fost însă crescută de familia lui Stalin, ca nepoată mult iubită.

S-a păstrat un extras din procesul-verbal al primului interogatoriu luat lui Iakov. „Locul: Statul major al feldmaresalului von Kluge. Data: 18 iulie 1941! - V-ați predat de bună voie sau ați fost luat cu forță? - Nu, nu m-am predat de bună voie. Am fost luat cu forță. Oamenii dv. m-au înconjurat pe neașteptate din toate părțile. La drept vorbind, mi-aș fi tras un glonț în cap, dacă mi-aș fi dat seama la timp că sînt total rupt de ai noștri. - Considerați captivitatea dezonorantă? - Da, o consider

un fapt dezonorant. - Ați vorbit cu tatal dv. în ajunul războiului? - Da, ultima oară pe 22 iunie. - Ce v-a spus tatal dv. cînd l-ați parasit pe 22 iunie? - Mi-a spus: Mergi și luptă. - Credeți că trupele dv. au șansa sa-și revină în acest război? - Personal cred că lupta va continua. - Și ce se va întîmpla dacă vom lua cîrind Moscova, dacă vom alunga autoritățile și le vom înlocui cu administrația noastră? - Nu pot să-mi imaginez o asemenea situație... - Credeți că noile structuri din Rusia sovietică răspund mai bine intereselor muncitorilor și țărănilor decît cele ale trecutului? - Bineînțele. Întrebați numai ce au avut de îndurat sub țări...”

Acesta nu a fost, desigur, singurul interogatoriu. Oamenii Gestapoului l-au anchetat pe Iakov Djugasvili cu metoda și insistența: sarcina lor era să-l aducă la trădare, să-l convingă să vorbească la radio, să-și repudieze tatal, să scrie o scrisoare acasă, familiei. Sperînd să-i înfrîngă voința, hitleriștii l-au mutat într-un lagar nu departe de Lubeck. Mai întîi a fost ținut într-o carcăra. Apoi a fost dus într-o baracă comună. Oțiterii polonezi cu care se afla împreună au încercat să-l ajute, strecurîndu-i alimente, țigări, îmbracaminte. Nu știau cine-i. Ar mai fi făcut-o oare dacă știau că-i fiul celui care ordonase masacrul de la Katîn?

Fiul președintelui Consiliului de Miniștri francez, Léon Blum, capitanul René Blum, vecin de baracă cu Iakov, avea să declare mai tîrziu că acesta rezistase tuturor încercărilor nazistilor de a-l face să trădeze. Un grup de deținuți i-a propus lui Iakov să participe la o tentativă de evadare. S-a angajat la saparea unui tunel pe sub baracă pînă la un lan de grîu, malt, prin care se putea strecura pînă la o padure apropiată. Astfel ar fi reușit să scape. Dar încercarea de evadare a eșuat și toți au fost prinși. Dupa aceasta, Iakov a fost transferat, sub o puternică escortă, la lagarul de concentrare de la Hammelburg, apoi în cel de la Sachsenhausen. Aici a fost închis într-o baracă specială din perimetrul „Blocului A”, izolat de restul lagarului. Blocul era înconjurat de rețele de sîrma ghîmpată sub înaltă tensiune. Un detașament SS asigura paza. A fost supus unor

„tratamente speciale”, spre a-i stoarce declarații mult rivnite. Cum deținutul continua sa nu „co-opereze”, Gestapoul a hotărât să-l lichideze. Dar cum? Era totuși fiul lui Stalin...

Din păcate, nu s-a descoperit în arhive copia scrisorii adresate de comandamentul fascist lui Stalin, cu propunerea de a-l schimba pe fiul lui cu feldmareșalul Paulus. Dar, din răspunsul cunoscut al lui Stalin, transmis prin președintele Crucii Roșii suedeze, contele Bernadotte, se înțelege despre ce propunere era vorba și pe care Stalin a respins-o: „Nu dau un mareșal pe un soldat”. Pentru Iakov, acest refuz a însemnat încă o dată moartea.

Hitleriștii au hotărât să folosească un procedeu clasic (la care apelau nu numai naștii): ucis în timpul unei tentative de evadare. Și astfel, la 14 aprilie 1943, la ordinul comandantului lagărului, Kurt Ekkarius, Iakov Djugasvili, în vârstă de 36 ani, a fost executat. Oamenii Gestapoului au redactat un raport privind această „operație”. Deținutul fusese un rebel. Refuzase într-o seară să mai revină la baracă, luind-o la fugă către „banda morții”, aproape de sîrma ghimpată, și, la somația sentinței, răspunsese: „Trageti!” Apoi se repezise spre sîrma ghimpată, cecetată la rețeaua de înaltă tensiune. Gardianul SS Konrad Harvich, în prezența șefului garzii, a tras în plin. În realitate, deținutul fusese mai întâi ucis prin împușcare, apoi corpul i-a fost aruncat pe sîrma ghimpată. Fotografia făcută ulterior constituia proba că deținutul fusese executat în timpul unei tentative de evadare.

La 15 aprilie 1943, corpul lui Iakov a fost incinerat într-un cupot-crematoriu al lagărului.

Circula și alte versiuni despre moartea fiului cel mare al lui Stalin. Cercetătorii sînt însă unanimi în a recunoaște că el nu și-a trădat țara. El a lăsat doi copii: o fetiță, Galiia, și un baiat, Evgheni. Acesta este colonel, doctor în istorie, fost — pînă de curînd — profesor la Academia militară „Frunze”. Are, la rîndul lui, doi fii — Vissarion și Iakov.

O întrebare totuși rămîne. Are fi putut Stalin să-și salveze fiul? Și dacă da, de ce n-a făcut-o? Doar pentru că Iakov nu-l ascultase cîndva?

F. DOLGHIN

„CAZUL” GRUPULUI LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU

(Urmare din p. 66)

70. Ivanca Rudenco; 71. Emanoil Rupenian; 72. Ana Samuelli; 73. Alexandru Solomon; 74. Dumitru Secară; 75. Ana Solomon; 76. Ioan Stănescu; 77. Gabriel Steinberg; 78. Ioan Stoican; 79. Ovidiu Sandru; 80. Gheorghe Tătărașcu; 81. Petre Vulpescu; 82. Egon Weigel; 83. Eta Wexler; 84. Paul Wexler; 85. Radu Xenopol; 86. Ion Zaharia; 87. Părau Nicolae [adăugat cu mîna, ulterior]

Colonel de justiție
LS ss Rosman Rudolf

Cîte destine implicate tragic într-o înșiruire de „crime” despre care nici unul nu avea nici cea mai mică știință.

Între Mandatul de arestare și Actul de acuzare s-au scurs aproape 6 ani. Ani cîmpliți pentru țară, pentru acuzații atîtor altor procese politice inventate sau cu substrat politic inventat, dar și ani cîmpliți pentru împlicinații procesului Pătrășcanu. Ce s-a întîmplat în acești ani cu acești oameni pentru ca procesul să poată fi instrumentat și judecată să înceapă? Vom căuta să aflăm în numerele viitoare ale revistei.

În cele 18 luni după Revoluția din decembrie 1989, au apărut în țară și străinătate o serie de pagini memorialistice ale unora dintre acuzații sau martori: Andrei Șerbulescu (Herbert Zilber, „principalul actor al procesului” — după propria caracterizare); *Monarhia de drept constituțional*, Humanitas, 1990, București; Lena Constante *L'évasion Silencieuse*, La Découverte, Paris, 1990; Anton Rațiu, în revista *Alternative*, 1991, Baronul Ion Mocsonyi Stărcă, în *Libertatea*, 1990.

Noi nu vom apela — în serial — la această memorialistică, menținîndu-ne pe terenul documentelor și prin ele vom căuta să înfățișăm calvarul celor din grupul Pătrășcanu. ■

(Va urma)

CLIO ANUNTA

DIVERSE

● La Muzeul de Istorie Naturală din Paris se afla ramașitele lui Sulayman al Halabi, cel executat în 1800 pentru asasinarea lui Jean-Baptiste Kléber, unul dintre faimoșii generali ai lui Napoleon. O organizație terorista araba a somat Franța sa returneze scheletul respectiv oricărei țări arabe, amenințînd, în caz contrar, cu represalii. Philippe Taquet, directorul Muzeului, a declarat ca regreta, dar au 30 000 cranii și schelete, nu dispun de un sistem de indexare și ca în asemenea condiții lucrurile se pierd foarte ușor.

● În fiecare duminică dimineață, începînd din 1988 și pînă la jumătatea lunii iulie 1990, televiziunea indiană a difuzat, timp de o ora, ecranizarea poemului epic hindus *Mahabharata*. El a fost urmarit de 90 milioane oameni — mai mult de o zecime din populație —, hinduși, musulmani sau creștini, după cum informa ziarul *International Herald Tribune*.

● „Bijuteria” unui complex de lux, întins pe 12 ha și care va costa 12,5 miliarde dolari, situat în apropiere de Tokio, va fi un castel francez, care va adăposti și un restaurant cu specific adecvat. În primăvara lui 1994, proiectul va deveni realitate, spera inițiatorii săi. La început, ei au vrut să mute, piatra cu piatra, un castel din Poitou. Dar Ministerul culturii din Franța s-a opus. Japonezii nu s-au descurajat și au angajat doi arhitecți — evident, francezi! — care să construiască „un adevărat castel francez la Tokio”, aflăm din ziarul *Le Monde*. El va fi într-adevăr francez, pentru că toate piesele componente vor fi importate din Franța. Au cumpărat deja o balustradă de scară.

DIALOG CU CITITORII

ANIVERSAREA DEPORTAȚILOR

Anul trecut s-au inițiat un șir de manifestări în diferite țări europene, menite să celebreze cea de-a 45-a aniversare a eliberării lagarelor de concentrare care împinziseră Europa ingenunchetată de Reichul nazist, incluzând între simbele lor ghimpeate aproximativ 18 000 000 de oameni nevinovați din numeroase țări ale batinului nostru continental. 12 000 000 de deținuți n-au mai apucat ziua eliberării.

Printre manifestările de amploare amintite, pe prim-plan s-a situat întâlnirea prilejuită de recepția oferită de președintele Franței, François Mitterrand, în palatul Elysée, la 17 octombrie 1990, cu ocazia celei de-a 45-a aniversări a lagarelor de concentrare.

La recepție, au fost invitați un mare număr de foști deportați din Franța, precum și membri ai Comitetelor internaționale ale fostelor lagare de exterminare. Din România au participat ca invitați ai președintelui Franței domnii Oliver Lustig și dr. Petru Mureșan, membri în Comitetul internațional Dachau.

AMINTIREA EROILOR

DI. ALECU BĂDALUȚĂ, din București, **vechi și pasional cititor și colaborator al revistei noastre, ne scrie despre o frumoasă acțiune în memoria eroilor Războiului de Independență. Urmare acestui război — continuă cititorul nostru — Ministerul de război, în colaborare cu conducerea bisericilor, a luat inițiativa de a întocmi tablouri cu numele ostașilor eroi, în toată țara, pe parohii.**

Aceste tablouri, făcute din carton, presat, de marime 70x40 cm erau împodobite cu o frumoasă ramură din frunze de stejar, înfășurată parțial de steagul tricolor și stema țării, aveau menționată dedicația: **Eroilor neamului. Patria recunoșcătoare.**

Urmare apoi numele și prenumele celor căzuți în război, din parohia respectivă, începând cu ofițerii, urmând subofițerii, gradații și soldații. Tablourile erau fixate pe pereții laterali ai bisericilor, iar numele eroilor erau pomenite de preoți, la ieșirea din altar cu Sf. Daruri. Tablourile cu eroii neamului s-au păstrat în biserică, pînă la instaurarea comunismului în țara noastră, cînd au dispărut absolut toate. Nimenea nu știe nimic despre ele.

Am scris despre acest fapt istoricului Constantin C. Giurescu, care cu multa bunavoință mi-a răspuns, arătîndu-mi că cunoaște acest fapt și că va cerceta personal sa afle ce s-a întâmplat cu aceste minunate tablouri comemorative. Din păcate, timpul nu a mai avut răbdare.

DORINȚĂ

După ce își exprimă sentimentele sale de prețuire pentru revistă, **ILIE BERGHEZAN**, str. Vrancei, bl. 6, ap. 1, Sibiu, **continuă:** Prin intermediul revistei, rog pe cititorii care au un exemplar în plus din nr. 7/1990 sa-mi-l ofere, deoarece este singurul număr care-mi lipsește din colecția **Magazin istoric**, pe care o am completă, de la primul număr pînă în prezent. Deși am fost abonant, nu am primit nr. 7/1990 (ca mulți alți cititori care ne-au reclamat aceasta — n.n.) și, cu toate sesizările mele, atît verbale cit și scrise, poșta din Sibiu nu mi-a dat acest număr de revistă.

TEMELIILE ISTORIEI

Călduroase felicitări și gânduri de prețuire pentru revistă, intrată în cel de-al 25-lea an de apariție, primim și din partea d-lui **GHEORGHE ENE**, din Galați, care — deși nemulțumit (pe drept) că a primit un exemplar (nr. 1/1991) cu ultimele file lipsă, sau nu a primit deloc nr. 7/1990 — ne scrie: Domnule Director și eu ma alăturăm celor cititori ai revistei **Magazin istoric** care au transmis și transmit întregului colectiv cele mai sincere urări de bine și mai adăug tradițională urare românească **Să vă dea Dumnezeu multă sănătate și putere de muncă, pentru a ne purta înainte făclia românismului.**

Eu am făcut în decembrie trecut cel de-al 24-lea abonament din dragoste pentru această revistă pe a cărei stînga o așezăm cu un certificat de naștere cu cele două fete ale lui, cu deosebire ca pe prima îi reda datele personale actuale, iar pe cealaltă îi reda strămoșii și moșii de la apariția lor pe fața acestui pămînt și ce este și mai formidabil poți discuta cu ei despre luptele lor milenare pentru păstrarea ființei tale, viața lor economică, socială și spirituală, bucuriile și necazurile, absolut întreaga lor viață fără a neglija un aspect sau amănunt chiar dacă unele sînt negative, în același timp te obliga sa duci mai departe ființa neamului cu cinste și demnitate. Fara acest certificat nu te poți numi roman.

Din Sibiu, primim: Sînt un pasional cititor al revistei noastre, **Magazin istoric** — serie nouă.

Ma numesc **BICHIS MARIUS** și sînt economist stagiar la I.V.P.S. (întreprinderea de vinificație și produse spirtoase) Sibiu.

Înca din copilărie am avut o deosebită admirație și stîmă față de articolele interesante pe care colectivul redacțional le insera în cuprinsul

publicației, un adevărat avanpost al respectării adevărului, adevăratei istorii a romanilor și a întregii istorii universale.

De asemenea, articolele care au dezvăluit aspecte mai puțin cunoscute ale istoriei unor state mai mici ale Europei și ale lumii au constituit tot atîtea puncte de atracție și de interese pentru cititori.

La rîndul său, d. CORNELIU BĂLOIU, din Ploiești, **consemnează:** Revista **Magazin istoric** îmi este foarte familiară, fiind un cititor și colecționar al acestei reviste de la numărul 1 din 1967, deoarece doresc sa cunosc cit mai mult din istorie. A nu cunoaște trecutul este ca renegarea parîrîrilor sau a face o construcție fara temelie, istoria este nu numai comemorarea strămoșilor, pe așele carora stăm ci și pentru a învăța din ea, pentru a lua cea-bun, pentru a nu mai greși.

Articolele din revista sînt foarte interesante și importante prin tematica abordată, dar mai nou este serialul despre **Istoria creștinismului**. Ar fi util sa cunoaștem din istoria bisericii românești care a avut un rol covîșitor în dezvoltarea literaturii. De la un antîcar bucureștean am cumparat anul trecut **Istoria bisericii românești**, de N. Iorga, vol. II, dar spre regretul meu, n-am gasit vol. I.

MEMORIALIST

Va trimite alaturat — ne scrie d-na **NADIA MARDALE**, din București, coperta și prima pagina din prefata broșurii **Basarabia** de D. Zucker, tradusa de Maria Pelivan, soția luptatorului basarabean Ion Pelivan.

De asemenea, alatur prima pagina din revista **Viața Basarabiei**, nr. 7-8/1936, număr închinat în întregime vieții și activității lui Ion Pelivan, luptator pentru drepturile Basarabiei.

Din motive necunoscute, acest luptator martir, care și-a început lupta în închisorile țariste și a sfîrșit-o în închisoarea comunistă din Sighet, este aproape uitat.

Consider că se face o mare nedreptate, ignorîndu-se aportul lui major la actul Unirii Basarabiei.

Mulțumind pentru materialul documentar trimis, precizăm totodată că în nr. 3/1991 revista noastră a publicat, sub titlul **Singura mea țintă** — unită cu România, fragmente din memoriile inedite ale lui I. Pelivan, aflate la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române.

ALBUM

DI. PAUL EMIL RAȘCU, din București, după ce se recomandă un permanent cititor al revistei, **își exprimă** satisfacția de a vedea reproduse pe copertele 1-4 ale nr. 3/1991 un mare număr din ilustrațiile cuprinse în albumul **Polipitic moldav**, apărut în anul 1985 la Chișinău. În legătură cu acest album, cititorul nostru face unele binevenite completări. Mai întîi, preci-

DIALOG CU CITITORII

zarea că lucrarea este rezultatul investigațiilor efectuate în diferite arhive, biblioteci, mănăstiri etc. de cei doi autori, Vlad Druc și Paul Balan. Apoi, că multe din piesele reproduse în album au o deosebită semnificație nu numai din punct de vedere artistic, ci și istoric-documentar. Astfel, în aerul reprodus și de noi pe coperta 4 și care, notează corespondentul nostru, este acum prezentat pentru prima oară într-o reproducere remarcabilă prin acuratețea culorilor sunt reprezentate o serie de figuri istorice din sec. XV (prelați și boieri moldoveni, marelui cneaz al Moscovei, Ivan III, soția sa, Sofia, fiul lor Vasile etc.).

Reținem din scrisoarea corespondentului nostru și acest pasaj. Mai reproducem pe prima copertă a adulașii nr. 3/1991 și patru sculpturi în lemn de o factură excepțională, atât pentru elocvența expresiei, cât și pentru tehnica execuției, care pun în evidență talentele artistice deosebite ale poporului român, în special în lucrarea lemnului. Încercăm să alăturăm acestor sculpturi altele executate la mari depozite de Carpați, în țările Scandinaviei, și veți fi uluiți de similitudinile ce rezultă între ele.

DOMNITORUL ȘI BOIERII VELIȚI

Di. ing. HORIA VLADIMIR ȘERBĂNESCU, din București, atent și... competent cititor al revistei noastre, ne semnalează o regretabilă eroare apărută în nr. 2/1991, p. 6, unde este reprodusă una dintre planșele din albumul cavalierului August von Henikstein. În revista ea este etichetată drept „chipuri de negustori” ori, în realitate, aceasta aceluia reprezenta tocmai pe domnitor (cel cu cealaltă pe cap, al treilea din stînga) — Grigore IV Ghica — și pe sfetnicii săi, boierii veliți (sau de rangul I); marelui logofat, marelui vornic și marelui spătar. În album toți sunt identificați în revista apare, evident, o scăpare a redactorului care, probabil, a încurcat imaginile caci, două pagini mai înainte, în albumul amintit Henikstein immortaliza Negustorii și boierii de rang inferior, care ar fi ilustrat mult mai bine (și mai corect) articolul sus-menționat.

AM IUBIT LIBERTATEA...

O emoționantă mărturie a dragostei de libertate și de cinstire a tradițiilor legatăuri româno-franceze primim din partea d-lui OCTAVIAN BOTOS, din Timișoara: Aparțin unei familii ce a purtat o mare dragoste pentru Franța și Libertate. Bunicul, la vârsta de 80 ani, dorea să trăiască marea o singură zi după ce Franța va fi victorioasă și hitlerismul învins, în al doilea război mondial.

Tată, atunci cînd Europa era crotită aproape în întregime de armatele hitleriste, vorbea public de convingerea sa că Franța va ieși învingătoare. Poziția lui și a urchiului lui, directorul unui ziar, ne-a adus multe zile de te-

roare fascistă, am fost nevoiți chiar să ne parșim căminul și să ne refugiem.

A urmat un alt totalitarism, comunismul, pe care din nou l-am respins. Tata, eu și verisorul meu am fost condamnați politici.

V-am scris aceste rânduri fiindcă eu consider că istoria României este impletită cu a surorii noastre mai mari Franța, ca există o istorie de suflet pe care înținerul trebuie să o cunoască. Poporul român totdeauna a iubit Franța și i-a fost recunoscătoare pentru ajutorul ei.

Minutul tineret care a făcut revoluția și iubește libertatea trebuie să cunoască bine acest trecut. Și în anii anteriori eu și alții am citit cu multa plăcere cele mai multe articole prezentate în revista dv., ea fiind una din puținele care a știut să-și păstreze o tinută de echilibru și valoare.

Va mulțumesc un om care a iubit libertatea, dar nu a avut parte de ea.

IARĂȘI, DIFUZAREA!

Iată o scrisoare care, în emoționanta ei simplitate, este mai grăitoare decît oricare alt comentariu al nostru.

D-le Director, Sint abonatul revistei Magazin istoric de la apariția primului număr din 1967. Am întreaga colecție din care îmi lipsește nr. 7/1990, nu l-am mai găsit, și nr. 2/1991. Factorul nostru este om corect, că îmi este și nepot, de aici nu s-a pierdut niciodată.

Mă supără faptul că n-am făcut niciodată abonament pe o lună sau un sfert sau 6 luni, ci anul întreg. Care este situația de nu am primit nr. 2 pe februarie? Păcat, am 83 de ani, am fost corect cu abonamentul. Ce ziceți, la începutul anului am vrut să fac abonament întreg, dar poștăul mi-a spus numai pe 3 luni. Ce să mai umblăm cu de asta, mai bine spuneți adevărat că nu se poate trage nimeni la răspundere și nu mai facem abonament.

Numărul pe februarie 1991 sînteti obligați să mi-l trimiteți.

L-am așteptat ca pe ziua Paștelui. Vă rugăm să nu vă supărați de observație. Adresa este: BUTNARU GH. ION, com. Tibucani, jud. Neamț

I-am trimis boi bătrînului nostru cititor și abonat, setos (cu toată vîrsta sa înaintată) de istorie, un exemplar din nr. 2/1991. Am făcut-o în mod cu totul excepțional, pentru marea d-sale dragoste față de istorie și revistă. Dar nu putem trimite exemplarele ce le lipsește — neavînd de unde, întrucît nu avem depozit — tuturor cititorilor și abonaților care ne reclamă neprimirea unor numere din Magazin istoric, pentru care au plătit și pe care le așteaptă cu nerăbdarea pasiunii de lectură și cu tristețea de a-și vedea colecțiile descompletate.

Primim, continuăm să primim într-un ritm alarmant, alte și alte reclamații din partea a numeroși cititori din toate colțurile țării, care ne scriu — cu justificată mîhnire — de neacuzurile pricinuite de difuzare: numere

de revistă pe care nu le primesc în abonament, sau nu le pot procura din rețeaua de vânzare; dificultăți întâmpinate în contractarea abonamentelor; exemplare care au suferit deteriorate etc. etc.

Iată numai cîteva astfel de sesizări primite în ultimul timp din partea cititorilor VASILE GORBĂȚĂ, din Iași; AUGUSTIN NEAMȚU, din Gherla; OCTAVIAN PÎNTEA, din Tg. Lapuș; VASILE ZAMĂ, din com. Urecheni, jud. Neamț; ION MANEA, din satul Vășcen, com. Potlogi, jud. Dimbovița; N. POPOVICI, din com. Ștefan cel Mare, jud. Neamț; MIHAI BELEA, din satul Stene, com. Seica Mare, jud. Sibiu; MIRECEA IUGA, din Sibiu; ION CIUBOTARU, din Botosani; IOAN GH. BRĂSLĂȘU, din Predeal; V. GH. DINESCU, din com. Dragnea de Jos, jud. Prahova; GHEORGHE BUTONE, din com. Prigoria, jud. Gorj; MIHAI LEUCĂ, din com. Ciciriau, jud. Maramureș; NIȚĂ ION TINCA, din com. Borca, jud. Neamț; IOAN STANCIU, din Brant; dr. ALEXANDRU JELECHI, din București; ELVIRA OLTEANU, din București.

Ca și în alte asemenea neplăcute situații am transcris aceste reclamații conducerii Direcției generale a poștelor și difuzării presei din cadrul Ministerului comunicațiilor. Un lung și complicat drum al hîrtiilor se așterne în fața noastră și mai ales a cititorilor. Nu avem nici cea mai mică îndoială că toți cei în cauză din Ministerul Comunicațiilor au toate motivele să ne sprijine în colaborarea strînsă spre binele cititorilor.

Dar, reluînd cele spuse de bătrînul nostru abonat: chiar nu-i poate trage nimeni la răspundere pe cei care nu-și fac datoria în difuzarea publicațiilor față de toți: miniștri, directori generali, directori adjuncți, redacție, tipografie, editură, și nu în ultimul rînd față de cititori. Cu atît mai mult cu cît, în cadrul noului sistem al economiei de piață, aceste deficiențe aparute în difuzarea publicațiilor, acumulate luni la rînd, periclitează însăși existența acestora și creează mari daune morale și spirituale populației.

CERERI ȘI OFERTE

VALER BRUCHENTAL, Piața Daciei, nr. 1, bl. E. sc. C, et. II, ap. 8, Buzau, solicită: nr. 1/1987; 2, 10, 11/1989; 8/1971; ofera: nr. 7/1967; 5, 6, 11/1968; 3/1970; 9-11/1971; 2, 4-8/1972; 5, 6, 9, 11, 12/1973; 5, 6, 9-11/1974; 6, 7/1975; 2/1976; 1/1978. MOISE STOICESCU, str. Selimbăului, nr. 27, Cînsadine, jud. Sibiu, solicită nr. 7/1990.

ION VILCU, str. Tîncari, nr. 4, sc. A, ap. 2, București, ofera colecția 1967-1990.

MIHAI FILIP, b-dul Cetății, nr. 54, bl. 7, sc. C, et. II, ap. 1, Timișoara, solicită: nr. 6, 8/1967; 8, 12/1970; 5/1972; ofera: nr. 10/1985; 7, 12/1986; 1, 6/1987; 7, 11/1989; 5, 6/1990.

GHEORGHE JOLDEȘ, b-dul G. Duca, nr. 3-11, sc. B, et. III, ap. 25, București, ofera colecția completă.

CONTENTS (Romanian History) I. **Lupaș** The Mountain, The Sea and The Danube • **T. Gemil** Romanians guarding The Gates of Europe • **D. Berindel** 1828-1848. Romanian Diplomacy (V) • **C. Coposu** Maniu-Titulescu — A Lasting Friendship • Romania in Second World War (II) • In Bucharest, 50 Years Ago • **A. Șiperco** August 1944. René de Weck, The Swiss Minister, cables from Bucharest (XVI) • **H. Holban** Malaxa Factories after 70 Years (III) • **E. Bădescu** 1923. Homage to the Unknown Hero • **Gh. Sebestyen** Gherla and Făgăraș — 700 Years • **A. Popa** 1904. Bucovina renders Homage to Stephen The Great's Memory • **D. Hincu** 1938. Phone Calls bugged (IV) • **L. Mărghit** Decebal's Treasure • **P. Quinlan** Romanian-American Economic Relations during The Seventies • **L. Steinberg** Recollections from The Hasefer Bookshop • **J. Julliard** A Tremendous Love for the Romanian People • **C. Popișteanu** "The Case" of Lucretiu Patrascanu's Group

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. **Lupaș** La Montagne, la Mer et le Danube • **T. Gemil** Les Roumains — des gardes aux portes de l'Europe • **D. Berindel** 1828-1848. Diplomatie roumaine (V) • **C. Coposu** Maniu-Titulescu — une amitié durable • La Roumanie dans la deuxième guerre mondiale (II) • A Bucarest il y a 50 ans • **A. Șiperco** Août 1944. Les rapports confidentiels du ministre de Suisse à Bucarest, René de Weck (XVI) • **H. Holban** Les Usines Malaxa après 70 ans (III) • **E. Bădescu** 1923. L'hommage à l'héros inconnu • **Gh. Sebestyen** Gherla et Făgăraș — 700 ans • **A. Popa** 1904. La Bucovine honore la mémoire du prince Etienne le Grand • **D. Hincu** 1938. Ecoutes téléphoniques (IV) • **L. Mărghit** Le trésor de Decebal • **P. Quinlan** Les relations économiques roumaino-américaines dans les années 70 • **L. Steinberg** Souvenirs de la librairie Hasefer • **J. Julliard** Un formidable amour pour le peuple roumain • **C. Popișteanu** „Le cas” du groupe Lucretiu Patrascanu

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) I. **Лупаш** Горы, Моря и Дунай • **Т. Джемил** Румыны в защите восточных границ Европы • **Д. Бериндел** История и дипломатия (V) • **К. Копосу** Маню и Титулеску — прочная дружба • Румыния во второй мировой войне (II) • В Бухаресте 50 лет назад • **А. Шиперко** Август 1944 г. Донесения министра Швейцарии в Бухаресте, Рене де Века (XVI) • **Х. Холбан** Заводам Малакса — 70 лет (III) • **Э. Бăдеску** 1923. Почтение неизвестному герою • **Г. Себештиен** Герле и Фăгăрашу — 700 лет • **А. Попа** 1904. Буковина чтит память Стефана Воевода • **Д. Хинку** 1938. Перехваченные телефонные разговоры (IV) • **Л. Мăргхит** Клад Децебала • **П. Квинлан** Румыно-американские отношения 70-ых лет • **Л. Штейнберг** Воспоминания из книжного магазина Хасефер • **Ж. Жульяр** Превосходная любовь к румынскому народу • **К. Попиштан** „Дело” группы Лукрециу Патраскану

INHALT (Rumänische Geschichte) I. **Lupaș** Die Gebirge, das Meer und die Donau • **T. Gemil** Die Rumänen wachen an die Pforten Europas • **D. Berindel** 1828-1848. Rumänische Diplomatie (V) • **N. Coposu** Maniu-Titulescu, eine dauerhafte Freundschaft • Rumänien in den zweiten Weltkrieg (II) • In Bukarest, vor 50 Jahre • **A. Șiperco** August 1944. Der schweizerische Gesandte in Bukarest, René de Weck, berichtet... (XVI) • **H. Holban** Die Malaxa-Werke — 70 Jahre danach (III) • **E. Bădescu** 1923. Die Ehrung des unbekannten Helden • **Gh. Sebestyen** Gherla und Făgăraș — 700 Jahre • **A. Popa** 1904. Die Bukowina ehrt das Gedächtnis des Fürsten Stefan der Grosse • **D. Hincu** 1938. Abgehörte Ferngespräche (IV) • **L. Mărghit** Decebals Schatz • **P. Quinlan** Die rumänisch-amerikanischen Wirtschaftsbeziehungen in die 70-er Jahre • **L. Steinberg** Erinnerungen über die Hasefer-Bucherei • **J. Julliard** Eine riesige Liebe für das rumänische Volk • **C. Popișteanu** „Der Fall” Lucretiu Patrascanus-Gruppe

SUMARIO (Historia rumană) I. **Lupaș** La Montaña, El Mar y El Danubio • **T. Gemil** Los rumanos, de guardia a las puertas de Europa • **D. Berindel** Historia y diplomacia (V) • **C. Coposu** Maniu-Titulescu, una amistad duradera • Rumania durante la segunda guerra mundial (II) • En Bucarest, hace 50 años • **A. Șiperco** Agosto de 1944. Los informes del ministro de Suiza en Bucarest, René de Weck (XVI) • **H. Holban** Las empresas Malaxa después de 70 años (III) • **E. Bădescu** 1923. El homenaje al héroe desconocido • **Gh. Sebestyen** Gherla y Făgăraș — 700 años • **A. Popa** 1904. Bucovina honra la memoria del Príncipe Stefan • **D. Hincu** 1938. Conferencias telefónicas interceptadas (IV) • **L. Mărghit** El tesoro de Decebal • **P. Quinlan** Las relaciones económicas rumano-norteamericanas en los años 70 • **L. Steinberg** Recuerdos de la Librería Hasefer • **J. Julliard** Un amor formidable hacia el pueblo rumano • **C. Popișteanu** „El caso” del grupo de Lucretiu Patrascanu

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli, etc., de la orașe și de la sat.

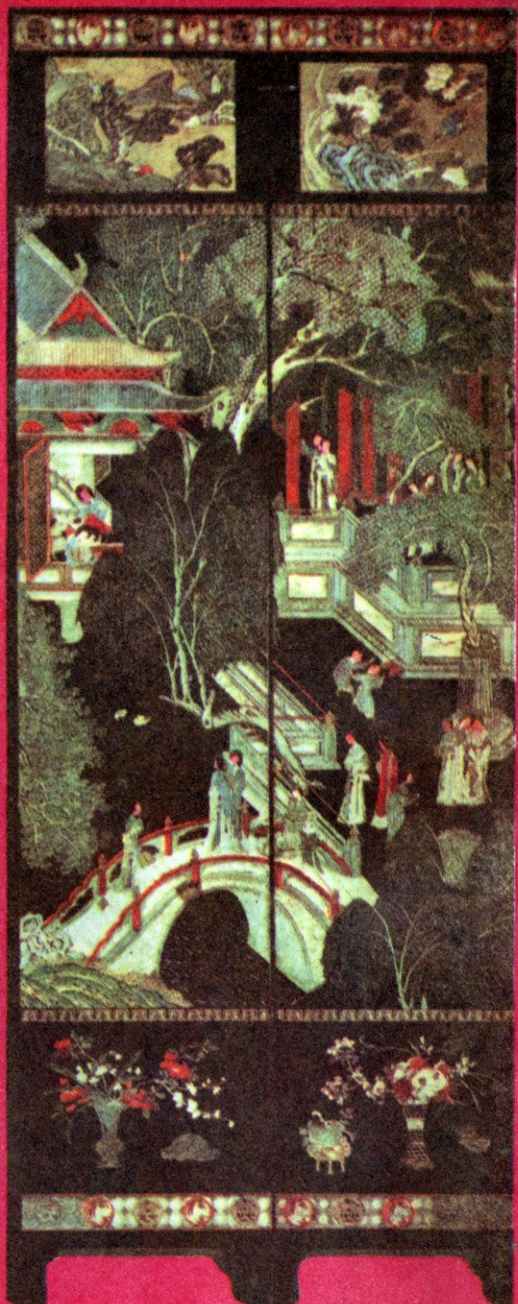
ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201; telex 10376 prsrlr.
Abonamentul pe un an — 64 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

42 427

magazin istoric